

WT 2017 / 1

VOORWOORD

Het nieuwe frankiljonisme spreekt Engels

De Vlaamse Onderwijsraad heeft een advies geformuleerd over het taalbeleid in het hoger onderwijs. Het bewijst lippendienst aan het belang van het Nederlands als onderwijstaal maar zet in de praktijk de deur wagenwijd open voor een verengelsing zoals die zich het laatste decennium in Nederland heeft voltrokken. Daar kan je vandaag op één uitzondering na in geen enkele universiteit nog een – *what's in a word* – master geschiedenis volgen. Antoon Vrints voert aan dat het advies in feite de onderwijstaal vrij laat en dat die vrijheid neerkomt op het recht van de sterkste taal. Hij heeft in ieder geval de geschiedenis van de Vlaamse beweging als argument. De strijd voor taalwetten ging in tegen de in de Belgische grondwet voorziene taalvrijheid om het Nederlands bescherming te bieden tegen het dominante Frans. Een nieuwe taalstrijd tegen het engelskijlonisme dringt zich op. *WT* is het aan zichzelf verplicht hieraan de volle steun te verlenen. De rubriek Forum zet zijn kolommen open voor opiniërende bijdragen over deze problematiek.

WT staat gelukkig niet alleen in de zorg voor het Nederlands. *Ons Erfdeel* doet dit al zestig jaar lang met een open geest, wars van chauvinisme en navelstaarderij. De redactie van *WT* brengt een eresaluut aan haar zusterijdschrift naar aanleiding van de jubileumjaargang. In het eerste nummer van de zestigste jaargang houdt hoofdredacteur Luc Devoldere een pleidooi voor hygiëne tegen het besmettelijke jargon van de managers die tegenwoordig ook het cultuur- en onderwijslandschap bestieren. In hun *benchmarks* moet onderwijs de taal van de internationale markt spreken. Verengelsing zou nodig zijn voor de competitiviteit in een internationale onderwijsmarkt. En zo bieden steeds meer hogere onderwijsinstellingen hun koopwaar in het Engels aan. Voor wie eigenlijk? En wie wordt beter van de verengelsing? In ieder geval niet de gemiddelde student voor wie de stap naar het hoger onderwijs al vaak zeer groot is en die met een vreemde onderwijstaal nog een extra horde moet overwinnen.

De verwevenheid van de strijd voor het Nederlands en de sociale kwestie is de inzet van Cyriel Buysse's weinig bekende roman *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900). De Antwerpse literatuurwetenschapper Kris Humbeek geeft de roman relevantie voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging door hem in zijn discursieve context te plaatsen. Hij kan gelezen worden als een commentaar op August Vermeylen's in 1896 verschenen *Kritiek der Vlaamse Beweging*. Beide auteurs wezen op het gevaar van de cultus van het wereldvreemde naar het verleden gekeerde idealisme waarin veel van hun flamingante tijdgenoten werden meegezogen. Over de doelstellingen van de Vlaamse beweging zelf, waren ze het

minder eens. In zijn opstel *Flamingantisme en flaminganten*, verschenen in 1897, in volle strijd voor de Gelijkheidswet, vroeg Buysse zich af of "wie, in België, die nog zijn gezond verstand heeft, (...) die flamingantische ideeën van opvoeding met het Nederlands als voertaal [kan] goedkeuren: een opvatting van educatie waarbij de twintigjarige jongeling tegenover zijn tijdgenoten in de *struggle for life* zou staan, nagenoeg in de verhouding van een zieke kip zonder vlerken tot een zwerm krachtige vogels, die, van de eerste wiekslagen af, ontzaglijk hoog en ver vooruit zijn?" Het zou uit de koker kunnen komen van hedendaagse onderwijsbestuurders die het Nederlands als een *lame duck* beschouwen.

Een pleidooi voor de wettelijke bescherming van het Nederlands als onderwijstaal op alle niveaus en in alle disciplines van het hoger onderwijs kan afgedaan worden als wereldvreemd. Maar over welke wereld spreken we dan? Miroslav Hroch stelt in dit nummer dat de patriotten van de kleine naties in de negentiende eeuw hun nationale strijd zagen als een instrument voor de humanitaire verheffing van hun natie. "*Vlamingen zijn om Europeër te worden*" luidde het adagium van Vermeylen. "Geef ons een Vlaams onderwijs van beneden tot boven, en ijver dan voor de verspreiding van het Frans, en natuurlijk, ook van Engels en Duits." Het Vlaamse hoger onderwijs moet aansluiten bij de wereld van deze eeuw. Meertaligheid en een multiculturele attitude zijn meer dan ooit sterke troeven. Worden studenten sterker door ze te onderwerpen aan een monoculturele verengelsing? Wordt ons onderwijs daar beter van? Zal Vlaanderen, grensregio van het Franse en Duitse taalgebied, er de vruchten van plukken? Is de borging van ons Nederlandstalig erfdeel geen waardering van een multiculturele diversiteit? Kunnen deze kwesties overgelaten worden aan een sluipende besluitvorming in de schoot van onderwijstechnocraten? Moet er geen democratisch debat over worden gevoerd? Voelt niemand in de Vlaamse regering en het Vlaamse parlement, in zekere zin toch de erfgenamen van de Vlaamse beweging, zich aangesproken?

WT wil dit debat mee aanzwengelen door op de eerste plaats zijn missie te vervullen, namelijk de geschiedenis van de Vlaamse beweging wetenschappelijk bestuderen en documenteren om zo de humus te leveren voor hoogstaande academische geschiedschrijving die in de eenentwintigste eeuw ook nog in prachtige Nederlandstalige monografieën kan bedreven worden. Zo bijvoorbeeld de door de Pil-van Gastelprijs voor geschiedenis 2016 bekroonde boeken van onze mederedacteur Harry Van Velthoven over de tijd van Vermeylen en Buysse en van Dieter Vandenbroucke, een leerling van Kris Humbeeck, over een vergeten schrijver in een bewogen periode. Machteld De Metsenaere publiceert in Forum de laudatio die ze uitsprak in het Binnenhof van de Tinnenpot in Gent op 8 oktober 2016 naar aanleiding van de uitreiking van de prijs.

Bruno De Wever, hoofdredacteur

BIJDRAGE

KRIS HUMBEECK

CYRIEL BUYSSES KRITIEK VAN DE VLAAMSE BEWEGING OF DE POLITIEKE BETEKENIS VAN DE ROMAN 'N LEEUW VAN VLAANDEREN (1900)

"Als roman heeft 'n Leeuw van Vlaanderen geen grote betekenis", zo schreef Marc Galle een halve eeuw geleden.¹ Galle was een toentertijd gerespecteerd kenner van Cyriel Buysse's oeuvre, waarbinnen hij dus geen prominente plaats zag voor de genoemde titel. Vandaag klinkt zijn uitspraak bijna als een understatement. Anders dan voor *De Leeuw van Vlaanderen of de Slag der Gulden Sporen* (1838), de evidente subtekst in Buysse's boek, lijkt er voor 'n Leeuw van Vlaanderen geen plaats te zijn weggelegd in de literaire canon.² Hendrik Conscience's historische roman geniet tenminste nog altijd grote naambekendheid, Buysse's werk dreigt er door zijn titel vandaag hooguit mee te worden verward. Er zijn zelfs fervente bewonderaars van de vaak als naturalist gecatalogiseerde schrijver die het boek ternauwernood blijken te kennen. *Alles is taal geworden* (2009), het aan de negentiende eeuw gewijde deel van de door de Taalunie gefinancierde *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, vermeldt niet eens de titel. Het werk wordt zelfs geen voetnoot waard geacht.³

— 1 M. Galle, *Cyriel Buysse*, [Brugge], 1966, p. 19.

2 Voor zover het door een speciale commissie van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) samengestelde boek *De canon* (2015) richtinggevend is, ziet het er trouwens helemaal niet goed uit voor de grote verhalenschrijver. Alleen Buysse's drama *Het gezin Van Paemel* (1903) is opgenomen in deze weliswaar dynamisch opgevatte inventaris van voor Vlaanderen essentiële literaire teksten. In het begeleidende commentaar worden vijf van zijn prozawerken genoemd, 'n Leeuw van Vlaanderen staat daar niet bij. Gezien de geringe bekendheid van de roman is dat ook volkomen logisch.

3 Hetzelfde geldt voor het vijftien jaar oudere *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis* (1993). Canongevoeligheid speelde volgens de redactie een belangrijke rol bij de samenstelling van dit door meer dan honderd deskundigen geschreven boek.

^ Cyriel Buysse omstreeks de publicatie van zijn roman *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900).
[Letterenhuis, Antwerpen]

'n *Leeuw van Vlaanderen* werd voor het eerst gepubliceerd in 1900, door de Nederlandse firma P.N. van Kampen & Zoon, en werd in 1911 als feuilleton afgedrukt in het Gentse socialistische dagblad *Vooruit*.⁴ In 1943 verscheen het werk voor de tweede en voorlopig laatste keer als separate uitgave, bij de collaborerende uitgeverij De Lage Landen, voordat het, in 1974, werd opgenomen in het eerste deel van het *Verzameld werk* van de schrijver. Toen al was 'n *Leeuw van Vlaanderen* nog slechts voer voor historici en literatuurwetenschappers, maar kennelijk wisten ook deze laatsten er niet goed blijf mee. In Buysse's oeuvre heeft het boek allengs de status van curiositeit gekregen. Sommigen beschouwen het als een soort sleutelroman.

JAN KAPPIJNS, VOLKSMENNER EN BIEFSTUKKENSOCIALIST

Wanneer 'n *Leeuw van Vlaanderen* dan toch nog eens ter sprake komt, wordt steevast opgemerkt dat de figuur van de charismatische socialistische volksdribuun Jan Kappijns, een man die in de roman biefstukken voor de arbeider eist en door het Gentse proletariaat op handen wordt gedragen, door de schrijver gemodelleerd is naar een werkelijk bestaande voorman van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Meestal wordt in dit verband verwezen naar Edward Anseele, de onbetwiste chef van het Gentse socialisme en de drijvende kracht achter de in 1880 gestichte coöperatie *Vooruit*.⁵ Historicus Guy Vanschoenbeek heeft echter goede redenen aangevoerd om in Kappijns niet in de eerste plaats 'Eedje' Anseele te zien, maar diens protegé en gedoodverfde opvolger Ferdinand Hardijns, "*de man die de term 'biefstukken-socialisme' voor het eerst gebruikte*".⁶ In de biografie *Het leven, niets dan het leven: Cyriel Buysse en zijn tijd* (2007) voegt Joris Van Parys aan

— 4 In deze bijdrage wordt geciteerd uit de eerste druk, verderop in de tekst afgekort als LV.

5 Zie o.a. M. Galle, *Cyriel Buysse* [...], p. 19; P.H.S. Van Vreckem, *De invloed van het Franse naturalisme in het werk van Cyriel Buysse*, Brussel, 1968, p. 204; P. Couttenier, *De opbouw van individualiteit. Een textuele benadering van C. Buysse's 'n Leeuw van Vlaanderen*, in: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, nr. 9, 1993, p. 8; H. De Smaele, *Rechts Vlaanderen. Religie en stemgedrag in negentiende-eeuws België*, Leuven, 2009, p. 107.

6 G. Vanschoenbeek, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaaldemocratie in Vlaanderen*, Antwerpen-Baarn-Gent, 1995, p. 249. Vanschoenbeek heeft zeker een punt: de in 1894 voor het arrondissement Luik verkozen parlementariër Anseele liet in de door Buysse geëvoeerde periode het speechn voor het Gentse proletariaat grotendeels over aan Hardijns. Anderzijds komt in de roman enige nadruk te liggen op de "slechts middelmatige gestalte" van Kappijns, alsook op zijn "harde, strakke heerschersblik" en "felle schitter-oogen" (LV, p. 82), wat dan weer wel lijkt te alluderen op Vader Anseele, naar lichaamsbouw en instelling immers de Bonaparte van het Gentse socialisme. Maar laten we vooral niet uit het oog verliezen dat 'n *Leeuw van Vlaanderen* geen echte sleutelroman is, daarvoor zijn de verwijzingen naar bestaande personen en reële gebeurtenissen toch te weinig eenduidig. Buysse heeft zich voor de constructie van het personage Kappijns slechts door de feitelijke realiteit laten inspireren om een overtuigend beeld te schetsen van het autocratisch getinte leiderschap en het discours van de BWP-federatie die hij toevallig het beste kende.

deze twee namen nog die van Jan Samijn toe, een in de textielstad Gent in de jaren 1890 erg bekende vakbondssecretaris die in zijn latere carrière meerdere bestuursfuncties binnen de BWP heeft uitgeoefend.⁷ Maar wie er ook als model voor Jan Kappuijns wordt geciteerd, bijna altijd wordt de merkwaardige sympathie van Buysse (ten slotte een gefortuneerde villabewoner van liberale strekking, de zoon van een kleine fabrieksbaas) voor de BWP onderstreept. Zijn biograaf beweert – op goede gronden, zo zal blijken – dat die sympathie voor de socialistische arbeidersbeweging doorvoeld was. Hij werpt bovendien de belangrijke vraag op waarom Buysse desondanks de nodige afstand hield van de BWP en beantwoordt die vraag ook ten dele:

“Wee de proletariër, die niet meer werken kan’, schrijft Buysse in ‘Een levensdroom’, maar aan die vaststelling knoopt hij geen partijpolitieke keus vast. In egalitaire theorieën die de proletariër willen bevrijden, kan hij niet geloven omdat hij de ongelijke verdeling van het bezit beschouwt als een soort natuurwet, een onvermijdelijk gevolg van de door de natuur zelf gecreëerde ongelijkheid tussen de mensen. Op het eerste gezicht heeft hij hetzelfde statische wereldbeeld als Hendrik Conscience, die de schoorsteenvegers in Het geluk van ryk te zyn verzuchtingen laat slaken in de trant van ‘Wij zijn voor het rijk zijn niet geboren’ en ‘Als een mens maar tevreden is’. Daartegenover staan het hoopvolle slot van ‘Het socialisme en de Vlaamse landlieden’ en het feit dat ‘Een levensdroom’ en ‘De broodvervoerder’ in de maatschappelijke context van die tijd bijna subversief te noemen zijn.”⁸

Helemaal helder is Buysse's verhouding tot het socialisme daarmee nog niet, maar de referentie aan Conscience is gezien de tekst die ons hier bezighoudt bijzonder interessant. Ik kom er in het tweede deel van deze bijdrage uitvoerig op terug. Zelf heeft de schrijver kort na de Grote Oorlog en de invoering van het enkelvoudig algemeen stemrecht (voor mannen) overigens verklaard dat zijn geestelijke onafhankelijkheid en de autonomie van de literaire creatie hem te lief waren om letterlijk partij te kiezen in de publieke ruimte:

- > De Parijse letterkundige Léon Bazalgette, de Franstalig-Belgische schrijver Camille Lemonnier, de Leieschilder Emile Claus en Cyriel Buysse omstreeks 1900 in het Roze Huis, de woning van laatstgenoemde in het schilderachtige dorp Afsnee.
[Letterenhuis, Antwerpen]

— 7 Zie: J. Van Parys, *Het leven, niets dan het leven. Cyriel Buysse en zijn tijd*, Antwerpen-Amsterdam, 2011⁴, p. 411. Over Jan Samijn schrijft Guy Van Schoenbeek: "Hij was zeker één van de populaire figuren in de Gentse sociaal-democratie. Merkwaardig is dat een aantal jaren geleden geïnterviewde textielarbeiders zich nog zijn naam herinnerden en hem in één adem met Anseele noemden." (G. Van Schoenbeek, *Novecento in Gent* [...], pp. 219-220).

8 J. Van Parys, *Het leven, niets dan het leven* [...], p. 200.

"Ik begrijp niet wat bedoeld wordt met gemeenschaps-kunst.... Ik meen dat alles onbewust moet gebeuren en dat de gemeenschap naar de kunst moet komen, aangetrokken door wat wel aardig is en wat zij mee kan voelen. Ik kan mij niet voorstellen een gemeenschaps-kunst, een soort vooropgestelde kunst om de gemeenschap te behagen of ten nutte te zijn.... Ik weet het niet, ik kom er niet bij. Ik ben bang, dat het dikwijls heel minderwaardige kunst zou zijn op die manier....

Nu zult u mij natuurlijk herinneren aan sommige van mijn tooneelstukken en aan mijn relaties met de socialisten. Och, ik beschouw die mensen als veel meer ontwikkeld dan de burgerij hier. Zij staan er bepaald ver boven, wat intellectuele ontwikkeling betreft. En daardoor hebben zij meer mijn sympathie gehad dan de anderen. Maar denk u er om dat ik heelemaal buiten de politiek sta en dat ik geen actief deel neem in geen enkele partij. Ik ben zelfs geen kiezer, ik ga nooit naar de kiezingen. Het is toevallig, dat mijn kunst beter begrepen wordt door de socialisten en beter in hun geest kwam. (...) Kortom, ik meen dat een artiest volkomen onafhankelijk moet willen zijn.... of liever, hij 'moet' het niet 'willen' zijn, hij is het, hij is absoluut vrij aan alle kanten, want als hij denkt dat hij het 'moet' zijn, dan is het ook al weer niet zuiver."⁹

Zeker met betrekking tot een zo duidelijk politiek geladen roman als *'n Leeuw van Vlaanderen* voldoet die uitleg nog veel minder dan de hierboven geciteerde overweging van Joris Van Parys. Ook hierop kom ik later terug, evenals op het bekende feit dat het de schrijver door Edward Anseele niet in dank werd afgenomen dat hij in Kappuijns' redevoering het woord 'biefstukken' zoveel weerklank had gegeven, als was dát nu het grote ideaal van de BWP.¹⁰

ROBERT LA CROIX, 'GROENE SOCIALIST' EN 'NIEUWE LEEUW VAN VLAANDEREN'

De schaarse commentatoren van *'n Leeuw van Vlaanderen* hebben niet alleen gepeurd naar wie in de historische realiteit model kon hebben gestaan voor de socialistische volksmanier Jan Kappuijns, er is ook ijverig gezocht naar de 'echte' Robert La Croix, de hoofdpersoon van de roman, die door de Vlaamse kiezer naar het parlement wordt gestuurd om het volk te bevrijden van armoede en onderdrukking.¹¹ Vrij snel leek iedereen het erover eens dat er in La Croix veel zit van Hector Plancquaert, naast de gebroeders Adolf en Pieter Daens, de Brugse priester Florimond Fonteyne en Aloïs De Backer wellicht de bekendste politicus van de

— 9 E. d'Oliveira, *De jongere generatie* (vervolg op *De mannen van '80*), Amsterdam, 1920², pp. 67-68.

10 J. Van Parys, *Het leven, niets dan het leven* [...], p. 411.

11 De handeling in de roman is duidelijk gesitueerd na de invoering van het algemeen (meervoudig) stemrecht, in 1894, die voor meer Vlaamsgezinden in het Belgische parlement zorgde.

Christene Volkspartij.¹² Als sociaal progressieve gelovige maakte deze Zomergemse suikerfabrikant er een punt van om samen met zoveel mogelijk gelijkgezinden zo autonoom mogelijk aan politiek te doen, wat in de praktijk betekende: buiten de machtige Katholieke Partij om. Al in mei 1893, nog voordat hij was toegetreden tot de Christene Volkspartij, was Plancquaert bij tussentijdse verkiezingen voor de provincie als onafhankelijke kandidaat in het strijdperk getreden tegen een frans-kiljonse katholiek. Het was voorts op zijn initiatief dat in 1897 alle 'daensistische' groepen, organisaties en verenigingen werden verzameld onder de koepel van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, waarvan het programma op enkele punten nog vooruitstrevender was dan dat van de in 1893 gestichte Christene Volkspartij.¹³ Vanwege zijn strijdbaar 'linkse' opstelling werd Hector Plancquaert in de jaren 1890 overigens 'de Leeuw van Zomergem' genoemd. Behalve als ondernemer en politicus was hij ook bedrijvig als letterkundige. Over de pionierstijd en de heldhaftige strijd voor het Vlaamse volk van de eerste christendemocraten schreef hij de roman *Jan Vleminx* (1910).

Naast *Jan Vleminx* (1910) en Louis Paul Boons roman *Pieter Daens* (1971) is 'n *Leeuw van Vlaanderen* een van de weinige literaire pogingen om ons eraan te herinneren dat in de negentiende eeuw – met een parafrase van de lange ondertitel van Boons werk – behalve 'goddeloze' ook gelovige arbeiders in Vlaanderen hebben gevochten tegen armoede en onrecht. Het is nogal evident waarom Plancquaert een roman over de daensistische beweging in druk heeft gegeven en er is inmiddels ook het nodige geschreven over de opzet van *Pieter Daens*, in het bijzonder over de vanuit strikt geschiedwetenschappelijk standpunt overdreven aandacht in het boek voor de rol van het fabrieksproletariaat in de vroege daensistische beweging, alsook over de stelselmatige nadruk die komt te liggen op de radicale sociale, c.q. socialistische ideeën van de buiten de Katholieke Partij om opererende activisten ten nadele van hun katholieke geloofsovertuiging.¹⁴ Met enige overdrijving kan worden gesteld dat *Pieter Daens* het beeld presenteert van een door de gebroeders Daens gedomineerde sociale hervormingsbeweging, waarbij niet alleen de journalist Pieter, maar ook de rebelse priester Adolf Daens de politieke strijd laten prevaleren op hun geloof. Op zich is daar ook niets mis mee. Boon is nu eenmaal geen historicus, maar een fictieschrijver die het verleden bewust

— 12 Zie o.a. M. Galle, *Cyriel Buysse* [...], p. 19; P.H.S. Van Vreckem, *De invloed van het Franse naturalisme in het werk van Cyriel Buysse* [...], p. 365; P. Couttenier, *De opbouw van individualiteit* [...], p. 8.

13 F. Van Campenhout, *Hector Plancquaert. Daensistisch politicus, journalist en letterkundige*, Antwerpen, 1986, pp. 49-54.

14 F.-J. Verdoodt, *Collage of roman-fleuve of allebei?*, in: L.P. Boon, *Boontjes 1965* [J. Weverbergh, ed.], Antwerpen-Baarn, 1991, pp. 348-355; [K. Humbeek], *Een geschiedkundig ogend pleidooi voor progressieve frontvorming* [Nawoord], in: L.P. Boon, *Pieter Daens* [K. Humbeek, B. Kennis, E. Bruinsma, E. van Damme, T. Peeters, M. de Ridder, V. Rousseau, T. Sintobin, Y. T'Sjoen, L. Vantorre, S. Verbeek, eds.], Amsterdam-Antwerpen, 2014, pp. 687-739.

interpreteert en fictionaliseert in het licht van actuele noden. In de jaren 1960, toen hij aan zijn roman begon, zag hij in het nog altijd sterk verzuilde Vlaanderen nood aan een verruimd socialisme om enkele door hem gewenste culturele transformaties te bevorderen. Daarom schreef hij een meeslepende historische roman over het groene of christelijke socialisme als een vroege vorm van progressieve frontvorming en een voorbeeld voor de al te vaak linkse bewegingen uit zijn tijd. Daarmee is Boons verhouding tot het daensisme minstens in grote lijnen geschetst. Buysse's relatie tot het daensisme is tot op heden veel minder helder en misschien nog wel onduidelijker dan zijn enigszins dubbelzinnige relatie tot het socialisme. Ook in *Het leven, niets dan het leven* komen we er het fijne niet over te weten. Al met al worden er in deze vuistdikke, bijzonder degelijke, biografie trouwens maar weinig bladzijden besteed aan 'n *Leeuw van Vlaanderen*. Dat is jammer, want deze vanuit literair oogpunt zogenaamd minder geslaagde getuigenis over de sociale strijd heeft volgens Marc Galle – om diens hierboven geciteerde uitspraak te vervolledigen – groot belang “voor de kennis van schrijvers visie op de Vlaamse problemen”.¹⁵ Galle gebruikt nadrukkelijk de meervoudsvorm, want in Buysse's roman worstelt Vlaanderen in het fin de siècle zowel met een sociaal-politiek als met een 'cultureel' probleem. Kort gezegd: de Vlaamse arbeider wordt monddood gemaakt en verdrukt als arbeider én omdat hij het Frans niet machtig is. Juist deze verwevenheid van Vlaamse Kwestie en Sociale Kwestie – in de tijd dat de roman tot stand kwam een *hot topic* in de publieke ruimte, zoals nog zal blijken – vormt hét onderwerp van 'n *Leeuw van Vlaanderen*. Het is daarbij goed om in herinnering te roepen dat Buysse al in zijn vroegste gepubliceerde proza de problematische situatie van de kleine Vlaming in België aan de kaak stelde. In het juli 1888 gedateerde verhaal *Hongersnood*, een gefictionaliseerde herinnering aan een reis naar Amerika, raakt de protagonist in gesprek met een vanwege de ellendige situatie in haar geboorteland uitgeweken Ierse: “tot vertrouwelijke gestemd vertelde ik haar, hoe ook het Vlaamse volk in ons eigen land mishandeld werd; hoe ook onze taal veracht, misprezen, uit nagenoeg alle beraadslagingen was verbannen; hoe de rechten van meer dan de helft van het volk miskend, verloochend werden.”¹⁶

Met betrekking tot Cyriel Buysse's visie op 'de Vlaamse problemen' tijdens de totstandkoming van 'n *Leeuw van Vlaanderen* dringen zich twee referenties op: het begin 1897 in het weekblad *De Amsterdammer* gepubliceerde opstel *Flamingantisme en flaminganten*, waarmee de inmiddels naar Nederland verhuisde schrijver zich

< De prominente 'daensist' Hector Plancquaert, naar wie Cyriel Buysse het personage Robert La Croix zou hebben getekend. [ADVN, VFA 5536]

— 15 M. Galle, *Cyriel Buysse* [...], p. 19.

16 C. Buysse, *Verzameld werk*. 4, [A. Van Elslander & A.M. Musschoot, eds.], Brussel, 1977, p. 109.

de woede van onder anderen August Vermeylen op de hals haalde, en Vermeylens een jaar eerder verschenen *Kritiek der Vlaamsche Beweging*, een polemisch essay dat al heel snel na zijn verschijnen alle discussies over de kwestie ging aansturen en zeker voor Buysse en zijn generatie van nauwelijks te overschatten betekenis is geweest. Om tot een beter begrip van 'n *Leeuw van Vlaenderen* en de bijzondere relatie van deze roman met *De Leeuw van Vlaenderen* te komen, is een wat grondigere verkenning van Vermeylens tekst aangewezen.

Een van de misverstanden met betrekking tot de *Kritiek der Vlaamsche Beweging* is dat de kosmopoliet Vermeylen hier namens de generatie van Van Nu en Straks even snel de maat neemt van Hendrik Conscience en de vroege Vlaamse beweging en die hele handel wegzet als een folkloristische aangelegenheid die eigenlijk geen pas geeft in de moderne tijd. Guldensporen, goedendags en andere parafernalia van 1302 zouden door de auteur met één zwaai van de bezem naar de mesthoop van de geschiedenis zijn verwezen, samen met al die belegen romantische fictie over Vlaanderens grootse verleden die tot dan toe voor literatuur was versleten.¹⁷

Wie de moeite neemt om de *Kritiek der Vlaamsche Beweging* te lezen, komt tot andere inzichten. Hij zal zich bewust worden van de niet geringe waarde die Vermeylen en zijn literaire generatiegenoten *De Leeuw van Vlaenderen* toedichtten. De kans is bovendien groot dat hij in 'n *Leeuw van Vlaenderen* meer zal gaan zien dan een merkwaardig document over de sociale strijd in Vlaenderen, al blijft veel in Buysse's roman inderdaad curieus. In dit werk wordt bijvoorbeeld het arme, stelselmatig achtergestelde en volstrekt afgepeigerde Vlaamse volk opeens tot één krachtige natie samengesmolten tijdens het zingen van het strijdlied *De Vlaamsche Leeuw*. Dat halve wonder voltrekt zich zelfs tot tweemaal toe. Meende Buysse dit nu serieus? Of is hier misschien wel dodelijke ironie in het spel? En wat te denken van de nieuwe 'Leeuw', de bovenvermelde Robert La Croix: een christelijk socialist die door het Vlaamse volk onthaald wordt als een langverbeide verlosser, maar na zijn verkiezing afknapt op de moderne stadscultuur en zich in tranen terugtrekt in de natuur. Genadeloze satire? Of een genuanceerde poging van Cyriel Buysse om zich te verhouden tot Vermeylens uitdagende *Kritiek*?

ALTIJD WEER DIE GULDEN SPOREN: VERMEYLENS KRITIEK DER VLAAMSCHE BEWEGING

In zijn begin 1896 gepubliceerde *Kritiek* weerspreekt Vermeylen de idee dat een natie de uitdrukking zou zijn van een onveranderlijke etnische essentie en stelt natievorming voor als een ontwikkelingsproces dat vergelijkbaar is met de volwassen-

---

¹⁷ Zie K. Humbeek & K. Absillis, *De man wiens volk zei hem niet meer te kunnen lezen*, in: K. Humbeek & K. Absillis (eds.), *De Grote Onleesbare*, Gent, 2014, pp. 5-111.

wording van het individu.¹⁸ Uitgangspunt is de nadrukkelijk pragmatische opvatting dat 'Vlaanderen', de Vlaamse beweging en tot op zekere hoogte ook de Vlaamse literatuur nuttige instrumenten zijn om de concrete situatie te verbeteren van de niet-Franstalige burgers van de moderne, maar vooralsnog slechts in theorie democratische natiestaat België. Ofschoon ze een numerieke meerderheid vormen, dreigen deze burgers in de praktijk namelijk ten eeuwigden dage een rol van de tweede rang te moeten blijven spelen. Met het oog op hun economische, maatschappelijke en culturele emancipatie onderschrijft de *Kritiek der Vlaamsche Beweging* ondubbelzinnig het streven naar een zelfbewuste Vlaamse gemeenschap die komaf maakt met het taal- en cultuurimperialisme van bepaalde Franstalige elites en met nog tal van andere in het Belgische systeem ingebakken ongelijkheden. De romantische Vlaamse beweging, waarvan Conscience de vaandeldrager is, heeft volgens Vermeylen goede diensten bewezen in die strijd van 'arm Vlaanderen'. Nu de negentiende eeuw ten einde loopt, is het echter tijd om een volgende stap te zetten, anders zal de Vlaamse beweging een averechts effect sorteren. Dan zal de Vlaming misschien nog gaan geloven dat hij zijn onderdrukking te lijf moet gaan met goedendags!

Vanuit het perspectief van de laat-negentiende-eeuwse Europeaan en wereldburger hebben de symbolische wildgroei aan goedendags, het gedweep met '1302' en ook een roman als *De Leeuw van Vlaenderen* iets 'onnozels'. Volgens Vermeylen tekent dat onnozele – in de zin van het kinderlijke en naïeve – zelfs de vroege Vlaamse beweging. Op zich is daar niets mis mee: een volk kan in zijn groei naar volwassenheid bezwaarlijk zijn jeugd overslaan. Het moet bijvoorbeeld eerst leren lezen en schrijven voordat het kan participeren in de transformatieprocessen die Europa thans doormaakt en zelfstandig zijn weg kan banen in de moderne wereld. Met zijn eerste grote historische roman heeft Conscience al een aanzienlijk deel van zijn volk leren lezen, en in bewondering daarvoor wil Vermeylen voor niemand onderdoen. Niet het feit dat *De Leeuw van Vlaenderen* een jongensboekachtige mix is van historische feiten en avontuurlijke fictie stoort hem dan ook, maar wel de neiging van bepaalde geletterde Vlamingen en zelfverklaarde intellectuelen om zo sterk in die fictie van nationale triomf anno 1302 te gaan geloven, dat de actuele wereld en de bestaande machtsverhoudingen naar de achtergrond verdwijnen. In hun kinderlijke verering van een groots Vlaams verleden zien zulke halfwassen Vlamingen niet hoe ze als individuele burgers nog altijd stelselmatig verdrukt worden, maar dan op een andere manier dan 'ooit' het geval was en door onderdrukkers die ze niet eens als dusdanig herkennen. Het gevaar bestaat dat sommige van deze stambewuste Vlamingen op een gegeven moment zo gefixeerd zullen raken op een gefictionaliseerd verleden, dat ze hun reële onderwerpenheid in het hier en nu zelfs zullen gaan vereren in symbolen zoals de Gulden Sporen, altijd weer die Gulden Sporen.

---

18 Zie ook: M. de Ridder, *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*, Antwerpen, pp. 65-70.

In zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* ontketent August Vermeylen zijn kleine oorlog tegen de verraderlijke effecten van een verledenzieke Vlaamse beweging en de gevaren die aan een dergelijke fixatie inherent zijn. Zijn boodschap voor de geletterde Vlaming is helder. Nu hij mede dankzij Conscience eindelijk lid is geworden van een zelfbewuste nationale gemeenschap, moet die moderne Vlaming (die zoals elke mens eerst individu is, en dan pas Vlaming) eerst het nodige inzicht verwerven in zijn werkelijke belangen in de wereld van vandaag. Vervolgens moet hij zich op grond van dat inzicht “zo bewust mogelijk ontwikkelen volgens eigen aard, en ál zijn mogelijkheden tot werkelijkheid maken”.¹⁹ Ontwikkeling is voor Vermeylen de eerste vereiste, ontwikkeling de tweede, ontwikkeling de derde. De rest is folklore, gezwaaï met goedendags en leeuwenvlaggen.

De uitbundigheid waarmee ook de geletterde Vlaming tegen het eind van de negentiende eeuw ‘zijn 11 juli viert’ en verbaal de goedendag hanteert, wijst er volgens Vermeylen niet meteen op dat het Vlaamse volk zich daadwerkelijk heeft weten te ontworstelen aan de geestelijke en materiële armoede waarin het is weggezonden. Misschien is al dat Guldensporengedoe niet meer dan een Breugheliaanse kermis, een jaarlijks doekje voor het bloeden. Maar het kan net zo goed uitgroeien tot een ritueel om vijanden aan te wijzen die dat eigenlijk niet (meer) zijn. Hoe gemakkelijk kan een gevoel van eigenwaarde niet afglijden naar chauvinisme, stambewustzijn niet verkeren in superioriteitsfantasieën, nationaal zelfbewustzijn niet omslaan in hyper-nationalistische grootheidswaan en xenofobie. Hoe snel stolt soms het noodzakelijke besef van een eigen aard (een door toevallige omstandigheden gevormde, per definitie dynamische collectieve identiteit) in wantrouwen. En hoe licht ontaardt collectieve zelfliefde ongemerkt in haat jegens andere volken. Jegens die veile ‘Fransen’ bijvoorbeeld, die in de middeleeuwen verwickeld waren in een feodale strijd met het Graafschap Vlaanderen. Of tegen de Walen, door wie sommige Vlamingen zich vandaag onderdrukt voelen alleen al omdat ‘zij’ de taal van Philip le Bel spreken en ‘wij’ van huis uit niet.

Voor August Vermeylen zat het gevaar van de romantische Vlaamse beweging in het taalfetisjisme dat spreekt uit een slogan als ‘de tael is gansch het volk’. Zelf vond hij taal niettemin erg belangrijk als een van die op zich min of meer toevallige elementen op basis waarvan individuen zich verenigden om in onderlinge verbondenheid hun belangen te verdedigen. Taal was volgens hem zelfs een van de pijlers om zo’n gemeenschap te vormen. Maar de belangen in kwestie waren wel veel ruimer dan alleen maar het recht van de betrokken individuen om in de publieke ruimte hun eigen taal te spreken, al was het derven van een dergelijk recht volgens Vermeylen inderdaad een extreme vorm van vervreemding. Het verdich-

---

¹⁹ A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek*, [R. Vervliet, ed], Antwerpen-Amsterdam, 2006, p. 195.

ten van de belangen van het individu tot de vrijheid om zijn moedertaal te spreken was dat echter niet minder en de Vlaamse beweging diende dan ook meer te zijn dan een zuivere taalbeweging. Ik citeer de *Kritiek* op dit punt in extenso, omdat zal blijken dat de passage als het ware resoneert in *'n Leeuw van Vlaanderen*:

"De Vlaamse Beweging wil het Vlaamse volk in staat stellen, zich volkomen te ontwikkelen en al zijn mogelijkheden te verwezenlijken. Eén der gewichtigste vereisten is zeker de ontwikkeling door zijn eigen taal, beeld van zijn eigen aard. Vandaar het groot gewicht der taalvraag. Doch 't gebruik van 't Vlaams is een middel en geen doel; de oplossing der taalvraag is niet het einde der Vlaamse Beweging. Om alles uit te voeren wat aan verborgen kracht in hem zit, heeft de Vlaming nog heel wat anders nodig. Om nu slechts op het stoffelijk gebied te blijven: wat kan hij, zolang hij zich, om anderen rijk te maken, twaalf uren daags moet afsloven aan mechanisch werk in een verpeste lucht, zolang hij armoê lijdt, met al wat dat woord aan ziekte en zedelijk verval in zich sluit? Wie durft er van natuurlijke opgroei en volledige ontwikkeling praten, als duizenden vrouwen zich op straat moeten verkopen, of om een korst brood met haar bloedloos kroost in een fabriek verleppe? Als de stompzinnigen niet 'een beetje meer mens' moesten worden, zoals het volk zegt, dan zou de kruistocht om 't 'In Vlaanderen Vlaams' van weinig belang zijn. Of wie acht de taak volbracht, wanneer eindelijk de Vlamingen in 't Vlaams beheerst, bestolen en eventueel zo wat afgepoft worden?"²⁰

Het is volgens Vermeylen een dubbele fixatie – op de eigen taal én op een geïdealiseerd verleden – die van een zichzelf overlevende romantische Vlaamse beweging een instrument van vervreemding maakt. Ze maakt de individuele Vlaming blind voor de huidige noden, die de taalkwestie ruim te buiten gaan, en verhindert hem om een toekomst die naam waardig op te bouwen voor alle Vlamingen.

DE KERN VAN ONS VERMALEDIJDE ROMANTISME: VERMEYLEN EN BUYSSE

Ondanks alle nadruk op het 'nu' en op het 'straks' keek August Vermeylen niet meewarig terug op het verleden van de nog jonge Vlaamse beweging, die hij in haar geheel omhelsde als *"het streven naar zelfstandigheid van een 'ras', (...) opdat dat ras zijn geweten weer zou bemachtigen"*.²¹ Daarin onderscheidde hij zich van sommige volwassen Vlamingen, zelfverklaarde kosmopolieten die maar niet wilden begrijpen dat het verleden deel uitmaakt van wat we het heden noemen en indirect doch krachtig doorwerkt op de toekomst. Vermeylens inzicht in het wezenlijk dialectische karakter van de geschiedenis zit onder meer vevat in het be-

— 20 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], pp. 205-206.

21 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], p. 195.

kende adagium dat we Vlaming moeten zijn “om iets te zijn (...) Wij willen Vlamingen zijn, om Europeërs te worden”.²² Die veelvuldig geciteerde formule is zoals bekend de uitkomst van het in 1900 gepubliceerde opstel *Vlaamsche en Europeesche Beweging*, waarin Vermeylen de dialoog aanging met Cyriel Buysse, de auteur van het hierboven genoemde opstel *Flamingantisme en flaminganten* (1897).

In *Flamingantisme en flaminganten* had Buysse geïnsinueerd dat flaminganten in de regel alleen Vlaams of Nederlands spraken bij officiële gelegenheden. Zeker de beter gesitueerden onder hen spraken ‘gewoon’ Frans thuis, en vaak ook in de publiek ruimte, bijvoorbeeld in winkels en restaurants. Flaminganten spraken met andere woorden alleen Nederlands om de flamingant uit te hangen. Dat was ook onvermijdelijk, aldus de schrijver, want de taal van de zogeheten erfvijand was in België nu eenmaal de enige beschaafde taal en men kon als heer van stand eenvoudigweg niet zonder in het openbare leven: “*Het Frans is zó bepaald de gewone taal van de beschaafde standen geworden in België, dat de Vlaming van aanzien die het Vlaams, zijn dialect dus, of, erger nog, wat men er noemt het ‘Nederlands’ uitsluitend als taal poogde te gebruiken, er aan een voortdurende hoon, en spot blootgesteld zou zijn*”.²³ Anders dan bijvoorbeeld Jan Baptist Verlooy in zijn *Verhandeling op d’Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden* (1788) klaagde Buysse die situatie niet aan, laat staan dat hij ervoor pleitte om haar recht te trekken. Hij beschouwde de toestand, scheefgetrokken of niet, als een uitgangspunt zonder meer. Met een air van wereldwijze burger ontraadde hij dan ook elke poging om kinderen in België alleen in het Nederlands op te voeden: “*Wie, in België, die nog zijn gezond verstand heeft, kan bv. die flamingantische ideeën van opvoeding met het Nederlands als voertaal goedkeuren: een opvatting van educatie waarbij de twintigjarige jongeling tegenover zijn tijdgenoten in de struggle for life zou staan, nagenoeg in de verhouding van een zieke kip zonder vlerken tot een zwerm krachtige vogels, die, van de eerste wiekslagen af, ontzaglijk hoog en ver vooruit zijn?*”²⁴ Alsof die provocatie niet volstond, voegde Buysse er nog aan toe dat een Belgische literatuur in de volkstaal gedoemd was om van een abominabel niveau te blijven, niet alleen omdat het hoofdzakelijk uit flaminganten bestaande publiek zo weinig ontwikkeld was, maar ook omdat die taal op zich te weinig mogelijkheden bood voor de ambitieuze schrijver: “*het Vlaams is een arme, kleine taal*”, aldus Buysse drie jaar voor het verschijnen van ‘n *Leeuw van Vlaanderen*, “*en een schrijver van talent kan het maar diep betreuren dat hij over geen beter voertuig van gedachten-verspreiding beschikt*”.²⁵ Naar de opvatting van August Vermeylen plaatste Buysse zichzelf met zijn uitspraken in *Flamingantisme en flaminganten* buiten de literaire Vlaamse beweging. In

— 22 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], p. 225.

23 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7, [A. Van Elslander & A.M. Musschoot, eds.], Brussel, 1974, p. 304.

24 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 305.

25 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...].

een scherp verwoorde reactie hekelde hij het misprijzen van zijn collega voor de taal die zij beiden toch hanteerden in de literatuur. Op zich was het Vlaams niet minder mooi of lelijk dan het Frans, zo stelde de criticus van de Vlaamse beweging in alle nuchterheid. Was het niet juist de taak van een modern schrijver deze taal te benutten om haar en de gemeenschap die ze vormgaf verder tot ontwikkeling te brengen? Dat was althans de opvatting van *Van Nu en Straks*, het tijdschrift waarvan Cyriel Buysse tussen 1893 en 1894 redacteur was geweest.²⁶

Drie jaar later, in 1900 dus, kwam Vermeylen op de zaak terug naar aanleiding van een nieuw opstel van Buysse dat onder de titel *Flamands et Hollandais devant les langues étrangères* was verschenen in het *Bulletin de l'Association flamande pour la vulgarisation de la langue française*. Ditmaal was Buysse wel zo slim geweest zich niet te keren tegen het Vlaams en het project van de Vlaamse beweging, maar uitsluitend tegen de flaminganten, lieden wier overdreven liefde voor het Vlaams volgens hem recht evenredig was met hun ziekelijke haat voor al wat Frans was. Buysse had volgens Vermeylen een punt, hoewel hij de haat van de flamingant voor het frans schromelijk overdreef. Het ging minder om werkelijke haat dan om kleinburgerlijke geborneerdheid en culturele pleinvrees, overschreeuwd in de *"hol-rammelende retoriek van onze ultra-romantische patriotterij"*.²⁷ De kern van dat hersenloze gedweep was zoveel decennia na *De Leeuw van Vlaenderen*, en mede onder invloed van die meeslepende roman, nog steeds de Guldensporenslag, altijd weer die Guldensporenslag. Wederom citeer ik in extenso, om dezelfde reden als de zojuist vermelde:

"De Guldensporenslag is de kern zelf van ons romantisme. In 1902 wordt hij plechtig herdacht. Bij die gelegenheid zullen we de nationalistische bazuin wel niet tot zachtere stemming kunnen verleiden. Laten we voor dien keer die onweerstaanbare muurbrekers en ijzerbijters van Klauwaarts uitlawaaïen en al hun bombarie losbreidelen, dat de bergen er van beven in 't wuffte Zuiden, de Fransman in zijn hol kruipt, en dat schilderachtige feit uit ons verleden voor lang dwars op elke maag blijft liggen. Maar dat ze daarna in-Gods-name zwijgen! Want wat hebben wij toch altijd met dat verleden te maken? De toestanden veranderen van eeuw tot eeuw, en wij thans, wij zelf willen geschiedenis zijn.

— 26 Vermeylens bijdrage, *Onze Taal voor den Senaat en voor Buysse* getiteld, verscheen in het eerste nummer van de tweede jaargang van *Van Nu en Straks*. Nieuwe reeks (1896-1901). Buysse was niet meer betrokken bij deze tweede reeks van het tijdschrift, deels omdat zijn financiële situatie hem verhinderd had de continuïteit van de uitgave te helpen verzekeren. Hoe zou hij dat ook hebben kunnen doen, als schrijver van realistische verhalen kon hij in het nog grotendeels katholieke Vlaanderen zijn brood niet verdienen. De frustratie hierover kan voor een stuk *Flamingantisme en flaminganten* verklaren. Het waren tenslotte vaak flaminganten – katholiek of niet – die zijn proza verketterden, omdat het Vlaanderen zou ontheiligen door de gebeurtenissen waarover werd verteld en de taal waarin dat gebeurde. Zie: J. Van Parys, *Het leven, niets dan het leven* [...], pp. 203-206.

27 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], p. 219.

Wij strijden voor heel wat anders dan de wevers en volders van 1302. En het is hier de plaats om er nog eens aan te herinneren, dat Brugse Metten en Gulden-sporenslag episoden zijn, niet uit een rassen-, maar wel uit een klassenstrijd. (...) Men dacht er te Groeningen bijzonder weinig aan, den 'stam' en zijn taal te verdedigen, eenvoudig omdat er in dien tijd geen talenpatriotisme noch 'nationaal' gevoel te bespeuren valt. Gaan we nu, tegen de waarheid in, overeenkomst vinden tussen de tegenwoordige Vlaamse Beweging en den strijd der Klauwaarts zes eeuwen geleden, en knarsetanden precies of we bereid waren met den goedendag op de Franse Republiek af te trekken? Wat goeds kan er toch spruiten uit zulk holklinkend vloekgetier, dat voortaan alle betekenis mist?"²⁸

Met zijn tirade tegen een doorgedraaid flamingantisme en wild geworden nationalisme lijkt Vermeylen op het eerste gezicht naadloos aan te sluiten bij de door Buysse in *Flamands et Hollandais devant les langues étrangères* verwoorde standpunten. De onderlinge verschillen worden pas duidelijk in wat volgt. Vermeylen kant zich principieel tegen de door Buysse onderschreven politiek om het Frans te promoten en te verspreiden onder een Vlaams volk dat vooralsnog niet eens zijn eigen taal en cultuur behoorlijk heeft kunnen ontwikkelen. Op die manier zal de Vlaming volgens hem noch goed Vlaams noch goed Frans leren en daardoor "beklemd blijven in zijn halfheid, die nietswaardigheid wordt".²⁹ Vermeylen hanteert duidelijk een heel ander uitgangspunt dan Buysse, namelijk de gedachte dat de Vlaamse taal in de noordelijke provincies van België historisch gesproken voorrang moet krijgen, niet omdat die taal van nature deel zou uitmaken van de Vlaamse volksaard, maar omdat het Vlaams nu eenmaal de oudste taal is in de Zuidelijke Nederlanden en bovendien zo diep is ingesleten, ja het volk zo 'eigen' is, dat een radicale verfransing, ofschoon vanuit beschavingsstandpunt en strikt theoretisch gesproken misschien wel de beste oplossing voor het taalprobleem in Vlaams-België, in de praktijk tot niets leiden zou:

"Ja, kon die grote hoop maar geheel verfranst worden! Al ware dat wel jammer voor wie de Vlaamse taal bijzonder liefheeft, zeker is 't toch, dat de algemene cultuur in Vlaanderen hoger zou reiken dan thans het geval is. Maar dat blijkt nu wel onmogelijk: hoelang reeds tracht het Frans ons Vlaams land te doordringen? Te vergeefs! (...) Ware 't dan niet eenvoudiger, Vlaanderen radicaal te vervlaamsen: het in 't volle bezit zijner eigen taal te stellen, het door middel der eigen taal te ontwikkelen, daar het Frans toch onmachtig blijft?"³⁰

— 28 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], pp. 220-221.

29 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], p. 223.

30 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], p. 223.

^ August Vermeylen omstreeks 1895, het jaar dat hij studeerde aan de universiteiten van Berlijn en Wenen en zijn nog altijd actuele *Kritiek der Vlaamsche Beweging* schreef. [Letterenhuis, Antwerpen]

Vooralsnog is Vlaanderen voornamelijk 'arm Vlaanderen', daarin treedt Vermeylen de *vulgarisator* Buysse bij, maar het zal Vlaams blijven spreken en werkelijk Vlaams zijn, of helemaal niets zijn. Want het Vlaams is volgens Vermeylen door de tijd heen de taal geworden van het volk dat in de Zuidelijke Nederlanden woont en zo lang 'gekoloniseerd' werd, dat het even naar had uitgezien alsof het voor- goed onmondig zou blijven. Al in de *Kritiek der Vlaamsche Beweging* staat in dit verband te lezen:

*"Dit land werd soms beheerst als een verre kolonie; het onderging gebukt den wil van den toevalligsten vorst; het had zich aan het lijden gewend. Wanneer bij uitzondering nog een meer of min lankmoedig pamflet verscheen, dan was het zelfs niet in de taal van 't volk opgesteld. Vlaanderen, na twee eeuwen, bezat geen ziel meer, geen geweten. Het liet zich meeslepen in de omwenteling van 't jaar dertig."*³¹

Hoewel het Frans de taal is van de kolonisator van Vlaanderen, steekt Vermeylen zijn grote bewondering voor de culturele prestaties in die taal niet onder stoelen of banken. Met name voor de Franse, c.q. Parijse cultuur koestert hij veel waardering. Die ziet hij zelfs als een rolmodel voor het zich alsnog opgroeiende Vlaanderen, zij het als slechts één mogelijk model, hoe bijzonder aantrekkelijk ook, en bovendien alleen na te volgen door Vlamingen wier identiteit voldoende gevormd is om in het aanbod het betekenisvolle te onderscheiden van het minder betekenisvolle: *"Geef ons een Vlaams onderwijs van beneden tot boven, en ijver dan voor de verspreiding van het Frans, en natuurlijk, ook van Engels en Duits: wij zullen meêwerken."*³² Zoals elk volk moet ook het Vlaamse zich verder ontwikkelen conform zijn tradities, hoe arbitrair die in wezen ook zijn. Maar het mag zich niet blindstaren op die tradities, laat staan het vreemde weren. Het eigene manifesteert zich juist in de zelfzekere openheid waarmee men het andere tegemoet treedt en er zich door laat verrijken. Ook die dialectiek zat vervat in het adagium *'Wij willen Vlamingen zijn, om Europeeërs te worden'*.

Als Europeër in spe voelde Vermeylen zich nimmer te 'volwassen' om het Vlaamse literaire verleden te respecteren en de symbolische rol van Hendrik Conscience te erkennen. Hij hechtte integendeel sterk aan die cultuur-nationalistische, 'flamingantische' traditie en kwam daar rond voor uit:

"En, op het ogenblik dat ik vele opvattingen van het tegenwoordig flamingantisme wil tekeer gaan, moet ik mijn hoge eerbied uitdrukken voor zovele kerels van flaminganten, die, hoe eng hun inzichten me soms ook schijnen mogen, voor hun gezindheid alles op het spel zouden zetten, en zich laten kapotmaken

---

31 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, p. 195.

32 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, p. 224.

als 't moest. (...) Al het duurzame wat uit de Vlaamse Beweging kwam, en onze letterkunde zelf, is men zo'n karakters schuldig. Als ik de vijftig eerste jaren van onze herleving doorblik, dan kan ik niet de Vlaamse letteren van de Vlaamse Beweging afscheiden. Misschien is onze goede en beminde Conscience de de-gelijkste arbeider van onze zaak.³³

Zo positief als Vermeylen oordeelde over Vader Conscience, zo meedogenloos kon hij zijn voor diens anachronistische navolgers en *would-be* imitatoren, kinderen die in het beste geval naïef, in het slechtste geval razend gevaarlijk waren. Want voordat men het goed en wel beseftte, zat men als hedendaags flamingant verstrikt in een web van mythes en legenden en joeg men, opgehitst door grote voorbeelden uit een gefantaseerd verleden en door denkbeeldige ervijanden uitgedaagd, een volstrekt imaginair Vlaanderen na. Daarom kon het gevaarlijk zijn de Guldensporenslag – als symbool van een intussen reëel nationaal bewustzijn – te blijven verheerlijken. “Minder beelden, en meer daden!”, luidde dan ook het devies: “Het wezenlijke is ons genoeg; wij zelf, zoals we nu zijn, met onze begeerten, onze drang, en het doel vóór onze ogen: wat zijn symbolen daar nog nodig? En gevaarlijk noem ik daarbij een symbool, dat twee naties van elkaar verwijderen wil, want het druist tegen den levenden geest van dezen tijd in.”³⁴

Het gevaar waarvoor Vermeylen wilde waarschuwen, kreeg voor hem concreet gestalte in het werk van bijvoorbeeld Jan-Matthijs Brans. Deze leraar aan de Rijksmiddelbare School in Brussel lag in 1881 mede aan de basis van het Brusselse literaire genootschap De Distel – waar ook Vermeylen sinds 1889 lid van was³⁵ – en ontpopte zich vervolgens als een fervente ‘pan-Germanist’ en gezworen vijand van zowel de Latijnse cultuur als de ‘Parijzige’ literaire vernieuwing rond *Van Nu en Straks*. Niet minder radicaal was de jurist Maurits Josson, medeoprichter van het weekblad *De Flamingant* (1889-1894) en een van die Brusselse liberalen die zich in 1892 afscheurden van de intern al tussen doctrinair en progressieven verdeelde Liberale Partij. Josson stelde zich achtereenvolgens als onafhankelijk kandidaat en als stichtend lid van de in de zomer van 1892 opgerichte Vlaamsche Volkspartij verkiesbaar voor het parlement. Binnen deze electoraal weinig succesvolle partij kwam hij vrij snel in conflict met de sociaal-progressieve flamingant Alfons Prayon-van Zuylen, de hoofdredacteur van *De Flamingant*, die het contact met de liberale partij en de bij haar aanleunende organisaties wilde blijven onderhouden. Josson en zijn nieuwe blad *Schild en Vriend* (1892-1893) streefden er juist naar met de Vlaamsche Volkspartij een zogenaamd meer neutrale, in feite zelfstan-

— 33 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, pp. 196-197.

34 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, p. 221.

35 Zie: G. Draye, *Van oude wolven en jonge leeuwen. De Distel als bakermat van Van Nu en Straks*, in: R. De Bont, G. Reymenants & H. Vandevoorde (eds.), *Niet onder één vlag. 'Van Nu en Straks' en de paradoxen van het fin-de-siècle*, Gent, 2005, p. 53.

dige koers te varen, met als veruit voornaamste programmapunt 'In Vlaanderen Vlaams'.³⁶

De Vlaamsche Volkspartij bood een bijzonder interessante casus voor Vermeylen, omdat de leden ervan volgens het programma tal van sociaal vooruitstrevende opvattingen deelden. In de praktijk echter draaide alles rond de taalkwestie. Ze was het uitgangspunt van hun politieke actie en de strijd voor het gebruik van het 'Vlaams' in de publieke ruimte werd altijd weer beschouwd als de meest geschikte, indien al niet enige hefboom voor een algehele emancipatie van het Vlaamse volk. Middel werd daarbij doel, aldus Vermeylen, die dat mechanisme probeerde aan te klagen. In zijn visie stond de Vlaamsche Volkspartij – waartoe ongelukkig genoeg ook Prosper Van Langendonck behoorde, zijn mederedacteur bij *Van Nu en Straks* en iemand die zich al heel snel persoonlijk aangevallen voelde – voor een perfide vorm van idealisme.³⁷ Deze prototypisch flamingantische partij huldigde meer bepaald een taalfetisjisme dat teerde op de illusie dat als er in Vlaanderen alleen nog maar Vlaams gesproken zou worden, de concrete problemen van de individuele Vlaming zo ongeveer al waren opgelost. Op die manier werd de natie een abstract begrip, terwijl de individuen die er de concrete kern van vormden totaal vervreemdden van hun sociale situatie en uiteindelijk van zichzelf:

"(...) de Gentse wever moet zich kunnen verdedigen tegen de naamloze vennootschap die hem uitbuit, veeleer dan tegen de werkliên van Silezië. En dan, hoe kan het officieel gebruik van 't Vlaams in de scholen en voor de rechtbanken, bij die wever het uitgangspunt ener 'zedelijke verheffing' zijn, – en van een 'stoffelijke welvaart!' – als hij van alle onderwijs moet verstoken blijven? En dit geldt voor de meerderheid der Vlamingen. Het 'In Vlaanderen Vlaams' kan dus de leus niet zijn van ons gehéle streven."³⁸

Vermeylens kritiek van de Vlaamsche Volkspartij wordt het scherpst als de debatten over de hervorming van het leger ter sprake komen:

"De Vlaamse Volkspartij vergt (...) een merkelijke vermindering van de jaarlijkse begroting van oorlog, en drukt enige andere uiterst platonische wensen uit. Maar eigenlijk komt toch alleen de taalvraag ernstig ter sprake, waar van de 'rechten des Vlaming' gewaagd wordt. (...) Zal doorgaans de flamingant het militarisme zelf aanvallen? Hij verlang eerst dat de commando's in het Vlaams

— 36 Zie: L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, Leuven, 2009, pp. 120-122.

37 Nadat hij in 'zijn eigen' tijdschrift de kritiek op 'zijn' partij gelezen had, zegde Van Langendonck in eerste instantie zijn medewerking op. Hij bleef echter niet lang gebrouilleerd met Vermeylen en zou in de jaren dat Buysse 'n *Leeuw van Vlaanderen* schreef opnieuw en zelfs intensiever meewerken aan *Van Nu en Straks*. Zie ook noot 40.

38 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], pp. 206-207.

klinken. Verkrijgt hij dat, dadelijk wordt het leger een heilig iets. Zo verdedigt men alle staatsinstellingen die de ontwikkeling van het volk belemmeren, als in die instellingen maar het Vlaamse taalrecht geëerbiedigd wordt. Wie 'Vlaming bovenal' is bespreekt uiteindelijk niet meer of een instelling goed of slecht is: zij moet vervlaamst worden, verder gaat hij niet."³⁹

Grof verwoord: voor de zelfverklaarde anarchist en radicale antimilitarist Vermeylen collaboreerden de radicale flaminganten van de Vlaamse Volkspartij onbewust met de Belgische staat en bij uitbreiding met het burgerlijk-kapitalistische systeem. Het laatste dreef in zijn visie op de structurele uitbuiting van het gewone volk (de arbeidende klasse) en dreigde alles en iedereen mee te sleuren in alles verwoestende oorlogen. Flamingantisme kon daartegen niets beginnen. Steeds weer leidde de politieke fixatie op de taalstrijd tot het laten voorgaan van 'ras' op 'klasse', waardoor de slechts in internationaal verband met succes te voeren strijd voor een democratischer Vlaanderen in de praktijk versmald werd tot een kleinburgerlijk nationalisme. Dat enge nationalisme was in het beste geval krachteloos, in het slechtste geval destructief.

Diens naam wordt niet genoemd in de tekst, maar de auteur van de *Kritiek der Vlaamse Beweging* moet bij het schrijven wel hebben gedacht aan Maurits Josson, tot halverwege de jaren negentig immers de drijvende kracht aan de Vlaamse Volkspartij en een flamingant *pur sang*. Absolute Vlaamsgezindheid was de kern van Jossons wereldbeschouwing, die gevoed werd door een haast obsessieve angst voor een annexatie van Vlaams-België door Frankrijk. Die vrees en Jossons anti-Franse ressentimenten zouden aan de vooravond van de Grote Oorlog uitmonden in een studie met de sprekende titel *Frankrijk de eeuwenoude vijand van Vlaanderen en Wallonië* (1913).

TWEE LEEUWEN VAN VLAANDEREN

In 'n *Leeuw van Vlaanderen* worden minstens twee Vlaamse leeuwen opgevoerd. De eerste lijkt wel getekend naar de zo-even genoemde Maurits Josson en verenigt in zich al de trekken waarvoor Vermeylen waarschuwde in zijn *Kritiek*.⁴⁰ Koppens,

— 39 A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek* [...], pp. 209-210.

40 Een aardig detail is dat Buysse's gepatenteerde Frankrijkhater voortdurend in het gezelschap verkeert van ene Rosseeuws, een "slaafsche creatuur van Koppens" (LV, p. 44) in wie men Jossons onafscheidelijke politieke metgezel Frans Reinhard kan herkennen. Reinhard, achtereenvolgens onderwijzer en Brussels stadsbeambte, was medestichter van de Liberale Vlaamse Bond van het arrondissement Brussel en de drijvende kracht achter de Vlaamse Landdagen, een poging om voorbij de bestaande partijgrenzen te komen tot flamingantische frontvorming. Als prominent lid van de Vlaamse Volkspartij ondernam Reinhard omstreeks 1894 een mislukte poging om de hierboven vermelde Alfons Prayon-van Zuylen te verzoenen

^ De fanatieke flamingant Maurits Josson, van wie veel zou zitten in Cyriel Buysse's personage Koppens. [Letterenhuis, Antwerpen]

zo heet deze eerste Vlaamse Leeuw, heeft zijn naam niet gestolen. Hij weigert halsstarrig afstand te doen van het cultuur-nationalistische programma van de vroege Vlaamse beweging. De emancipatorische kern van dat programma ontbreekt echter in zijn discours, dat dan ook een karikatuur is van wat Conscience voor ogen stond. Koppens' enige politieke eis is: 'in Vlaanderen Vlaams!' Of met een uit *De Leeuw van Vlaanderen* gerukte slogan: 'Wat Wals is, vals is, slaat dood!' Die eis verwoordt Buysse's personage met een fanatisme dat door zijn hele lichaam wordt verraden.

DE EERSTE LEEUW: EEN FLAMINGANT VAN DE FANATIEKSTE SOORT

Koppens staat stijf van de onverdraagzaamheid en draagt een masker van verbetenheid. Onder dat masker zit een hele of halve aristocraat die voortreffelijk Frans spreekt, maar walgt van die taal en van de Franse ervijand die in 1302 in de pan werd gehakt door het gezonde Vlaamse volk. Een tweede, definitieve Guldensporenslag, daarvan droomt de flamingant Koppens, alsof de tijd stil is blijven staan na de Brugse Metten en hij inderdaad bereid is om, zoals Vermeylen hierboven schimpte, met een goedendag in de knuist ten oorlog te trekken tegen het perfide Frankrijk:

"Men kon niet energiek genoeg zijn, men kon niet hardnekkig genoeg strijden, men kon zich geen te groote opofferingen opleggen. Het kwaad was zóó verschrikkelijk, het gevaar was zóó ontzettend groot, dat hij [Koppens] op de grens van het verfoeide land [Frankrijk] een muur had willen zien oprijzen, dat hij er een put had willen zien graven, een afgrond waarin men het verderfelijke-overweldigend ras zou hebben neergestort, verdrongen en geslacht, zooals hun stoere voorouders vijf eeuwen geleden in de slooten van Groeninghe-Velt de storm-loopende benden van Filips den Schoone slachtten, die zoogenoemde 'fleur de la noblesse de France', met welks bloed en vleesch het waarlijk nobel en te lang geforteld en getergde Vlaanderen, het Vlaanderen van den Leeuw, van den bloeddorstig-brieschenden Leeuw, eindelijk zijn malsche groene weiden vet-drenkte en mestte."⁴¹

Lijkt Koppens helemaal op te gaan in het middeleeuwse verleden, hij leeft wel degelijk in het heden en zijn fanatieke afkeer van Frankrijk wordt gevoed door ontwikkelingen van lang na 1302. De historische vijand van Vlaanderen wordt in zijn verbeelding behalve door Philippe le Bel en Jacques de Châtillon eveneens

---

met zijn vriend Josson, waarna hij zich weer aan Jossons zijde schaarde. Samen zouden ze enkele jaren later voor hun Afrikaanse 'stambroeders' partij kiezen in de Boerenoorlog, samen zouden ze nog weer enkele jaren later zich ook de vingers branden aan het activisme tijdens de Grote Oorlog.

41 C. Buysse, 'n *Leeuw van Vlaanderen*, Amsterdam, [1900], p. 80. Verdere verwijzingen worden als volgt in de tekst aangeduid: (LV, p. ...)

vertegenwoordigd door Montesquieu, Rousseau en Saint-Simon. Dat is precies het dubbele: meer nog dan tegen Frankrijk op zich is Koppens gekant tegen de moderniteit, vooral tegen alles wat naar democratisering neigt. Het Vlaanderen zoals hij het zich verbeeldt is – in tegenstelling tot Consciencés Vlaanderen – een standenmaatschappij waarin eenieder zijn door God toegewezen plaats kent en nimmer buiten de kring van zijn geboorte treedt. Zulke nog bijna feodale opvattingen hebben zich bij Koppens verdicht tot de fantasie van een zuivere, van Franse smetten gereinigde volksgemeenschap, waarbij het Vlaams de taal is van een onwrikbare traditie. Die symbolische waarde van het Vlaams staat bij hem voorop.

De Atheneumleraar Koppens is het type flamingant waarvoor Vermeylen het Vlaamse volk waarschuwt: een taalfetisjist van het zuiverste water wiens voorliefde voor het 'schoon' Vlaams en een linguïstisch gelijkgeschakeld Vlaanderen gevoed wordt door de angst voor maatschappelijke hervormingen ten gunste van het vulgus. Soms groeit deze liefde uit tot een passie die die diepgewortelde angst overvleugelt. Zo kan het gebeuren dat Koppens tegen zijn diepste overtuiging in het woord voert op een bijeenkomst ten gunste van het algemeen stemrecht: omdat zijn haat jegens de Vlaams-vijandige gevestigde orde sterker is dan zijn extreem conservatieve instelling en antisocialistische opvattingen.

"Aristocraat en conservateur van aard met dat alles, geweldig hatend het socialisme en zijn aanhangers, zonder gevoel van medelijden noch rechtvaardigheid ten opzichte der proletariërs, maar zóó wild en blind doordrongen van flamingantisme, dat hij toch maar alles over 't hoofd had gezien om nog eens zijn stokpaardje te kunnen berijden." (LV, p. 79)

Het ironische van de zaak is dat de politieke redenaar Koppens met zijn 'schoon' Vlaams letterlijk en figuurlijk over de hoofden van het verzamelde volk heen spreekt. Daarin verschilt hij van de socialistische volkstriebun Kappuijns, die zich in schijnbaar onvervalst Gents tot het volk van de Arteveldestad richt en op die manier *"zijne gemeenschappelijke ziel"* (LV, p. 82) weet te beroeren, zelfs al heeft hij het voornamelijk over biefstukken.⁴² Terloops zij opgemerkt dat Koppens ook weer niet zo idealistisch is, dat hij een democratischer en socialer Vlaanderen werkelijk zou accepteren indien zijn taaleisen ingewilligd werden. Hij ziet het 'progressieve' verbond tegen de Franstalig-Belgische orde slechts als een tijdelijke alliantie. Als het gemeenschappelijke doel morgen bereikt is – voor Koppens dus: een van het Frans gezuiverd Vlaanderen – zullen de bondgenoten van vandaag weer als klassenvijanden tegenover elkaar komen te staan.

— 42 Zie: J. Taeldeman Het Gents in Buysse's werk, in: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, nr. 12, 1996, pp. 13-16.

^ Een te midden van een massa arbeiders speechende Edward Anseele, de legendarische socialistische voorman die samen met zijn kameraden Ferdinand Hardijns en Jan Samijn model zou hebben gestaan voor Cyriel Buysse's personage Jan Kappuijns. Foto genomen door Arnold Vander Haeghen, Gent, Sint-Pietersplein, 1893. [Amsab-ISG, Gent]

Hoewel zijn achterban vooralsnog beperkt lijkt tot een roedel met knuppels uitgeruste Vlaamsgezinde studenten uit gegoede milieus, legt Koppens de andere Vlamingen categorisch zijn voorwaarden op om tot antiklerikale, in de eerste plaats anti-franskiljonse frontvorming te komen. Dat gebeurt met de inzet van een deze arrogante man ten voeten uit typerende agressief-militante retoriek: *“Geen middelweg, dus, voor ons, echte Vlamingen! Of het verbond, zoals ik het voorstel, òf de oorlog!”* (LV, p. 81). In feite wantrouwt Koppens het volk hartgrondig, zoals blijkt als hij *“den kathedraal verliet en weer ging zitten, met nijldige gesloten mond en schuinsche, gluisperige blikken, rechts en links over de zaal”* (LV, p. 82). Deze autoritaire flamingant vindt het eigenlijk helemaal geen goed idee dat ook de kleine Vlaamse man zich in de toekomst van tijd tot tijd een goede biefstuk zou kunnen veroorloven, laat staan dat het Vlaamse gepeupel eerlang een volwaardige plek zou krijgen in de samenleving.

DE TWEDE LEEUW: EEN VLAAMSE IDEALIST EN SOCIAAL HERVORMER

Zo blind als Koppens is voor de maatschappelijke noden van Vlaanderen, en zo Oost-Indisch doof als deze oerconservatieve cultuurnationalist blijft voor de klachten van het volk in wiens naam hij nochtans zegt te spreken, zo één met dat volk voelt zich die andere Leeuw van Vlaanderen in Buysse's roman, de eigenlijke 'held' van het verhaal Robert La Croix. Hij weet de ziel van de massa nog sterker te beroeren dan de doorgewinterde volksman Kappuijns, juist omdat hij over meer dan alleen biefstukken spreekt. Niet dat hij de materiële lotsverbetering van de Vlaming onbelangrijk vindt, integendeel, maar economische, sociale en culturele emancipatie gaan voor hem hand in hand. Vanuit die inspiratie strijdt de christendemocraat La Croix even verbeterd voor het Vlaamse volk als de socialist Kappuijns, maar hij kant zich daarbij fel tegen het idee van een revolutie.

Hoe broodnodig ze ook is, de nieuwe sociale orde kan er volgens Robert La Croix nooit komen door wapengeweld en ze mag ook geen breuk betekenen met een Vlaamse traditie waarin het geloof in iets hogers een prominente rol speelt. Alleen moet dat geloof wel strikt gescheiden worden van de klerikale terreur die vooral nog op het platteland heerst, waar de pastoors de mensen dom houden zodat de plaatselijke kasteelheer ze in hun onwetendheid en armoede beter aan zijn 'natuurlijke macht' kan onderwerpen. Tegen dat 'arm Vlaanderen' tekent Robert La Croix verzet aan, net zoals Hendrik Conscience, alleen veel doortastender, zonder het respect voor bestaande verhoudingen dat laatstgenoemde bijna onverteerbaar maakt voor lezers van nu. Aan Conscience's paternalisme en zijn politiek van hervormingen langs lijnen van geleidelijkheid heeft de nieuwe Leeuw van Vlaanderen geen boodschap. La Croix is doordrongen van het besef dat het twee voor twaalf is.

In zijn streven om het Vlaamse volk te bevrijden van het conservatief-klerikale juk ontpopt Robert La Croix zich in *'n Leeuw van Vlaanderen* als een tweede, onverdacht moderne Robrecht van Bethune. Hij gedraagt zich op de drempel

van de 20ste eeuw allerminst als een taalfetisjist die, de blik gefixeerd op een geromantiseerd verleden, de rechten van de 'stam' opeist met een goedendag. Net zo min als die eeuwige Gulden Sporen komen de wevers en de volders van 1302 er bij Robert La Croix aan te pas. Zoals August Vermeylen van de volwassen Vlaamse beweging eist, heeft hij een open oog voor de maatschappelijke noden van zijn tijd, meer bepaald deze van het proletariaat op het platteland én in de moderne fabrieksstad. Op dit punt tekent zich naast de oppositie tussen de gevestigde conservatief-klerikale orde en de democratische oppositie een tweede tegenstelling af die van kardinaal belang is voor een goed begrip van *'n Leeuw van Vlaanderen*: deze tussen stad en platteland. Hoe modern Roberts maatschappelijke en politieke opvattingen ook zijn, zijn gehechtheid aan het platteland of tenminste toch zijn afkeer van het leven in de grote stad zal sterker blijken te zijn dan hemzelf. Door zijn onvermogen om zich helemaal los te scheuren van de traditionele cultuur draait zijn politieke en maatschappelijke streven uit op een echech. De gevolgen daarvan zijn ronduit desastreus.

STAD VERSUS PLATTELAND AAN DE VOORAVOND VAN EEN GROTE STORM

Ooit wilde de jonge Robert La Croix niets liever worden dan advocaat in de grote stad, zo moeilijk kon hij *"wennen aan het buitenleven; hij voelde er zich misplaatst"* (LV, p. 3). Bijna als om een schuld in te lossen jegens zijn voortijdig overleden vader, alsmede uit piëteit voor zijn moeder is hij echter in zijn geboortedorp Vannelaer blijven wonen. Hij raakte van lieverlee toch aan het buitenleven gewend en ontdekte er zelfs een ideaal dat eindelijk richting gaf aan zijn leven. Of liever, dat ideaal was komen aanwaaien *"uit verre groote steden"* (LV, p. 9). Het was de kracht van de moderniteit die oude levensvormen vernietigt om plaats te maken voor een ander en wellicht gelukkiger bestaan.

Net als in Emile Verhaerens dichtbundel *Les campagnes hallucinées* (1893) ademt het Vlaamse platteland zoals Robert La Croix het ervaart dood en verderf. Niet toevallig opent het boek met een beklemmende evocatie van een allerzielendag in een vooralsnog niet door het moderne leven aangetast dorp, waarbij het sombere karakter van het laatste meteen wordt uitgespeeld tegen het blijere, lichtere, maar ook zoveel oppervlakkigere bestaan in de grote stad:

"Allerzielendag! Die dag, waarvan de uiterlijke rouw zich in de groote steden slechts op de kerkhoven en hun onmiddellijke omgeving vertoont, verspreidde hier, over dat afgelegen plattelandsch dorp, zijn echt lugubere stemming van dood en nooit-meer-wederzien." (LV, p. 1)

Zo intens als de herfstsefeer is in het dorp, zo doorvoeld is er ook het verlangen naar lente en algehele ontwaking. Robert wordt daar echter pas ontvankelijk voor als hij door zijn oude schoolmakker Louis Chattel uitgenodigd wordt om zich verkiesbaar te stellen op de lijst van de Christelijke Volkspartij, een niet mis te verstane

verwijzing naar de bovenvermelde Christene Volkspartij. Hij laat zich overtuigen in Brussel, waar hij samen met onder anderen de radicale flamingant Koppens, de socialist Kappuijns en zijn christendemocratische jeugdvriend Chattel een besloten meeting bijwoont ter voorbereiding van een antiklerikaal kieskartel.

Brussel is meer dan het toevallige decor waarin Robert zich geroepen voelt tot de politiek en zelfs de rol aanvaardt van bevrijder van het Vlaamse volk uit de klem van het Belgische bourgeoisregime. In zijn beleving staat de stad waar hij als student het volle leven ontdekte voor ongeremde vitaliteit; na de somberte van Allerzielen op het platteland kon de hernieuwde kennismaking werkelijk niet prettiger zijn. Robert ervaart na jaren van *"provinciaal leven (...) een ietwat nuchter, haast kinderlijk genot, even weer op te leven in die atmosfeer van woelig plezier, in het gegons der rijtuigen en de animatie der wandelaars, tusschen die schitterende winkels en die reusachtige gebouwen, in rechte lijn zich uitstrekkend tot aan den horizon, waar breed en hoog de avondhemel gloeide in een grootschheid van apotheose, doorspikkeld als van sterren met de helle glanspunten der electriche lichten."* (LV, pp. 31-32) Men zou dit 'kinderlijk' genieten net zo goed naïef kunnen noemen, zo blind is Robert in zijn kritiekloze omhelzing van de moderniteit voor de minder plezierige kanten van de stad. Een dergelijke onnozelheid schreeuwt om te worden gecorrigeerd, maar vooralsnog volhardt Buysse's held in de idealisering van de metropool.

De nieuwe Leeuw van Vlaanderen laat zich de lichte staat van verrukking waarin Brussel hem heeft gebracht alvast niet ontstelen door zijn toekomstige partijgenoot Jehan de Royon, schilder en estheet van de modieuze soort, die het liefst *"de groote steden [zou] willen ten gronde zien verbranden, en hun rotte puinen in den afgrond der vergetelheid helpen gooien"* (LV, p. 33). Hun agressieve afwijzing van *"al die leelijke, groote steden"* en haat jegens de moderniteit in het algemeen verhinderen De Royon en de gelijkgestemde dichter Munk van Zwalm niet om in Brussel te blijven wonen, waar zich tenslotte het artistieke leven afspeelt.⁴³ Zowel in hun gebrek aan consequentie, hun behaagzieke lijden aan de grote stad en hun opgeschroefde antimoderniteit contrasteren ze met Robert La Croix, wiens

---

43 Wellicht mag men in Munk van Zwalm iets herkennen van de neurasthene en uiteindelijk in waanzin gestorven dichter Prosper Van Langendonck, medeoprichter van de door August Vermeylen in zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* zo fel gehekeld Vlaamsche Volkspartij én medestichter, met diezelfde Vermeylen, van het tijdschrift *Van Nu en Straks*, waarin de genoemde *Kritiek* in 1896 voor het eerst werd gepubliceerd. In zijn poëzie en in zijn vrije uren ontvluchtte de in Brussel residerende en werkende overheidsfunctionaris het liefst zo snel mogelijk de hoofdstad om in de groene rand te gaan dolen. Naar een beetje moderne stadsbeelden moet men in zijn gedichten met een lantaarntje zoeken. Maar in 'n *Leeuw van Vlaanderen* laat Munk van Zwalm de geneugten van de grote stad niet aan zijn neus voorbijgaan. Voor zowel de dichter als zijn kunstbroeder Jehan de Royon eindigt de avond waarop de antiklerikale frontvorming wordt beklonken en Robert La Croix zijn politieke roeping aanvaardt voortijdig. Beiden dienen straalbezopen te worden afgevoerd in een huurrijtuig.

bewondering voor de kracht en vitaliteit van de grote stad even authentiek is als de in hem ontwaakte drang om het Vlaamse volk herboren te doen worden.

Nu hem in Brussel is geopenbaard dat zijn volk hem nodig heeft en hij een rol op 's werelds schouwtoneel te spelen heeft, gaat Robert La Croix zijn plattelandsbiotoop opeens helemaal anders ervaren: dieper, zuiverder, waarachtiger. Voor het eerst lijkt deze voordien maar wat aan lummelende fabrikantenzoon te besef- fen hoe schrijnend arm en onrechtvaardig het bestaan voor velen in zijn directe omgeving is, en naarmate hij van deernis vervuld wordt, rijst in hem tegelijk met nationale trots de droom van collectieve regeneratie:

"O! zijn hart bloedde, bloedde! En, met zijn groote, toenemende liefde voor de nederigen en misdeelden, die hij nu eerst goed leerde kennen, ontwaakte in hem een groote liefde en bewondering voor dat nobel Vlaanderland; zoo rijk en zoo heerlijk, dat land van overtollige vruchtbaarheid en weelde, meer misschien dan één land in de wereld geschikt om aan allen welstand en geluk te geven, indien de onrechtvaardige verdeling van zijn schatten niet aan enkelen haast alles, en aan de overgroote massa bijna niets gegeven had." (LV, p. 56)

Robert zwelgt algauw in het romantisch-idealistische discours van de vroege Vlaamse beweging. Hij ontdekt (i) de schone moedertaal en (ii) bezingt moeder Natuur in haar schoonste Vlaamse gewaden, terwijl hij zich en *passant* ook nog eens spiegelt aan (iii) het voorbeeld van moeder Vlaanderens heroïsche zonen, de mythische helden van de Groeningenkouter op kop. In zijn even plotse als vurige liefde voor Vlaanderen verklaart hij zich zelfs bereid om voor het heilige moederland te sterven:

"Hij had het [land] lief, en de opwalmende aroma's van het krachtig grondsap bedwelmde zijn zinnen; hij had het lief, en zijn liefde bracht hem tranen in de oogen; hij had het lief, en zijn voeten, die de dierbare aarde voelden, deelden, in een stroom van streeling, die liefde mede aan zijn heele wezen; hij had het lief, en dacht aan zijn verleden grootheid, en aan de helden die voor 's lands heilige verdediging gestorven waren. En ook hij had nu graag voor Vlaanderen willen sterven, omdat het hem was als een moeder, als de dierbaarste aller moeders, van wie hij alles had gekregen, en aan wie hij ook alles weer terug moest geven." (LV, p. 57)

Ik citeer zo uitvoerig om te laten zien hoe hier in een tweetal pagina's niet alleen de zo-even vermelde drie grote thematische complexen van de vroege Vlaamse literatuur worden geactiveerd, maar ook de beelden die haar romantisch-idealiserende discours kleuren.⁴⁴ Zoals in zoveel Vlaamse fictie uit de negentiende eeuw

---

⁴⁴ Men vergelijk De Smaele, die voorbijgaat aan Roberts schatplichtigheid aan het discours van de romantische Vlaamse beweging en de ironische toonzetting van een en ander.

gedijt ook bij Buysse op het platteland de idee van een exclusieve relatie tussen het individu en zijn moederland, wat een sterk nationaal sentiment genereert:

"O, hij had het lief, zijn dierbaar land, omdat hij er, voor 't eerst, de grootscheit en de smart van voelde en begreep!..."

Hij had het lief, omdat het ongelukkig, arm en vervallen was, omdat 't behoefte had aan hulp en liefde, omdat 't behoefte had aan goeden wil van verhevene zielen, omdat 't behoefte had aan hem, ja, aan hèm, een zijner zonen, een van dezen die het had gevoed en grootgebracht, een van dezen die een langen tijd ondankbaar waren, maar die zich nu berouwde, omdat hij voelde hoe innig lief hij het had!..." (LV, p. 56)

Robert gaat zich op bijna mystieke wijze verbonden voelen met zijn geboorte- grond en met zijn volk, alsof hij de verloren zoon is die na jaren van huis te zijn geweest, zijn familie en daarmee ook zichzelf teruggevonden heeft. In dat proces verbeeldt hij het Vlaamse moederland als een verdrukte, tot materiële en geestelijke armoede vervallen dame van oude adel die bidt om uit haar ellendige situatie bevrijd te worden. De dame wekt ridderlijke gevoelens op in de held van Buysse's verhaal, die geroepen denkt te zijn om een eind te maken aan haar lijden en haar in haar oorspronkelijke grootsheid te herstellen. Hij acht de tijd daarvoor rijp. Opmerkelijk is dat 'n *Leeuw van Vlaanderen* op dat punt veel minder vaag cultureel is dan in de regel het geval was in de vroege Vlaamse beweging – de nadruk komt hier sterk te liggen op de economische en sociale achterstand van het platteland, op het fysieke lijden en de godvergeten achterlijkheid, alsook op de wind der verandering die is opgestoken in de *villes tentaculaires*:

"Er woei iets over 't land, komend van verre, uit verre groote steden, iets dat tevens groote smart en groote vreugd zou aanbrengen, iets dat langzaam maar zeker tot de meest verwijderde en achterlijke oorden doordrong, in een overweldigende kracht van algemeene levensherschepping. Het zweefde in de atmosfeer, het was een stroom, een maalstroom, die alles zou omverwerpen of medesleepen." (LV, pp. 9-10)

Behalve Verhaeren heeft Robert La Croix, althans zijn geestelijke vader overduidelijk Vermeylens *Kritiek der Vlaamsche Beweging* gelezen, terwijl ook de roman *Arm Vlaanderen* (1884) van Isidoor Teirlinck en Reimond Stijns nooit ver weg is.

Hij leest de door Buysse's held ervaren 'ontwaking' van het platteland zonder meer als een realistische weergave van een sociaal-culturele en politieke evolutie. Geheel in die lijn wordt de rampzalig mislukte poging om met name op het platteland hervormingen door te voeren herleid tot het ongelooft van de schrijver "in de oprechtheid van de christendemocratische leiders". (H. De Smaele, *Rechts Vlaanderen* [...], p. 107)

Infantiele ridderromantiek, idyllische vervalsingen van de werkelijkheid, cultuurnationalistische folklore: Buysse's held heeft het naar het voorbeeld van deze auteurs blijkbaar allemaal achter zich gelaten. Desondanks voelt hij zich tot sociale actie gestimuleerd door een niet te miskennen intertekstuele verwijzing naar de gevleugelde slotwoorden van *De Leeuw van Vlaenderen*: "Gy Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg, by de roemryke daden welke hetzelve bevat, wat Vlaenderen eertyds was – wat het nu is – en nog meer wat het worden zal indien gy de heilige voorbeelden uwer Vaders vergeet!"⁴⁵ Enerzijds heeft de nieuwe Leeuw zoals we intussen weten oog voor de concrete situatie en de noden van het plattelandsproletariaat. Anderzijds gaat hij helemaal op in het sprookje van de gereanimeerde natie, uit een slaap van eeuwen opgewekt. Die mix van realisme en romantisch nationalisme is bepalend voor het verdere optreden van de sociale hervormer Robert La Croix, in wie net als in de flamingant Koppens iets dubbels zit.

Robert La Croix' sociale roeping laat zich lezen als een door Vermeylen geprogrammeerde update van het klassieke regeneratiedenken van de Vlaamse beweging, waarbij de bestaande toestand van het moederland als uiterst miserabel voorgesteld wordt. Het Vlaamse volk is in de perceptie van Buysse's held op sterven na dood, het aloude Vlaanderenland zieltoogt. "Zijn vroegere weelde was in dorre armoede veranderd, zijn diep gezonken en verslaafde volk week aldoor achteruit naar de vernieling, naar de vergetelheid van 't graf." (LV, p. 11) De verteller put ongegeneerd uit de retoriek van 'Arm Vlaanderen' en doet er zelf nog een schepje bovenop. "Een zee!... een doodsche zee van smart en ellende, zóó leek het triestige Vlaanderenland." (LV, p. 11) Het is bijna te veel van 'het goede' en men vermoedt in die overdrijving enige ironie alsook een aanzet tot fundamentele kritiek.⁴⁶ Dat vermoeden wordt versterkt doordat Roberts dweepzuchtige liefde voor Vlaanderen in contrast komt te staan met de nuchtere instelling van zijn broer, een moderne zakenman die het bedrijf van hun vader runt en zonder daar veel woorden aan te spenderen het welzijn van zijn werklieden hoog in het vaandel heeft. In vergelijking met deze praktisch ingestelde man komt Robert eerst bijna lachwekkend hoogdravend over, zeker als hij het heeft over een met uitsterven bedreigd 'ras', een sociaal-Darwinistisch pathos waarvan overigens zelfs August

— 45 H. Conscience, *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen* (E. Vanhoutte, ed.), Antwerpen, 2012, p. 387.

46 In zijn onderzoek naar het arm-Vlaanderen-motief heeft ook Kevin Absillis erop gewezen dat deze in de publieke ruimte nog altijd veel gehoorde uitdrukking geëvolueerd is van een ondubbelzinnige aansporing tot empathie en identificatie – via een fase van ironische distantie (Vermeylen, Buysse) – naar een uiteindelijk even ondubbelzinnige vervloeking van Vlaanderen, die drijft op *high-brow*-afkeer en een inmiddels geïnstitutionaliseerde vorm van zelfspot. Voor de uiteenlopende discursieve effecten van de woorden 'arm Vlaanderen': zie o.a. K. Absillis, *Literaire kwaliteit uit Arm Vlaanderen. Uitgeverij A. Manteau en de verzelfstandiging van het literaire veld 1932-1971*, Antwerpen, 2008, pp. 172 e.v.; K. Absillis, Een Vlaamse vloek in de linkse kerk deel II: De vloek van Arm Vlaanderen, in: *De Morgen*, 24 december 2012.

Vermeylen zich nooit helemaal heeft bevrijd.⁴⁷ *"O! zou het dan toch moeten uitsterven, het heerlijk Vlaanderenland! Was alle levenskracht nu uitgedoofd in dat eenmaal zoo moedig, dapper volk!"* (LV, p. 11) Even pathetisch en kenmerkend voor een romantisch-nationalistische onderstroom in de Vlaamse beweging is de hoop op een Messias:

"Zou er niet één meer kunnen opstaan, één enkel, sterk genoeg om zijn land nog te redden, om 't met geweld te rukken uit zijn doodslaap, om uit elkaar te zweepen, met een forschen zwaai van grootheid, die zwaar-benauwende doodsnevelen!..." (LV, pp. 11-12)

Die half-goddelijke held is Robert La Croix, een 'nieuwe', sociaal bewogen Leeuw van Vlaanderen.

EEN OVERWELDIGENDE LOSBARSTING VAN EENSTEMMIGE GEESTDRIFT

Roberts vooralsnog bijzonder vage sociale idealisme krijgt helderder contouren als hij in Gent deelneemt aan de monster-meeting tegen de gevestigde macht in België. Hij blijkt over zoveel charisma en natuurlijke overtuigingskracht te beschikken, dat hij bij het industriële stadsproletariaat een immens gevoel van verbondenheid met het plattelandsproletariaat weet op te wekken, wat toch allesbehalve evident is, zo beklemtoont de verteller: *"in hun triestigen stand bestond er een soort wederzijdsche antipathie tusschen stad- en landbewoners, waardoor ze steeds als vreemden, bijna als vijanden van elkander bleven gescheiden"*. (LV, p. 92) Die vijandschap is van levensbeschouwelijke aard, sinds het stadsproletariaat zich onder invloed van socialisten en progressieve liberalen bevrijd heeft van de geestelijke tirannie van de clerus. Tegen die achtergrond 'openbaart zich' de historische taak van Robert, wiens christelijk socialisme het gewone volk uit de grote stad aanspreekt zonder dat zijn tegelijk troostende en op sociale emancipatie gerichte discours het plattelandsproletariaat van hem vervreemdt. De verteller erkent die grote verdienste van het christelijk socialisme, dat in de figuur van Robert bovendien een volstrekt integere spreekbuis heeft gevonden. In Robert zit behalve van een Vlaamse Heiland iets van de Vincent van Gogh die zowel in de Noord-Brabantse boer als in de mijnwerker uit Pâturages een lijdende medemens zag, een door de omstandigheden verdierlijkt wezen dat ernaar smachtte in zijn menselijke waardigheid te worden erkend:

— 47 Ofschoon wars van taalfetisjisme en scherp gekant tegen biologische of gewoon al te zuivere definities van termen als 'ras' en 'stam', suggereert Vermeylen in discussies over de oprukkende verfransing van Vlaanderen wel eens dat de taalkwestie bepalend is voor leven of dood van het Vlaamse volk. In Vlaanderen, anders dan in Nederland, *"strijden we om te verhinderen dat [de Nederlandse taal] door het Frans overwoekerd worde. (...) Onze toekomst hangt grotendeels af van de grondige vervlaamsing van Vlaanderen."* A. Vermeylen, *De wandelende jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, pp. 224-225.

"(...) door den stikkenden walm die de zaal benevelde, ontwaard[]e hij nu van lieverlede duidelijk die tragische zwoegersgezichten, die bleeke, gefolterde Christuskoppen, die uitgeholde wangen, die hol-starende oogen, brandend van koortsige graagte en angst! Die door den arbeid scheef-gewrongen, scheef-gekromde gestalten, die magere, ontvleesde halzen, die grootte, beenderige, soms verminkte zwarte handen, als trechters tegen de, in 't ruischen der fabrieken bijna doofgeworden ooren, aangedrukt. Hij zag ze nu heel duidelijk; hij voelde nu hun lijden en leed met hen mee. En in zijn groot medelijden en zijn grootte liefde kwamen snikken in zijn stem en tranen in zijn oogen. Hij wist niet eens meer wie zij waren: atheïsten der steden of fanatieken van het platteland; zij waren alleen nog voor hem de proletariërs, die proletariërs naar ziel en lichaam, voor wie hij 't goede woord moest zeggen dat ze met hun triestig lot verzoenen kon." (LV, p. 93)

Robert is een idealist en zijn liefde voor de kleine Vlaamse man en vrouw is romantisch, op het sentimentele af, maar de woorden die hij spreekt hebben politiek gezien een nuttig effect. Ze zorgen na de tumultueuze speeches van de vorige sprekers voor de broodnodige eenheid in de strijd tegen het conservatief-katholieke blok. In zijn bevlogenheid weet La Croix de ziel te beroeren van de massa, die zoals eerder op de avond al bleek tijdens het massale meezingen van 'De Vlaamse Leeuw', instinctief gedreven wordt door een verlangen naar gemeenschap en geluk. Dat verlangen wordt symbolisch bevredigd als na de meeting de diverse groeperingen elk onder hun eigen vlag de 'Grand Place' van Gent op marcheren en tijdens het massale meezingen van wederom het officieuze Vlaamse volkslied het geloof in eigen kracht wordt bevestigd, hetzelfde geloof dat Vlaanderen volgens Conscience in 1302 een klinkende overwinning op zijn verdrukkers schonk:

"Stag-wapperend werd de groene vlag heen en weer gezwaaid, terwijl de muziek van voren af aan opnieuw 'De Vlaamsche Leeuw' begon te spelen. En voor den tweeden keer, zooals 't gebeurd was in de grootte meetingzaal, voelde de gemeenschappelijke ziel der kolossale, op elkaar geperste menigte, plotseling weer den gloed van nationalen trots en vroegere grootheid. Eerst slechts een vijftigtal, dan enkele honderden, dan duizenden, dan plotseling allen als één man, als één reusachtige, trillende ziel, zongen zij den stoeren, vlaamschen heldenzang mee, de andere liederen en geluiden als zwak gekweel onder die overweldigende losbarsting van eenstemmige geestdrift smorend. 't Was een eenig moment, dat koud deed worden van ontroering, een moment van kracht en heerlijkheid, zooals de oude vlaamsche stad er wellicht nooit aangrijpender had bijgewoond." (LV, pp. 105-106)

De tijd lijkt voor het verenigde Vlaamse volk gekomen om een grote stap vooruit te zetten en een beter leven af te dwingen, louter door de kracht van het getal en in tegenstelling tot 1302 zónder gebruikmaking van fysiek geweld. Wat het laatste

^ Sandwichmannen van de Christene Volkspartij.
[DADD, Aalst]

betreft, speelt Buysse zijn hoofdpersonage uit tegen de socialist Kappuijns, die tijdens een uit de hand gelopen verkiezingsmanifestatie op het platteland wild met zijn revolver om zich heen begint te schieten als zijn mensen door een opgezweepte meute boeren worden gemolesteerd. Robert krijgt bij die gelegenheid rake klappen, maar neemt zich niettemin voor de geïndoctrineerde boerenbevolking met zachte hand naar een gelukkigere toekomst te leiden, “door de overtuigingskracht van het goede voorbeeld, beter door goedheid en door liefde, dan door de macht van ruw geweld”. (LV, p. 136) Met die geweldloze politiek correspondeert een eerder gematigde opvatting over het tempo waarin de economische en sociale emancipatie van de Vlaming zich moet voltrekken. Hoewel La Croix zowel snellere als meer structurele hervormingen nastreeft dan Hendrik Conscience, pleit ook hij uiteindelijk voor geleidelijkheid. Op grond van zijn christelijk socialisme eist hij bovendien “geen volkomen gelijkheid, die toch nergens in de natuur bestaat, en waar-

voor onze onvolmaakte wereld lang nog niet rijp is", maar "een eenvoudige welstand voor allen, beter voedsel, voldoende rust en uitspanning na werk, en zooveel mogelijk onderwijs zonder leugen, en opvoeding zonder valsche conventie". (LV, p. 135) In de gegeven omstandigheden is dat al behoorlijk radicaal, met name op het door de klerikale terreur beheerste platteland, maar revolutionair in de volle zin van het woord is het geenszins.

Het verschil tussen enerzijds de christendemocratie en anderzijds het goddeloze of in elk geval antigodsdienstige socialisme wordt in 'n Leeuw van Vlaanderen' helder geduid: volkstribunen à la Kappuijns eisen onmiddellijke gelijkheid op grond van de idee dat alle mensen broeders zijn; La Croix streeft daarentegen naar gelijkheid op grond van een zorgvuldig gecultiveerd gevoel van broederschap:

"Het overige zou vanzelf wel komen, het overige dat is het mooiste. Het is de tevredenheid met zijn lot, de goedheid, de broederlijkheid tegenover anderen, in de zachte berusting, dat men, in onderlinge solidariteit, eerlijk zijn best heeft gedaan om het voor allen nog veel beter en volmaakter en gelukkiger te maken. Het is de ware christelijke leer van Jezus, door slechte herders in het menselijk geweten uitgedoofd." (LV, p. 135)

Het antiklerikalisme even daargelaten is het niet lastig om het een en ander te lezen als een meer progressieve versie van Conscience's leer van relatieve lotsaanvaarding en sociale emancipatie langs lijnen van geleidelijkheid. In plaats van een principieel egalitarisme verkondigt de nieuwe Leeuw van Vlaanderen "het onophoudend **streven** [nadruk in de oorspronkelijke tekst] naar volmaaktheid, het doen en willen-doen wat door ons, onvolmaakte mensen, wezenlijk gedaan en gewild kàn worden, ook zonder hoop dat wij ooit het volmaakte zullen zien". (LV, p. 135) De manier waarop Buysse held hier een emancipatorisch idealisme combineert met de nodige pragmatiek herinnert wederom aan Conscience, met dien verstande dat Robert La Croix niet het engelengeduld van laatstgenoemde etaleert.⁴⁸

Het is moeilijk uit te maken naar welk van beide modellen voor sociale hervormingen in de tekst de voorkeur uitgaat, naar die van het 'goddeloze' socialisme dan wel deze van het christelijke 'socialisme', zoals de meest radicale strekking binnen de christendemocratie door zijn meest klerikale tegenstanders wel eens werd

— 48 Hetzelfde engelengeduld dat in Conscience's oeuvre soms uitmondt in een pleidooi voor blind vertrouwen in de Belgische natiestaat en bijna absolute onderworpenheid aan de gevestigde orde, zoals bijvoorbeeld het geval is in de roman *De baanwachter* (1872). Het zijn zulke romans waardoor "de man die zijn volk leerde lezen" vandaag ten onrechte versleten wordt voor een oerconservatief of zelfs een halve reactionair. Zie: K. Humbeek, *Omtrent De Kerels van Vlaanderen. Eerste aanzet tot een kleine draagbare geschiedenis van de Vlaamse Kerel*, in: K. Humbeek, K. Absillis & J. Weijermars (eds.), *De Grote Onleesbare. Hendrik Conscience herdacht*, Gent, 2016, pp. 148-149.

genoemd. Maar in ieder geval spreekt uit de vertellerstekst de nodige sympathie voor de gefortuneerde volksvriend La Croix, die tenminste zijn nek uitsteekt om de beoogde veranderingen in goede banen te leiden. Die veranderingen zijn hoogdringend, ook daarover laat de tekst geen onduidelijkheid bestaan. Lijkt het er zeker in de eerste helft van de roman op dat het platteland op voet van oorlog leeft met de grote stad, de spanningen tussen het conservatief-katholieke regime en het door de politieke oppositie min of meer vertegenwoordigde arme volk lopen gaandeweg nog hoger op in 'n *Leeuw van Vlaanderen*. Ze lopen zelfs zo hoog op dat het systeem aan het slot op springen staat.⁴⁹ Bij elke verkiezingen wordt alvast flink stoom afgelaten, zeker als weer eens blijkt dat de conservatieven nipt gewonnen hebben:

"De laatste uitslagen der verkiezing waren nu bekend, de joelende menigte verliet langzamerhand de Grand-Place, in imposante, luidkeels zingende en jouwende benden, om verder in de stad te gaan manifesteren. 't Was de traditioneele opgewondenheid van 't einde der verkiezingsdagen, de woede en teleurstelling zich uitend in baldadigheden, in aanslagen op huizen en personen, in gevechten tegen de politie op straat, een wilde gisting van hartstocht en haat, elk oogenblik op 't punt in openlijke revolutie uit te barsten. Sinds jaren werd het populair gevoel aldus voortdurend opgezweept en geëxalteerd, sinds jaren was er iets schrikkelijks in wording, dat eindigen zou met alles om te slaan en te verdelgen. Een enkel vonkje nog en alles kon opeens in brand staan, een man, een chef, een leider in wien zij allen, maar allen, geloofden, en 't was gedaan: de heele maatschappij viel als nietige asch in puin." (LV, p. 168)

Tegenover die revolutionaire leider, een garantie voor massaal geweld, komt Robert La Croix te staan, de enige die volgens de verteller in staat is om alle spanningen in de Belgische samenleving tot ontlading te brengen zonder het systeem compleet ten gronde te richten. Uitgerekend die gedroomde hervormer laat in Buysse's roman verstek gaan, nadat het Vlaamse volk zich nochtans massaal voor hem heeft uitgesproken.

Hoewel de parlamentsverkiezingen geen overweldigend succes zijn voor de Christelijke Volkspartij in haar geheel, wordt de nieuwe Leeuw van Vlaanderen met een overweldigend aantal stemmen naar het Belgische parlement gestuurd om daar komaf te maken met het verdrukkende bourgeoisregime. Gelukkig staat Robert er niet alleen voor. Hij mag zich zelfs verheugen in de liefde van de mooie Ghislaine, de dochter van de christendemocratische partijleider en mecenas, de

— 49 De idee dat België tegen het eind van de negentiende eeuw onderhevig is aan grote interne spanningen en het systeem op exploderen staat, duikt ook op in *Het ivoren aapje* (1909), Herman Teirlinck's roman van Brusselsch leven, zoals de ondertitel luidt.

gefortuneerde volksvriend Desgenêts.⁵⁰ De jongelui verlopen zich en het ziet er naar uit dat zeker met iemand als Ghislaine Desgenêts aan zijn zijde, Robrecht La Croix sterk genoeg zal zijn om de in hem gestelde verwachtingen in te lossen.

VAN IDEALISTISCHE POLITICUS EN SOCIAAL HERVORMER NAAR UTOPISCHE LEVENSHERVORMER

Terwijl op de achtergrond het onderdrukte volk in beroering komt, opgewonden als het is omdat er eindelijk iets voor haar ten goede lijkt te zullen veranderen, laat de nieuwe Leeuw van Vlaanderen het opeens afweten. De bevlogen sociale hervormer die in zijn politieke *maiden*-speech nog tot het hart van alle proletariërs sprak, is in geen tijd vervreemd geraakt van de massa die haar hoop op hem heeft gesteld. Hij blijkt eenvoudigweg niet bestand te zijn tegen het moderne stadsleven. Uiterlijk gesproken ondergaat Robert La Croix een ware metamorfose. De christendemocratische parlementariër wordt een levenshervormer die buiten de bestaande structuren om, uitsluitend in eigen persoon goed wil doen voor de mensen. Die politieke gedaantewisseling voltrekt zich in fasen.

In een eerste fase keert de als parlementariër in de hoofdstad Brussel residerende La Croix terug naar Vannelaer, naar zijn ouderlijke huis. Dat hij de volksmassa's van wier lijden hij zo vervuld was de rug toekeert, lijkt nauwelijks in tel. Robert is vooral bekommerd om de reactie van zijn verloofde en hoopt dat ze tegen alle familiale druk en sociale conventies in alsnog voor hem zal kiezen. Niets liever wil hij dan dat Ghislaines zuivere liefde voor hem zou triomferen over de Brusselse *monde*, waarvan hij de oppervlakkigheid en hypocrisie is gaan haten. Dergelijk gedrag doet iets narcistisch vermoeden, al wordt de vaandelvluchtige Leeuw van Vlaanderen niet zonder enig begrip geschetst. De hoofdstad komt inderdaad over als een wereld waar vooral façades belangrijk zijn en de interieurs een protserig decor vormen voor een nogal leeg bestaan. En niets in de tekst suggereert dat Vannelaer en het Leielandschap minder mooi en aangenaam zouden zijn als La Croix ze ervaart. Bovendien is Buysse held niet immuun geworden voor de ellende van het Vlaamse volk. Zijn sociale bekommernis wordt nu integendeel heel concreet. Hij verkoopt zijn aandeel in het familiebedrijf aan zijn broer – en doet zo symbolisch helemaal afstand van zijn plaats in de moderne – om het plaatselijke proletariaat financieel te ondersteunen.

---

50 De Vlaamse volksvriend Desgenêt, flamingant en filantroop, wordt door Buysse geportretteerd als een salonprogressief. 's Winters woont hij in een herenhuis in Brussel, 's zomers resideert hij als een modern kasteelheertje in een villa op het platteland. In intieme kring spreekt deze Vlaamse grootburger 'natuurlijk' Frans. Op dat punt neemt de schrijver geen woord terug van wat hij in *Flamingantisme en flaminganten* heeft beweerd. Desgenêts bestaat het zelfs om Robert na zijn *maiden* speech in Gent in de taal van Molière voor te stellen aan zijn familie, vrienden en partijsympathisanten: "*Mesdames et messieurs, je vous présente le triumphant du jour!*" (LV, p. 98)

Als blijkt dat zijn geliefde niet sterk genoeg is om op slag alle bruggen achter zich te verbranden, breekt een tweede fase aan in La Croix' terugtocht uit de wereld. De fabrikantenzoon verlaat zijn ouderlijke woning en het dorp Vannelaer om een kleine woning *in the middle of nowhere* te betrekken. Hij werft een huishoudster aan, die hij zoveel mogelijk betaalt en zo weinig mogelijk beveelt. Milde ironie van de verteller valt de vaandelvluchtige Leeuw van Vlaanderen nu ten deel, niet alleen omdat hij, zijn stand getrouw, hecht aan een huishoudster, maar vooral omdat het simpele mensje een echte meester verkiest boven sociale experimenten. Haar protest tegen die gekke meneer La Croix mag echter niet baten. De progressieve volksleider en beloftevolle parlementariër van weleer is onherroepelijk veranderd in een alternatieve levenshervormer en moderne monnik.

Niet alleen Robert ondergaat een metamorfose in Buysse's roman, dat doet ook Ghislaine Desgenêts. Deze voormalige stadsjuffer – telg van de hogere burgerij – krijgt iets van een etherisch wezen, zo weggelopen uit een pre-rafaëlitisch schilderij. Beiden pretenderen niets meer te hebben met de moderne wereld, in de eerste plaats de grote stad. Robert, die als jongvolwassene de stad toch liefdevol omarmd had en als beginnend politicus zo blij was weer eens in Brussel te zijn, is dat stenen gedrocht nu zo fel gaan haten dat het bijna iets ziekelijks heeft. Weliswaar is hun destructiedrift hem vreemd, maar in zijn afkeer van de stadsleven hoeft hij niet meer onder te doen voor de dichter Munk van Zwalm of de artiest Jehan de Royon:

"Hij [Robert] leefde als een zeer gelukkige, vreedzame prins op een eenzaam eiland midden in den wijden oceaan. De drukke wereld die hem omringde en waarvan hij zich teruggetrokken had, scheen zich ook van hem te hebben verwijderd, heel heel verre achter een lage en bleke horizontstreep, waar dingen gebeurden die hem niet meer interesseerden, die hij niet meer begreep. Wanneer hij 's avonds in zijn tuin of in de velden wandelde, langs de oevers van de Leie, zag hij, wijd over weilanden, bosschen en landouwen, die verre streep bleek glanzen, in het reusachtig, vage schijnsel van de groote fabriekstad waar hij haast nooit meer ging. Hij had een afkeer van de stad, en beklagde of minachtte hen die er gedwongen of vrijwillig leefden. Was er wel iets akeliger en onnatuurlijker op aarde dan die benauwde opeenstapeling van menselijke wezens in die nare, stoffige, lawaaiige gevangenissen van steen welke men stadshuizen en straten noemt?" (LV, pp. 244-245)

Onherroepelijk komt nu de ware narcist in Robert naar boven. Met zijn eiland in het moderne leven heeft hij geprobeerd een paradijsje voor zichzelf en de zijnen te creëren, een 'reservaat' waar hij zijn zelfbeeld van verheven mens en weldoener in stand zou kunnen houden zonder door de realiteit te worden gekwetst. Het laatste is natuurlijk een illusie, die door de nieuwe Leeuw van Vlaanderen met zoveel zorg wordt gecultiveerd dat de totale machteloosheid die eraan ten grondslag ligt alleen nog maar schrijnender wordt. In de steden barst de al zo lang

sluimerende revolutie los, de volkswoede verspreidt er zich als een lopend vuurtje en dreigt over te slaan naar het zo lang bedrieglijk rustig gebleven platteland. In Gent eisen de socialisten van Kappuijns gewapenderhand hun rechten op en in het ogenschijnlijk zo lieflijke Leieland dreigen de te lang gefrustreerde christelijk socialisten de oude orde tot de grond af te branden. Voor verzoening en geweldloze hervormingen is het te laat, kasteelheertjes en wellicht links en rechts ook een rechtschapen fabrieksbaas moeten hangen. België staat in brand, het is duidelijk niet het moment om te tokkelen op de lier van verheven menslievendheid:

"Heele gedeelten van de stad en van 't omgevend landschap kwamen soms, als in een plotseling naar-voren-springen, zwart-tragisch-hoekig als enorme ruïnes op den rooden achtergrond tevoorschijn, en dan was 't of de vlammen zelve, hooger en woester uitbarstend, hun met het razend gedruisch der opstandskreten en het ononderbroken gebulder der salvo's geweerschoten tot in het aangezicht sloegen. (...) En inderdaad scheen het gedruisch van den opstand naar hen toe te komen, als verdreven uit de stad door 't geweld van het gevecht en de hitte der vlammen, bestormend nu het kalme landschap, in nare verwoesting van het groen en van bloemen, van rust en vrede, van al 't eenvoudige en lieflijk gezond-natuurlijke van 't leven. En eensklaps weergalmden de kreten vóór het hek zelf van hun dierbaar huisje, en tusschen 't donkere van boomstammen en heesters ontwaarden zij onduidelijk een zwart-woelende bende met rood-laaiende toortsen, en hoorden zij het rauw gegil van woeste stemmen, die nu dringend om hem, Robert, den Leeuw van Vlaanderen riepen." (LV, pp. 250-251)

Het is Louis Chattel, de man die hem destijds voor de Christelijke Volkspartij geworven heeft, die in extremis een beroep doet op de grote volksvriend. Maar Robert is intussen compleet los komen te staan van de realiteit. Hij vermoedt niet eens dat hij in zekere zin geconfronteerd wordt met de schier apocalyptische gevolgen van zijn politieke vaandelvlucht en zijn laffe terugtocht uit de moderne wereld. Het tekent het slappe idealisme van de nieuwe Leeuw van Vlaanderen dat hij wederom weigert een leidende rol op te nemen in de publieke ruimte en zelfs in dit uur van de waarheid, in plaats van de niet tegen te houden veranderingen alsnog in goede banen te leiden of tenminste de schade te beperken, slechts enkele amechtige idealistische clichés kan bazelen: *"O, liefste, wat zullen wij nu nog oneindig veel meer goed moeten stichten dan vroeger, om een deel van al het kwade dat vandaag gepleegd werd, te herstellen..."* (LV, p. 257) Hiermee voltrekt zich de omslag van een wereldvreemd idealisme naar het bijna ridicule. Het ziet er intussen niet naar uit dat de vuurstorm snel zal uitdoven.

TRIOMF DER TEUGELLOOS HOLLENDE MASSA, DE ALLES OVERWELDIGENDE BLINDE MACHT

Dat Cyriel Buysse aan het slot van *'n Leeuw van Vlaanderen* het Vlaamse land zowat tot de grond laat afbranden, is meer dan een bizar fin-de-siècle-fantasietje van

< Léonce du Castillon, medewerker aan *Van Nu en Straks* en enige tijd de politieke wapenbroeder van de christendemocraat Hector Plancquaert. Onder anderen door hem liet Cyriel Buysse zich inspireren voor zijn personage Louis Chattel. [Letterenhuis, Antwerpen]

een realist die zich even laat gaan. Deze apocalyptisch gekleurde finale wordt in de tekst zorgvuldig voorbereid. Ik geloof dat ze iets wezenlijks reveleert over de verhouding van deze schrijver tot de moderniteit, met name tot het bij uitstek moderne fenomeen van de volksmassa. De kracht en impact van die mensenzee leert Robert achtereenvolgens kennen in Gent, tijdens de eerder besproken massameeting van het verenigde front tegen het conservatief-klerikale complex, en in Brussel, na de door hem veroorzaakte electorale landverschuiving. Tijdens zijn verkiezingstriomf aanschouwt La Croix vanaf een balkon...

"...den wild-rumoerigen vloed der menigte voortdurend onder zijn voeten heen-stroomen. Achter de boomen, aan den overkant der plaats, hielden de gendarmen, steeds roerloos, voor 't bestormd gebouw de wacht, maar daar zag de foule reeds niet meer naar om, door andere, duistere impulsies, naar een ander, duister doel vooruitgezweept. Wat wilde zij, wat zocht zij, in haar instinctieve, kolossale, solidaire strooming? Zij zocht en wilde collectief, evenals ieder mensch voortdurend op zichzelf: het geluk. Met duizenden en duizenden waren zij daar, die allen naar hun ideaal, naar hun geluk zochten, ieder op zijn manier, naar eigen middelen en behoeften. Zij zochten de onbekende plaats waar het te vinden was, zij zochten den man die hen er heen zou brengen. Zij waren tot elke opoffering bereid, bereid om blindelings te gelooven, bereid om dwars door alles heen, met hun leider mee te gaan. Zij waren de anonieme, overweldigende macht der menigte, de ruwe macht van goedheid of van wreedheid, al naar gelang van den invloed en de wil van hem die hen geleiden zou." (LV, p. 169)

De tegenstelling tussen enerzijds de stugge, ogenschijnlijk volstrekt immobiele vertegenwoordigers van de politieke orde en anderzijds de weergalozе dynamiek van de massa is frappant, net zo frappant als de suggestie dat er in die massa, juist in haar totale oppositie tot de gevestigde orde, iets wilds en oncontroleerbaars komt bovendrijven, dat als een woest kolkende zee het schip (van de staat) wel eens zware averij zou kunnen toebrengen. Maar het meest frappant is toch wel het verlangen naar leiding dat aan die louter instinctief voortrazende en impulsief reagerende massa, vaagweg op zoek naar het geluk, wordt toegedicht. Die behoefte aan sturing van de op zich stuurloze massa loopt als een rode draad door 'n *Leeuw van Vlaanderen*. De ware leider wordt daarbij geprofileerd als iemand die deel uitmaakt van de massa en er terzelfder tijd bovenuit stijgt.

De massa-scènes uit *De Leeuw van Vlaanderen* terzijde gelaten, moet 'n *Leeuw van Vlaanderen* één van de eerste Vlaamse romans zijn waarin de menigte zo nadruk-

kelijk in beeld wordt genomen. Anders dan bij Conscience gebeurt dat in een typisch modern kader, maar ook hier staan chaotische veelheid en irrationaliteit voorop.⁵¹ De massa is voor Buysse een duister dier, een kudde die niet te stoppen is in zijn dolle vaart, onbewust handelt en even onbewust zijn leider kiest, op goed geluk af:

"Aldoor, aanhoudend, vaal verlicht nu door het schijnsel der pas aangestoken straatlantaarns, stroomde de menigte als een sombere, kolossale vloed van ruoerige drukte onder het balkon voorbij. Men vroeg zich met een soort van angstige verbazing af waar ze vandaan bleven komen; 't was of ze onophoudend uit den schoot der aarde zelve opwelden, in wild-spontane generaties. Zij waren de sombere, onbewuste, anonieme massa, de teugelloos hollende massa, de allesoverweldigende blinde macht, die in haar oogeblikken van cohaesie alles omwerpt wat zij op haar weg ontmoet. Men voelde dat zij reeds aan de verkiezing niet meer dachten, dat iets anders hen nu voortstuwde en aandreef, iets dieps en machtigs, iets duister-onbestemds, dat onweerstaanbaar opbruiste uit de bodem hunner collectieve ziel. Hadden zij eindelijk den lang gezochten leidman naar 't geluk gevonden? Was het zijn forsche geest die hen bezielde, die alle hinderpalen voor hen uit den weg ruimde? Zij wisten 't niet; geen van allen wist waar zij naar toe holden. Zij holden maar steeds instinctief verder, woest als de golfslag die misschien het schip tegen de klippen zal verbrijzelen, die ook misschien in losse, zwakke branding op het breede stille strand zal komen uitsterven..." (LV, p. 171)

— 51 In zijn vroegste werk zet ook Conscience het gevaarlijk instinctieve, potentieel destructieve karakter van de massa dik in de verf. In zijn in 1837 gepubliceerde debuutroman *In 't wonderjaar* (1566) wordt de geuzenstrijd voorgesteld als een nationale bevrijdingsoorlog. Autochtone edelen nemen onder leiding van Willem van Oranje het voortouw in de strijd tegen de Spaanse onderdrukkers, maar het 'gemene volk' onttrekt zich helaas aan dit natuurlijke gezag en laat zich opjatten. Dat leidt in 1566 tot de uitbarsting van zinloos geweld die bekend staat als de Beeldenstorm en een flinke wissel trekt op de overwinningkansen. Zie [K. Humbeek], *Het sluitstuk van een oeuvre [Nawoord]*, in: L.P. Boon, *Het Geuzenboek* [K. Humbeek, B. Kennis, E. Bruinsma, T. Peeters, M. de Ridder, V. Rousseau, T. Sintobin, Y. T'Sjoen, L. Vantorre, S. Verbeeck, eds.], Utrecht-Amsterdam-Antwerpen, 2013, pp. 752-754 en 806-807. Helemaal anders gaat het eraan toe in *De Leeuw van Vlaanderen*, waar de strijdende volksmassa's zich uiteindelijk als één man scharen achter Robrecht van Bethune, de gedroomde leider en als door God gezonden Leeuw van Vlaanderen. In de roman *De Kerels van Vlaanderen* wordt de ideale leider, de compromisbereide Robrecht Sneloghe, dan weer niet gevolgd door zijn hele volk, met name niet door de in het moderne beschavingsproces achterop gebleven klasse der Houtkerels. Het zijn deze deels nog primitief levende, impulsief reagerende leden van de Vlaamse onderklasse die, omdat ze te lang aan hun lot zijn overgelaten, met geweld in opstand komen en het hele Kerelsvolk meesleuren in de ondergang. Zie: K. Humbeek, *Omtrent De Kerels van Vlaanderen [...]*, pp. 145-152.

Wanneer aan het slot van de roman de revolutie eindelijk echt losbarst, als een storm die er al heel lang zat aan te komen, is dat wederom een zaak van weliswaar achteraf verklaarbare, maar niettemin onberedeneerde en au fond willekeurige woede. De storm had net zo goed wat later kunnen opsteken, of al een flinke poos eerder:

"(...) na een tijd van verzwakking, van schijndood, van onderworpenheid die aan onverschilligheid grensde, was 't collectief gevoel der maatschappelijk misdeelden en rampzaligen weer aan 't gisten en 't bruisen gegaan, in heftige woelingen der lagere sociale standen. (...) Een eenvoudige politie-maatregel te Brussel, waarbij, ter gelegenheid van een werkstakersmeeting, samenscholingen in enkele straten werden verboden, was het vonkje dat eensklaps de woede van 't volk deed ontvlammen." (LV, p. 248)

Men kan alleen maar vaststellen dat Cyriel Buysse's roman een opmerkelijk wantrouwen tegen de brute macht van het getal en de irrationele krachten van de "horde" (LV, p. 255) verraadt. Die angst kan verklaren waarom het sociaal protest aan het slot van de roman zo'n extreem gewelddadig karakter krijgt. Het protest is er veel heftiger dan het geval was in het contemporaine Vlaanderen, maar het is ook heftiger dan het verhaal eigenlijk vraagt.⁵² Buysse had zijn punt ook wel duidelijk kunnen maken zonder Vlaanderen in vuur te laten ondergaan. Op zijn beurt kan die apocalyptisch getinte angst voor de massa en voor de totale maatschappelijke chaos wellicht verklaren waarom Buysse bij alle waardering voor Edward Anseele en het socialisme toch veilig afstand hield van de BWP en haar officiële ideologie van klassenstrijd.

DE GROENE RIDDER EN HET RODE GEVAAR

Het personage Louis Chattel tegen Robert La Croix, nadat ze samen een propagandaspeech van de socialist Kappuijns in een boerendorp hebben bijgewoond: *"Hebt ge begrepen (...) wat den spreker ontbrak om werkelijk het hart van dat volk te kunnen boeien, en hebt ge gevoeld welke edele taak is weggelegd voor hem die dat wèl zou kunnen?"* (LV, p. 22) Er kan weinig twijfel over bestaan dat Chattel hier de spreekbuis is van de auteur. Die was er namelijk ten stelligste van overtuigd dat net zo min als de schrijvers rond *Van Nu en Straks* iets konden doen trillen in de ziel van boeren en buitenlui – dat bleef volgens Buysse het privilege van vader Conscience⁵³ – Edward Anseele of eender welke andere socialist in staat was de

— 52 Hoogstwaarschijnlijk heeft Buysse bij het schrijven van *'n Leeuw van Vlaanderen* gedacht aan de wilde stakingsgolf en de bloedig onderdrukte arbeidersopstand in Wallonië van maart 1886. In het tweede deel van dit opstel ga ik nader in op de biografische en politiek-maatschappelijke context van de roman.

53 Zo zou Buysse de auteur van *De Leeuw van Vlaanderen* in 1904 typeren als "een goedmoedige, bejaarde vader, die zacht en kalm glimlachend te midden van zijn vele kinderen en kleinkinde-

harten veroveren van het plattelandsproletariaat. Niettemin had de socialistische propaganda ook buiten de steden iets losgewoeld, zo had hij betoogd in het opstel 'Het socialisme en de Vlaamse landlieden' (1895): "in volle stilte en geheim, grijpt onder de nederigen en onwetenden van 't platteland een evolutie plaats, waarvan de gevolgen nog niet te berekenen zijn".⁵⁴ Er giste onvrede in de dorpen en er hoopte zich onder het te lang vernederde en uitgebuite volk rancune op tegen de bezitters van kapitaal. Zelfs de braafste plattelandsbewoner "die zijn leven lang het Kapitaal beschouwd had als iets heiligs, begon te wankelen in zijn antiek geloof, moest bekennen dat het klein socialistisch gazetje de waarheid zei; dat, in ontelbare gevallen, het Kapitaal de opbrengst van een roverij was".⁵⁵ Bij de laatste verkiezingen waren de socialisten op het van oudsher zo katholieke en traditionele platteland al bijna even populair gebleken als de liberalen: "Zij die voor de socialisten durfden stemmen, behoorden tot de stoutmoedigen, de overtuigden, de reeds half verlichten. Maar hoeveel anderen naast hen, die ook de socialistische leer zijn toegedaan, die graag voor de socialisten zouden stemmen, doch niet durven! Bij duizenden worden zij geteld."⁵⁶ Hét probleem was volgens Buysse echter dat die socialisten niet alleen inspeelden op de materiële noden van het proletariaat, maar ook weigerden een grens te stellen aan het verlangen van de volksmens naar een rechtmatig aandeel in de welvaart. Een hoger perspectief ontbrak, waardoor wraakzucht en een destructief verlangen naar almaar meer de vrije loop zouden krijgen, ook buiten de stad:

"Indien het gebeurde dat eens, in een omwenteling, de socialisten de overhand kregen, en dat hunne gewapende benden als een storm in de landelijke gewesten verschenen, waar het uit de veroverde steden gejaagde conservatieve leger zijn laatsten steun en zijne laatste schuilplaats zou gaan zoeken, dan is het meer dan waarschijnlijk dat de bevolking, eindelijk bewust van waar de macht komt, als één man, in een kreet van oorlog en wraak, met de socialisten tegen zijn eeuwenoude meesters en dwingelanden zou opstaan. Meer dan waarschijnlijk

ren om het haardvuur zit, en hun lang en veel vertelt van romantisch-mooie dingen". Het klinkt bijna smalend, maar het blijkt zo niet te zijn bedoeld. Buysse prees Conscience als "een trooster" en zei het oprecht te betreuren dat jongere schrijvers zijn troostende vermogens niet hadden geërfd. Die nieuwe schrijvers zaten immers "niet meer mee aan de huiselijke haard; zij lachten en weenden niet meer met de vreugden en de smarten van hun helden. Zij werden scherpere ontleders, en die ontleding was pijnlijk, bedroevend en ontnuchterend voor het teleurgestelde volk. Geen van allen waren populaire vertellers, en de meesten leerde 't volk dan ook niet kennen." De nieuwe schrijvers, zo expliciteerde de auteur van 'n Leeuw van Vlaanderen, waren "intellectuelen": ze schreven vaak nog wel over, maar zelden nog voor hun volk, althans niet het voor het gewone volk, dat ze doorgaans ook niet eens echt kenden. C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], pp. 62-63. Het lijkt geen twijfel dat hier met de nieuwe literaire generatie in eerste instantie deze van *Van Nu en Straks* is bedoeld, wat Buysse's weigering om mee te werken aan de tweede reeks van dit tijdschrift in een nieuw licht plaatst. Zie ook noot 23.

54 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 292.

55 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 294.

56 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 295.

*zouden de nieuwe politieke opperhoofden daar met verbazing een onbekend en ontelbaar hulpleger aantreffen. 't Zou echter een leger van barbaren en verdelgers zijn; een horde niet dorstig naar rechtvaardigheid en gelijkheid, maar dorstig naar wederwraak en bloed.'*⁵⁷

Het lijkt niet te gewaagd om te veronderstellen dat om het revolutionaire gevaar af te wenden, de vaak wat al te gemakkelijk als goddeloos afgeschilderde Cyriel Buysse halverwege de jaren 1890 enige hoop stelde op *"de Christelijke Volkspartij, die, steunend op de godsdienst, de nieuwere, sociale zielezuchten en gedachten met de grondslagen van de bestaande maatschappij poogt te verzoenen"*. (LV, p. 299) De christendemocratie creëerde hoe dan ook een ambiance waarin een Grote Verzoener kon opstaan uit het lijdende volk, een visionaire mens van goede wil: *"O, ik hoop dat die profeet eens zal komen! Ik hoop dat hij zal komen op zijn uur, wanneer de storm ter verovering en ter bezitting der wereldsche goederen zal zijn uitgewoed; wanneer, in de ontgoocheling der verzadiging, de aandrang naar iets grooters en iets hoogers, als een kreet van angst en vroomheid, zal ten hemel stijgen."*⁵⁸

De in *'Het socialisme en de Vlaamse landlieden'* verwoorde ideeën weerklinken luid in *'n Leeuw van Vlaanderen'*.⁵⁹ Ondanks zijn grote verdiensten in de strijd tegen het immobilisme van de Katholieke Partij en het klerikale establishment in het algemeen wordt het radicale, 'goddeloze' socialisme à la Kappuijns ook hier niet voorgesteld als een deugdelijke oplossing voor de sociale kwestie. Een redelijk alternatief biedt het christelijk socialisme, in de eerste plaats omdat het een remedie is tegen de historisch gegroeide vijandschap tussen stad en platteland. Ook al strookte diens levensbeschouwing niet met de zijne, de pragmatisch ingestelde, niet partijgebonden progressieve liberaal die Cyriel Buysse was, moet een gelovige, maar antiklerikale volksvriend als Hector Plancquaert voldoende krediet hebben gegeven om hem in gedachten – en op papier – als potentiële bevrijder van arm Vlaanderen op de proef te stellen.⁶⁰ Of zoals het in de roman niet toevaldig zoveel pathetischer wordt verwoord met betrekking tot Robert la Croix:

"Hij vooral, de chef, de ziel en het geweten van zijn volk, hij, de koene Leeuw van Vlaanderen, moest de boeien welke hem verlamden van zich afschudden,

— 57 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 297.

58 C. Buysse, *Verzameld werk*. 7 [...], p. 301.

59 Zie ook: H. De Smaele, *Rechts Vlaanderen. Religie en stemgedrag in negentiende-eeuw België* [...], p. 106.

60 In *'n Leeuw van Vlaanderen'* zit snoeiharde kritiek op de door enge partijbelangen gedicteerde politiek van de progressieve liberalen verwerkt. Hun fictionele spreekbuis Hardan, het "type van ambitieuze heerscher" (LV, p. 73), is in zijn toespraak op de eerder vermelde Gentse monster-meeting zo gepreoccupeerd door de blauwe broederstrijd met de zogeheten doctrinairn, dat de frontvorming tegen het conservatief-katholieke blok er bijna door wordt getorpedeerd.

en weer aan 't hoofd van de gelederen staan, fier en onwrikbaar in de hoogte reikend 't vaandel van zijn overtuiging en geloof, het christen-democratisch geloof, dat in hun dierbaar Vlaanderenland geboren was en er weldra zegepraalend zoude heerschen." (LV, p. 247)

Helaas wordt dat dierbaar Vlaanderenland zoals we intussen weten uiteindelijk toch prijsgegeven aan volgens de verteller totaal zinloos revolutionair geweld. Intussen weten we dat die *"storm ter verovering en ter bezitting van de wereldse goederen"* alleen maar over het land trekken omdat de nieuwe Leeuw van Vlaanderen, veel meer dan de intellectuele anarchist Vermeylen ooit kon bevroeden, gebukt gaat onder de invloed van de romantische Vlaamse beweging. Daardoor slaagt Robert La Croix er niet in de roep van de geschiedenis adequaat te beantwoorden en verprutst het Vlaamse volk een historische kans om er flink op vooruit te gaan. Het tragische daarvan wordt nog extra in de verf gezet, omdat de langverbeide Messias van het Vlaamse volk aan het slot van de roman op het punt lijkt te staan zijn extreme afkeer van de moderne wereld te overwinnen en alsnog zijn rol te vervullen in de politieke hoofdstad van het land:

"En toch, dat verre gele licht der winteravonden, ginds aan den horizon boven de groote stad, trok hem soms, ondanks alles, machtig en troeblerend aan. Soms kwam er weer een pijnlijk-kwellende twijfel in hem op, soms vroeg hij zich af of hij zich niet vergist had in zijn levensopvatting, of hij wel degelijk de ware wegen van zijn lotsbestemming volgde. Waar was toch eindelijk de groote waarheid van Geweten en van Plicht te vinden: in de geweldige collectieve krachtsinspanning der immense massa's mensen in de groote steden? of in den kalm-hardnekkigen, individueelen strijd van den eenzaam-overtuigde, die in gemeenschap leeft met de Natuur?" (LV, pp. 245-246)

Altijd weer is het deze door de Vlaamse beweging gestimuleerde liefde voor moeder Natuur die Robert La Croix verhindert om zijn leiderschap op te pakken. Weliswaar cultiveert hij ook in de slothoofdstukken van *'n Leeuw van Vlaanderen* geen klassiek-idyllisch wereldbeeld; daarvoor is en blijft hij te doordrongen van de heersende ellende. Maar ook al past hij deze slechts zeer lokaal toe, zijn moderne natuurleer moet worden bestempeld als een kosmisch uitvergroete idylle en roept behalve aan Henry David Thoreau en Frederik Van Eeden, reminiscenties op aan het halfzachte anarchisme dat welig tierde in de kringen van *Van Nu en Straks*.⁶¹ Zijn natuurliefde berust vooral op afkeer van het burgerlijk-kapitalistische dwangstelsel, dat in zijn visie de persoonlijke gewetensvrijheid en elk waarachtig idealisme onmogelijk maakt. Anders dan de kleine Johannes aan het eind van de naar hem

— 61 Zie E. Peeters, *De anarchie als zelfkritiek. Burgers, levenshervormers en "vrije kolonies" rond 1900*, in: R. De Bont, G. Reymanants & H. Vandevoorde (eds.), *Niet onder één vlag [...]*, 2005, pp. 235-246.

vernoemde roman vindt de nieuwe Leeuw van Vlaanderen niet eens meer "de zware weg naar de grote, duistere stad, waar de mensheid was en haar weedom".⁶² Hij sluit zichzelf op in een stukje Vlaanderen dat er nog ongeveer zo uitziet als in 1302.

Dus kort samengevat: het idealisme waarvan een boek als *De Leeuw van Vlaanderen* doordrenkt is, leidt tot rampen in een naar eigen inzicht door de mens te herscheppen wereld waarin de natuur niet ongerept kan blijven en edele figuren (die als dusdanig nooit echt hebben bestaan) niet langer de toon zetten, een moderne wereld waarin men als politicus bereid moet zijn om de handen vuil te maken. Dat is precies Roberts probleem: in zijn romantische verdwazing verwacht hij religie met politiek, zuivere idealen met structurele ingrepen in de maatschappelijke realiteit. Door zijn democratisch verworven macht te gebruiken, zou hij een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de bevrijding van het Vlaamse volk. Maar hij kiest voor een bestaan als moderne heilige, een in een harnas van menslievendheid gehulde ridder, een update van de verzonnen Vlaamse halfgod Robrecht van Bethune. Meerdere malen voert Buysse zijn held op de een of andere figuurlijke manier geharnast ten tonele, alsof hij een in het fin de siècle verdwaalde ridder is.⁶³

Het is goed om naast de apocalyptische finale ook de humoristische en – in combinatie met de vele allusies op herkenbare personen en toestanden – vaak licht satirische aspecten van de roman te benadrukken. Bij alle tragiek heeft het optreden van de moderne sociale hervormer Robert La Croix als een tweede Robrecht van Bethune onmiskenbaar iets komisch. Tegen de achtergrond van de sociale woelingen blijkt de nieuwe Leeuw van Vlaanderen uiteindelijk *the wrong man in the wrong place at the wrong time* te zijn. Evenals Don Quichotte is Robert het slachtoffer van een misplaatste idealiseringsdrang die hier een omslag doormaakt: van het burgerlijk-romantische discours over een arm Vlaanderen dat wacht op zijn herstel in oude glorie – het door August Vermeylen in zijn *Kritiek der Vlaamse Beweging* gewogen idealisme – tot een anarchistisch getint discours over een ver van de infecte grote stad direct doorgevoerde individuele levenshervorming. Alsof het zo is voorbeschikt, komt Buysse's held in de loop van deze geschiedenis almaar verder van de werkelijkheid af te staan, waardoor hij eindigt als een tragikomische figuur. Het voorbestemde karakter van zijn gedaanteverandering is achteraf gezien al duidelijk tijdens de Gentse massamanifestatie, wanneer voor de eerste keer in het boek *De Vlaamse Leeuw* weerklinkt:

---

62 F. van Eeden, *De kleine Johannes*, Utrecht-Antwerpen, s.d., p. 127.

63 Na zijn toezegging om bij de verkiezingen op te komen voor de Christelijke Volkspartij "zat hij in 't harnas; nu stond hij vooraan op de bres" (LV, p. 108), en na zijn politieke vaandelvluucht wordt Robert La Croix door zijn partijgenoten verzocht "weer met hen in het harnas te springen". (LV, p. 247)

par intervalles plus espacés, que l'inquiétant aboi du chien, pendant que les feuillages immobiles s'assombrissent sous la voûte d'azur presque noire, où scintillent les étoiles. Au ras de l'horizon, entre les torses colonnes des troncs d'arbres et la frissonnante dentelle des feuilles noires, la lune se lève, toute ronde, toute rouge, vaguement enveloppée d'une buée rousse, comme d'une fumée de sang.

Où c'est la vie rustique d'un peuple demeuré primitif dans son isolement, rude, simple, ami des lourdes mangeailles, des copieuses beuveries, des grandes amours sensuelles. Ruiné par

ses seigneurs, dominé par un clergé fanatique, resté à l'écart des secousses sociales et des remous d'idées nouvelles, ses hommes rouges, puissants, sentent l'engrais et la terre, mariés à des femmes qui leur ressemblent. Ensemble, eux et elles, sont une force, une sève, une unité avec les animaux et la terre de laquelle ils vivent et dont ils meurent; une chose entière, compacte, solide, féconde et simple comme la nature, leur mère à tous.

C'est l'admirable

Flandre, que quelques artistes ont enfin sentie et possédée. Durant des siècles, elle apparaît littérairement stérile, inculte. Ce n'est qu'après 1830 qu'une génération se lève, ayant pour père l'écrivain Henri Conscience. Et il dit en la langue du peuple, le flamand, la vie de son peuple, mais en l'adulérant, en la romantisant. Déjà à cette époque l'influence française était considérable en Belgique, et ses ouvrages s'en ressentirent. Mais il fut le réveil après une longue léthargie, et, par lui, le peuple flamand apprit à lire. Il jouit d'une popularité immense, qui subsiste encore; il ouvrit très large et vraiment belle, comme une aurore de renaissance, la route à ceux qui, très nombreux, suivirent.

Puis, chose curieuse, l'effort, après lui, soudain fut enrayé. Nul, parmi la génération de poètes et d'écrivains qui succédèrent, ne sut plus émouvoir l'âme du peuple. Il y eut des tâtonnements, des erreurs, une sorte de malentendu entre les écrivains flamands et leur peuple. Il sembla que les artistes s'attardaient pendant que le peuple marchait de l'avant. Trop raffinés pour ceux qui étaient restés simples, trop simples pour ceux qui s'étaient affinés, dédaignés de ceux qui n'aimaient que les lettres françaises, peu aimés et peu connus de la Hollande, avec ses mœurs et son langage parlé si différents des mœurs et du langage des Flandres, les écrivains flamands venus après Conscience, l'initiateur, ne furent appréciés que par un petit nombre de lecteurs.

Peu à peu la situation devint lamentable, et elle empira encore lorsque, dans le but d'enrayer la décadence du mouvement, la protection officielle intervint. Le Flamand prit l'épithète de Flamingant et s'en servit pour arriver aux places lucratives et aux honneurs. Il s'agissait, pour le gouvernement conservateur, de préserver, par une idée étroite de protectionnisme, une partie du peuple belge de l'esprit révolutionnaire véhiculé par la langue française. Ainsi, au lieu de faire de leur langue et de leur peuple un idéal de culte et d'amour, les Flamingants s'en firent une arme de combat dérisoire, avec laquelle ils semèrent dans le pays beaucoup de discorde et s'enlevèrent d'innombrables sympathies.

Il y en eut pourtant quelques-uns, placés en dehors de la lutte officielle, que rien ne put décourager et qui, noblement, continuèrent de travailler, parce que l'impulsion, en eux, était aussi forte qu'une loi naturelle. Ceux-là sentirent l'âme, et la couleur, et la nature flamande, peut-être pas en sa forte grandeur, mais sûrement en sa saveur si personnelle et pittoresque. Et ils exprimèrent leurs sensations bien haut, sans aucune ar-

rière-pensée, pour la seule et grande jouissance de dire ce qu'ils sentaient, comme ils le sentaient.

Parmi ces rares exceptions, il convient de citer en premier lieu, du côté des romanciers, les sœurs Loveling : l'aînée, Rosalie, si merveilleusement douée, morte au début de sa belle carrière; Virginie, la cadette, qui, dans ses nombreux livres, a surtout rendu la poésie intime de cette admirable terre de Flandre. Sur elle, l'influence française, si sensible chez beaucoup d'autres écrivains flamands, demeura sans prise. En vraie Flamande, elle a eu la réelle vision flamande des êtres et des choses de sa contrée natale, et, simplement, naïvement, elle nous a conté ce qu'elle avait vu et senti, sans même se douter qu'il existât d'autres manières de voir, de sentir et de conter. Elle est une synthèse des Flandres, très délicate et très précise, un peu menue, peut-être, comme Conscience en est une autre, beaucoup plus vaste et populaire, mais par là même, trop peu intense et condensée.

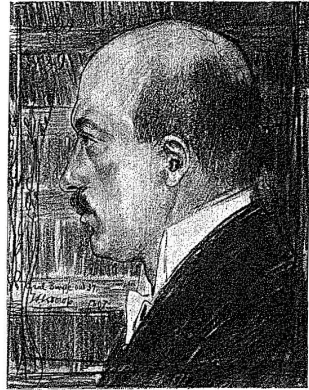
Après elle, ce furent Teirlinck et Styns. Longtemps ils travaillèrent ensemble, comme jadis Erckmann-Chatrian. Et, lorsqu'ils se quittèrent, pour suivre chacun sa voie, un esprit commun parut si bien s'être communiqué de l'un à l'autre, que l'on ne remarqua presque pas de différence entre les œuvres qu'ils produisirent ensemble et celles qu'ils écrivaient séparément. Chez le premier, peut-être un peu plus d'objectivité et de distinction; chez le second, plus de vigueur et de couleur; et chez tous deux, un tempérament facilement inflammable, exagéré, cherchant le mélodrame dans le drame, aimant les personnages aux passions fougueuses, s'exaltant, s'indignant, se mêlant à leurs types, empoignés et emportés comme eux par le pathétique de l'intrigue.

Parmi les poètes, Ledeganck et Van Duyse, contemporains de Conscience, furent les plus grands. Ils firent de beaux poèmes, Ledeganck en une langue byronienne, noble de fastueuses images, exprimées en des vers où chaque mot portait, Van Duyse plus rutilant, plus vibrant, souvent diffus, ayant dans sa langue bariolée le trouble inquiet et parfois impuissant des choses peu comprises qu'il voulait rendre. Après eux, c'est surtout Pol de Mont, travailleur ardent, inapaisé, allouvi d'enthousiasme et d'amour. Son œuvre est considérable et complexe, d'analyse ardue, tantôt merveilleuse et tantôt puérile. Il chante infatigablement, pour le sublime comme pour le futile, pour tout et pour rien. Il chante comme il vit. Et plus calmes et plus sobres, bien des poètes de valeur l'entourent, que la brièveté de cet article m'empêche de mentionner en détail.

Dans la pensée écrite d'expression flamande, c'est l'art dramatique qui semble le plus s'être attardé. A part les œuvres de Nestor de Tière et de Franz Gittens, qui (celles du premier surtout) ont souvent une originalité qui ne manque pas de grandeur, on ne joue, sur les scènes flamandes, que des traductions de pièces françaises ou allemandes, la plupart du temps bouffonneries ou mélodrames, et quelques médiocrités du terroir, primées par la protection officielle. Là, plus encore qu'ailleurs, cette protection apparaît dans toute son inutile hideur. Toute libre enquête, toute idée avancée sont exclues d'avance. Il faut à tout prix être banalement médiocre, au diapason des officiels qui auront à juger. Sinon la prime échappe, et une pièce originelle flamande non primée ne se joue pas, ou presque pas. Il y a là une mare à curer avant que puisse éclore la vie nouvelle et saine. D'ailleurs, ainsi que pour les romanciers et les poètes, je dois me borner à indiquer brièvement la si-

Henri CONSCIENCE (1812-1863).

M. Cyriel BUISSE. — Dessin de Toorop.

< Hendrik Conscience en Cyriel Buysse, verenigd in een bijdrage over de Vlaamse literatuur van de hand van laatstgenoemde in de *Revue Encyclopédique Larousse* (juli 1897, speciaalnummer naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling in Brussel). [Museum voor Brieven en Manuscripten, Brussel]

"Zij zullen hem niet temmen

Den fieren Vlaamschen leeuw!

Een gloed van vaderlandschen trots woei als een storm over de woelende hoofden, en zelfs op de gaanderijen, waar het toch haast uitsluitend bezet was met vijanden van Koppens, werd het lied eenstemmig meegebruld. Het was het gansche volk dat met één adem zong zijn eigen trots en glorie, dat heldenklanken schreeuwde, in plotseling weer bewustzijn van vroegere grootheid en liefde. In allen trilde iets van het dapper verleden, voor allen rees op, in louter pracht en weelde, het koene beeld der middeleeuwen, zacht-nobel als een wonder-schoone jonkvrouw op haar staatsiepaard, zwaar en aangrijpend nobel als een reuzenstandbeeld op den toren van een oude grijze kathedraal. De gezichten werden er bleek van en de president gebood geen stilte. In verheven gloed van emotie werd het lied tot het einde uitgezongen. Maar toen was de illusie ook weg (...)" (LV, pp. 80-81)

De romantiek van 1302 creëert een illusie, en het is op zich ook best een nuttige illusie, omdat het met zijn interne tegenstellingen worstelende Vlaanderen er zich tenminste even één door kan voelen. Plattelandsbewoners en stedelingen, goddeloze socialisten en christendemocraten, gelovigen en liberalen, proletariërs en burgers – even kunnen ze zich verbeelden een gemeenschappelijke identiteit te hebben en niet weerloos te zijn tegen de gevestigde macht. Maar doordat die identiteit geen actuele invulling krijgt, is ze bijzonder vluchtig en blijft de individuele Vlaming na het zingen van *De Vlaamse Leeuw* achter met een leeg gevoel, waardoor het volk opnieuw een vormloze, gevaarlijk impulsieve massa mensen dreigt te worden. Als het volk in *'n Leeuw voor Vlaanderen* een tweede keer *De Vlaamse Leeuw* aanheft, lijkt het streven naar een Vlaanderen waarvan de kleine man en vrouw integraal deel uitmaken enige substantie te geven aan het natiegevoel. Maar ook dit moderne Vlaanderen blijkt al snel een illusie, als Robrecht moreel niet opgewassen blijkt te zijn tegen het uit conventies opgetrokken stadsleven en het op compromissen en intriges drijvende parlementaire systeem afwijst. Dat toont het vervreemdende karakter van de romantische Vlaamse beweging. In *'n Leeuw van Vlaanderen* pakt Buysse de draad op waar Vermeylen die in zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* liet liggen, namelijk bij het taalfetisjisme à la Koppens. Anders dan Koppens is Robrecht geen politieke komediant wiens flamingantisme slechts een dekmantel is om de maatschappelijke 'orde' te bestendigen. Hoeveel vraagtekens in de roman ook worden geplaatst bij de motieven van

christendemocratische 'leiders' als Chattel en Desgenêts, geen moment wordt getwijfeld aan de oprechtheid van Robert La Croix.⁶⁴ Het is ironisch genoeg juist omdat de nieuwe Leeuw van Vlaanderen zo eerlijk tegen zichzelf is, dat hij de smerige grote stad en de niet minder smerige parlementaire politiek de rug toekeert. Dat verlangen naar zuiverheid is gewoon sterker dan hemzelf, alsof hij, gepokt en gemazeld in de ambiance van *De Leeuw van Vlaanderen*, gedoemd is om zijn volk naar de afgrond te leiden. Overigens doet hij het laatste strikt gesproken niet zelf. Die bedenkelijke eer laat hij over aan de ambitieuze Louis Chattel, die als Vlaanderens nieuwe leider niet toevallig op de schouders van twee 'kerels' gehesen wordt en er opeens wel heel veel kerels rondlopen. Evenmin is het toeval dat daarbij voor de derde en laatste keer *De Vlaamse Leeuw* wordt aangeheven:

"En inderdaad scheen het gedruisch van den opstand naar hen toe te komen, als verdreven uit de stad door 't geweld van het gevecht en de hitte der vlammen, bestormend nu het kalme landschap, in nare verwoesting van groen en van bloemen, van rust en vrede, van al 't eenvoudige en liefelijk gezond-natuurlijke van 't leven. En eensklaps weergalmden de kreten vóór het hek zelf van hun dierbaar huisje, en tusschen 't donkere van boomstammen en heesters ontwaarden zij onduidelijk een zwart-woelende bende met rood-laiende tootsen, en hoorden zij het rauw gegil van stemmen, die nu dringend om hem, Robert, den Leeuw van Vlaanderen riepen.

Hij snelde toe met Ghislaine, die zich huilend aan hem vastklampte, en vóór 't gesloten witte hek zag hij hen woelend in elkaar gedrongen staan, honderden en honderden, de driftige gezichten gloeiend in den rooden laai der tootsen, met aan hun hoofd Chattel als aanvoerder, Chattel die schreeuwde en gesticuldeerde, met uitpuilende oogen en verwrongen gezicht, geheschen op de schouders van twee reuzenkerels:

– Kom hier! U moeten wij hebben! Op leven en dood! Gij aan ons hoofd! de Leeuw van Vlaanderen!

En voordat Robert den tijd had te antwoorden en het hek te openen, barstte uit honderden kelen te gelijk het heldenlied dat hem zoo vaak op de meetings ter stad en te lande had toegejuicht:

'Zij zullen hem niet temmen,

Den fieren Vlaamschen leeuw...'

Chattel sprong van de schouders der twee stoere kerels en gooide zelf het hek wijd open." (LV, pp. 250-251)

Overigens wordt ook Robrecht zelf lang voor de finale, als een onheilspellende voorbode van de deconfiture waarop zijn romantische hervormingsstreven zal

---

64 Zie ook: noot 41 en 56.

uitdraaien, in de tekst een echte stoere kerel genoemd. Er is in de betreffende passage voorts sprake van 'strijd' en 'storm'; de Blauwvoet moet de lezer er zelf bij denken:

"Robert begreep zeer spoedig dat hij alleen voor allen zou te vechten hebben. Het mishagde hem niet. Ondanks eene groote, soms bloo-schuchtere bescheidenheid, die hem een kleur kon doen krijgen als een meisje, was hij inderdaad een stoere en sterke kerel, bekwaam rotsvast te worden in den strijd, zoodra de storm maar werkelijk begon te worden. En woeden, deed hij, al van in 't begin!..." (LV, pp. 108-109)

VOORLOPIGE CONCLUSIE: BUYSSE VERSUS VERMEYLEN

Bij alle waardering voor diens bijdrage tot de culturele emancipatie van het Vlaamse volk moet Cyriel Buysse tegen het eind van de negentiende eeuw vaststellen dat het werk van Hendrik Conscience – in het bijzonder zijn bekendste roman, het romantische ridderverhaal *De Leeuw van Vlaenderen*, maar ook de dankzij Albrecht Rodenbach inmiddels niet minder mobiliserende historische roman *De Kerels van Vlaenderen* – door zijn aanstekelijk idealiserende representatie van de werkelijkheid heeft bijgedragen tot het structurele onvermogen van de Vlaming om zijn plaats te veroveren in de natiestaat België. Natuurlijk gaat het in *'n Leeuw van Vlaenderen* niet alleen of zelfs in eerste instantie om Conscience, maar om de effecten van de romantische Vlaamse beweging. Bij alle goeds dat men erover kan zeggen, heeft deze laatste de Vlamingen slechts weten te verenigen tot één kinderlijk naïef volk dat niet is opgewassen tegen de eisen van de moderne wereld. Zelfs de meest waardevolle figuren uit dat volk – zoals de geweldloze sociale hervormer Robert La Croix, een edel mens die op zich ook beschikt over de nodige morele moed – bezwijken uiteindelijk aan de verleiding om de eigentijdse realiteit (het uit conventies opgetrokken stadleven, het op compromissen en intriges drijvende parlementaire systeem) de rug toe te keren. Ze ontlopen op die manier hun historische verantwoordelijkheid, ze vervullen hun plicht jegens intellectueel, moreel en sociaal minder ontwikkelde medeburgers niet, ze plegen kortom politieke vaandelvlucht. Als het over Vlaanderens toekomstkansen in Europa gaat, is Buysse aanzienlijk pessimistischer dan Vermeylen. In diens visie is het Vlaamse volk klaar om volwassen te worden en hoeft niets zijn verdere ontwikkeling in de weg te staan zolang maar niet te veel infantiele dweppers met een groots verleden en een tijdloze identiteit, taalfetisjisten en andere halfwassen intellectuelen het voor het zeggen krijgen.

Toont Buysse zich in de tweede helft van de jaren 1890 niet zo optimistisch over de ontwikkelingskansen van het Vlaamse volk als Vermeylen, hij is ook minder modern wat zijn opvattingen over sociale emancipatie betreft. Herinneren we er nog een keer aan dat voor de sterk door Max Stirner beïnvloede schrijver van de *Kritiek der Vlaamsche beweging* de natie een gemeenschap is van vrije individuen

die zich op grond van min of meer toevallige overeenkomsten en gemeenschappelijke belangen tijdelijk verenigen om die belangen beter te kunnen verdedigen:

*"Het spreekt vanzelf dat een maatschappelijke groepering als de natie tot geen ander doel is samengesteld dan het gemakkelijker en genotrijker leven der individu's, en geenszins ter verwezenlijking van een woord-met-een-hoofdletter. Zij heeft geen bestaan buiten de personen die haar uitmaken, en altijd vrijblijven die groepering te ontbinden om andere verbindingen aan te knopen, zich op andere wijzen samen te scharen. De rechten der "natie" zijn de rechten der afzonderlijke individu's."*⁶⁵

De romantisch-anarchistische nadruk op de prioriteit van het 'afzonderlijke individu' verleidt er Vermeylen toe de parlementaire democratie – als integraal onderdeel van het burgerlijke kapitalistische dwangstelsel, dat volgens de schrijver het individu per definitie van zichzelf zou vervreemden – af te wijzen. Extraparlementaire acties van syndicale of antimilitaristische inspiratie, politieke agitatie maar ook utopisch gekleurde levenshervormingsexperimenten beschouwt hij halverwege de jaren 1890 als een doeltreffender wapen in de strijd voor een beter Vlaanderen. Zoals bekend zal Vermeylen zijn gehechtheid aan de rechten van het individu later proberen te verzoenen met de in de moderne natiestaat België geldende praktijken en zijn geweldloze anarchisme verruilen voor een sociaaldemocratische overtuiging. In zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* lijkt hij intussen enige sympathie te koesteren voor de prille christendemocratie, maar niettemin betreurt hij dat deze 'volksgezinden' weliswaar overtuigd zijn van het nut van directe politieke actie en agitatie, en toch kiezen voor het parlementarisme:

*"De betrekkelijk beste wetten – en die waren dan nog, zegt Buckle, slechts een gedeeltelijke verbetering of de afschaffing van vroegere jammerlijke bepalingen heeft men alleen gestemd onder den druk van 't gewoel buiten het parlement, als het volk zijn geroep tegen de vensters sloeg, en de "afgevaardigden" op hun zetels bleek werden. Anders nemen zij op sociaal gebied hun toevlucht tot hulpmiddeltjes, die hoogstens voor een tijd de pijn der open wonden verzachten. (...) Men zal dit niet onmiddellijk aannemen. Toch begrijpen reeds enige flaminganten – zekere christene volksgezinden b.v. – dat het einddoel der Vlaamse Beweging door de wet niet bereikt kan worden, en dat de zekerste en meest rechtstreekse daad nog de innerlijke opschudding der gemoederen is: maar het parlementarisme schijnt hun het geschiktste middel van agitatie dat zij gebruiken kunnen."*⁶⁶

---

65 A. Vermeylen, *De wandelende Jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, p. 204.

66 A. Vermeylen, *De wandelende Jood. Opstellen over literatuur, kunst en politiek [...]*, p. 34

^ August Vermeylen, de leider van Van Nu en Straks, samen met onder anderen Alfred Hegenscheidt, de anarchist Jacques Mesnil (pseud. J.-J. Dwelshauvers) en Emmanuel De Bom in de heilzame boslucht van Verrewinkel (Ukkel) omstreeks 1897. [Letterenhuis, Antwerpen]

In vergelijking met de jonge Vermeylen heeft de Buysse van *'n Leeuw van Vlaanderen* meer fiducia in het Belgische systeem en in de parlementaire democratie, ook al gaat hij naar eigen zeggen zelf nooit stemmen. Tegelijkertijd hecht hij beduidend minder geloof aan de totale zelfbeschikking van het individu, met name als dat individu deel uitmaakt van het gewone volk. Zoals voor de meeste Vlaamse auteurs uit de negentiende eeuw is de emancipatie, c.q. bevrijding van het Vlaamse volk voor Buysse iets wat maar beter vanuit de geprivilegieerde lagen van dat volk ter hand genomen kan worden. De massa heeft met andere woorden nood aan een leider of gids, een individu dat boven haar uitstijgt, maar haar ten volle begrijpt, haar innerlijk weet te beroeren en haar met heldere blik naar de toekomst gidst. De christendemocraat Robert La Croix heeft op het eerste gezicht veel van zo'n leider van de natie – ook al omdat de christendemocraten vanzelf meer voeling hebben met het platteland – , maar hij valt ten prooi aan een typisch Vlaamse idealiseringsdrang. Hij wordt algauw gezien, en hij gaat zichzelf ook zien, als een halve Messias, compleet met woeste baard en lange haren, en blijkt vervolgens de druk van de wereld niet aan te kunnen.

De val van de hervormer La Croix is vanuit de optiek van Buysse niets minder dan een ramp, want hij ziet in de christendemocratie een laatste kans voor het nog zeer gelovige Vlaanderen om zich te ontdoen van het conservatief-katholieke juk. Als ook die ultieme kans verprutst wordt, kan het volgens Buysse alleen maar komen tot een gewelddadige ontlading van de spanning tussen een grotendeels verfranste en ook anderszins van het volk vervreemde bourgeoisie, die te dom en te geborneerd is om het explosieve van de situatie te kunnen inzien, en de veel te lang onderdrukte en vernederde volksmassa's, die nu ook op het platteland ontvankelijk lijken te worden voor een revolutionair discours waarvan zelfs de meest bedreven socialistische leider de effecten niet in de hand heeft. In *'n Leeuw van Vlaanderen* wordt dat rampscenario werkelijkheid. Het revolutionaire vuur slaat over van de stad naar het platteland, waar de ambitieuze christendemocraat Chattel niet eens probeert om de gemoederen tot bedaren te brengen. In de derde versie van dit lied klinkt *De Vlaamse Leeuw* dan ook als de door de socialisten gebrulde *Marseillaise*, "*een strijdzang van wraak en vernieling*". (LV, p. 105) Maar Chattel krijgt natuurlijk ook alleen maar de gelegenheid om het voor iedereen te verpesten, omdat de echte Leeuw van Vlaanderen niet kan wennen aan een wereld zonder jonkvrouwen, ridders en vijanden die elkaar in de strijd tenminste nog recht in de ogen kijken.

Op deze manier gelezen, verwoordt *'n Leeuw van Vlaanderen* een bijzonder lucide kritiek op het fnuikende idealisme waarin Vlaanderen onder invloed van de romantische Vlaamse beweging gaandeweg verstrikt is geraakt en waarvan het taalfetisjisme, de fixatie op een geromantiseerde middeleeuwen en een ziekelijk wantrouwen jegens de Franse cultuur volgens de schrijver helaas slechts een even karikatuurale als perfide uitwas is. Veel erger is dat ook een potentiële volksleider als van de eerste orde als Robrecht La Croix niet immuun blijkt te zijn voor dit

typisch Vlaamse idealisme. Juist dat maakt Buysse's kritiek van de Vlaamse beweging zo lucide. Of om de aan het begin van dit opstel gestelde vraag met zoveel woorden te beantwoorden: met *'n Leeuw van Vlaanderen* weet Cyriel Buysse zich inderdaad op een genuanceerde manier te verhouden tot Vermeylen's zoveel bekendere *Kritiek*. Een saillant gegeven daarbij is dat de drijvende kracht achter *Van Nu en Straks* en de onbetwiste leider van de moderne Vlaamse beweging zich in het voorjaar van 1896, na een studieverblijf in Berlijn en Wenen, samen met de van tuberculose genezen Alfred Hegenscheidt voor enige tijd terugtrok op het platteland. Daar probeerde Vermeylen te genezen van de grote stad en de aan het burgerlijke bestaan inherente vervreemding.⁶⁷ Lang heeft zijn opstoot van anarchistisch idealisme niet geduurd, maar Cyriel Buysse moet er zeker weet van hebben gehad.

Bij alle luciditeit en nuance is er in *'n Leeuw van Vlaanderen* toch ook sprake van een zeker paternalisme en een diepgewortelde angst voor de massa die Buysse meer op Conscience doen lijken dan hij zelf ongetwijfeld fijn zou hebben gevonden. Dergelijke eigenschappen maken de schrijver wat minder modern dan velen, zijn biografie inbegrepen, denken. Een degelijke vaststelling doet echter weinig af aan de betekenis die Buysse's vergeten roman ook vandaag nog kan hebben.

---

⁶⁷ Zie: E. Peeters, *De anarchie als zelfkritiek* [...], pp. 214-241.

FORUM

BRUNO DE WEVER & ANDREAS STYNEN

NATIONALE ONVERSCHILLIGHEID, EEN UITDAGING VOOR NATIONALISME- ONDERZOEK?

EEN INTERNATIONALE WORKSHOP EN
EEN GESPREK MET **MIROSLAV HROCH**

De studie van nationale bewegingen is verre van een louter beschrijvende aanpak. Theoretische modellen trachten een verklaring te bieden voor het ontstaan, de ontwikkeling en het al of niet uitblijven van succes van nationale aspiraties. Een essentialistische visie vindt in wetenschappelijke kringen vandaag nauwelijks nog gehoor, maar zowel de etnosymbolistische benadering van Anthony D. Smith als de constructivistische *'imagined communities'* van Benedict Anderson laten hun invloed al ruim twee decennia gelden.¹ Een opmerkelijke uitdaging kwam halverwege de jaren 1990 met de notie 'banaal nationalisme' van Michael Billig. De sociale psycholoog van Loughborough University (Verenigd Koninkrijk) weerlegde dat nationalisme in de late twintigste eeuw op de terugweg was. Dagelijkse, weinig zichtbare representaties van de natie – onder meer in vlaggen, bij evenementen en in taalgebruik – verraadden volgens Billig veeleer een doeltreffende nationalistische ideologie, die zich haast ongemerkt aan de bevolking opdrong en zo werd bestendigd.²

Een recent concept gaat in zekere zin lijnrecht in tegen de veronderstellingen achter het banale nationalisme. Een wijdverspreid nationalistisch vertoog hoeft geenszins te betekenen dat de gewone man en vrouw zich deze positie gaandeweg eigen maken. Wel integendeel: pogingen van nationalisten om de bevolking

---

1 Voor een inleiding in de theorievorming rond nationalisme, zie L. Boeva, *Rien de plus international. Towards a comparative and transnational historiography of national movements*, Antwerpen, 2009, pp. 11-22.

2 M. Billig, *Banal nationalism*, London, 1995. Het boek werd kritisch onder de loep genomen in een recente workshop aan de Universiteit Antwerpen op 27-28 mei 2016: 'Breaching banal nationalism', georganiseerd door Jon Fox (Bristol University) en Maarten Van Ginderachter (Universiteit Antwerpen).

voor zich te winnen, werden (en worden) niet zelden onthaald op *national indifference*, ofwel nationale onverschilligheid.³ Maar behalve een frustrerende vaststelling van propagandisten voor de nationale zaak, blijkt het een invalshoek met zowel inhoudelijk als methodologisch potentieel in de studie van nationale bewegingen. Een focus op deze onverschilligheid is een soms provocerend perspectief, maar vooral een uitnodiging om met een nieuwe, onbevangen blik naar het verleden te kijken en traditionele zekerheden in vraag te stellen.

De troeven van *national indifference* waren voldoende duidelijk om er een tweedaagse internationale workshop aan te wijden, op 5 en 6 september 2016 in Praag. Net als andere bijeenkomsten in de reeks '*Nations and nationalism from the margins*' was de organisatie in handen van POHIS, de onderzoeksgroep 'Power in History' van het Centrum voor Politieke Geschiedenis van de Universiteit Antwerpen. Steun kwam er van de Karelsuniversiteit, het FWO en van NISE; het in *WT* al vaak besproken platform voor de transnationale studie van nationale bewegingen hield in diezelfde week zijn jaarlijkse bijeenkomst in de Tsjechische hoofdstad. Onder het voorzitterschap van Maarten Van Genderachter verzamelden in het barokke decor van het Clam-Gallasův palác, een ontvangstruimte van het stedelijk archief in het centrum van de Tsjechische hoofdstad, de belangrijkste verdedigers van *national indifference* en een keur van historici en politieke wetenschappers uit diverse continenten. Dankzij een enigszins gewaagde formule – geen presentaties, enkel diepgravende discussies van vooraf verspreide papers – bereikte de workshop een zelden gezien niveau.

Een belangrijk deel van het besproken onderzoek had betrekking op het Oostenrijkse gedeelte van het Habsburgse keizerrijk, in de decennia voor en na 1900. De (gewaagde) stelling luidt dat de nationalistische spanningen in het rijk niet zozeer uit een massale aanhang voor de verschillende naties voortvloeiden, maar veeleer uit de onverschilligheid, de ambivalentie en het opportunisme waarmee brede lagen van de bevolking kwesties van nationaliteit verwelkomden. Het is een zienswijze die afrekent met een teleologisch narratief van natievorming, als was het een onstuitbare modernisering die boeren in leden van de natie omvormde.

Een duidelijke illustratie kwam van Simone A. Bellezza (Università degli Studi del Piemonte Orientale 'Amedeo Avogadro', Alessandria), met onderzoek naar de soldaten uit Trente die tijdens en na de Eerste Wereldoorlog in Russisch krijgsgevangenschap verbleven.⁴ De kampen worden vaak als een katalysator van Italiaans nationalisme voorgesteld, maar voor vele gevangenen was het verzaken aan hun trouw aan het Habsburgse rijk vooral een strategie om sneller naar huis – de *geboortestreek* – te kunnen terugkeren. Op basis van nauwgezet onderzoek van

— 3 Een sleuteltekst is het artikel van Tara Zahra, *Imagined noncommunities: national indifference as a category of analysis*, in: *Slavic Review*, jg. 69, 2010, nr. 1, pp. 93-119.

4 S.A. Bellezza, *From national indifference to national commitment and back: the case of the Trentine POW's in Russia during WWI*, onuitg. paper, Praag, 2016.

^ De statige vergaderzaal in het barokke Clam-Gallas-paleis, locatie van de workshop over nationale onverschilligheid. [Foto Tessa Groen]

dagboeken en brieven van krijgsgevangenen duikt ook religie als een veel sterkere component van identiteit op. Het was een constante tijdens de workshop: de klemtoon lag nauwelijks op het discours van politici op het nationale niveau of op gemakkelijk toegankelijke (want gepubliceerde) bronnen, maar wel op sporen van het dagelijks leven in schijnbaar onbeduidend, al te vaak miskend bronnenmateriaal.

Het inzicht dat historici meer aandacht moeten hebben voor het relatieve gewicht van het nationale vertoog in hun bronnen rijpte verder bij het debat over het onderzoek van Tom Verschaffel (KU Leuven).⁵ Een hernieuwde blik op het negentiende-eeuwse cultureel nationalisme in Vlaanderen – toen zoals bekend gehechtheid aan België en Vlaanderen vaak hand in hand gingen – leerde hem dat in het oeuvre van sommige nationale boegbeelden (Hendrik Conscience,

— 5 T. Verschaffel, *Impediments and limitations of the national cultural project in nineteenth-century Belgium*, onuitg. paper, Praag, 2016.

Emmanuel Hiel, Jan Van Beers ...) vaderlandsliefde een verrassend klein aandeel had. Bovendien schreven ze het merendeel van hun vaderlandse gedichten, romans en liederen in opdracht of als inzending voor een wedstrijd – wanneer ze er iets bij te winnen hadden, kortom. Die vaststelling wil geen afbreuk doen aan het enthousiasme voor de natie, bij de culturele elite noch bij het publiek, maar is een belangrijke nuancering bij het beeld van een allesoverheersende toewijding aan de natie.

Een uitgesproken vorm van nationale onverschilligheid manifesteerde zich wanneer mensen weigerden te kiezen, zeker in grensgebieden een opgemerkt fenomeen. Vertrekpunt voor een discussie rond dit verschijnsel was de paper van Morgane Labbé (École des hautes études en sciences sociales, Parijs).⁶ Poolse volkstellingen uit het interbellum wijzen op een aanzienlijke concentratie mensen in de regio Polesië, tegen de grens met de Sovjet-Unie, die aangaven 'tutejsza' ('van hier') te zijn en weigerden uit een van de aangeboden nationale opties te kiezen. Het was een situatie die statistici hoofdbrekers bezorgde: ging het om een ontbreken van een nationaal gevoel, of om verzet van lokale gemeenschappen tegen pogingen om hen in een breder verband op te nemen? Aangezien volkstellingen een politieke agenda dienden, stelde deze afwijkende groep de (nationale) overheden voor een uitdaging: om grensgeschillen in Pools voordeel te kunnen beslechten, was het nodig de bewoners te assimileren, een onderneming die niet vanzelfsprekend was.

Behalve in politieke geschiedenis heeft nationale onverschilligheid ook waarde in economische studies. Een analyse van Bat'a, een in 1894 in Moravië gestarte schoenenproducent, door Zachary Doleshal (Sam Houston State University, Hudson TX), gaf dit goed aan.⁷ In het interbellum was Bat'a in verschillende Centraal-Europese landen actief, waarbij de bestuurders een opmerkelijke flexibiliteit inzake nationale identificatie aan de dag legden. Een strategie om nationaliteit zoveel mogelijk onvermeld te laten, was goed voor de zaken, maar stelde de Tsjechische nationalisten voor een probleem. Was een bloeiende multinational met hoofdzetel in Tsechoslovakije weliswaar iets om trots op te zijn, dan koesterden ze argwaan tegen de pogingen van het management om loyaliteit aan het bedrijf boven de natie te stellen – met inbegrip van de term 'Bat'ovci' (letterlijk 'Bat'a-mensen') en modernistische bedrijfsdorpen waarin ieder spoor van nationalisme werd geweerd. Deze bedrijfscultuur mocht op termijn (en zeker vanaf de Duitse bezetting) niet vol te houden zijn, toch is ze een voorloper van praktijken in de latere geglobaliseerde markt.

— 6 M. Labbé, *How the concept of 'national indifference' challenges the importance given by the constructivist models to the statistics: the case of the 'Tutejsi' in the Polish censuses*, onuitg. paper, Praag, 2016.

7 Z. Doleshal, *National indifference and the transnational corporation: the paradigm of the Bat'a Company*, onuitg. paper, Praag, 2016.

Mede dankzij de inbreng van gerenommeerde onderzoekers inzake nationale onverschilligheid (Tara Zahra, Jeremy King, Pieter Judson en James Brophy) konden Maarten Van Ginderachter en Jon Fox (University of Bristol) twee dagen van intense debatten beëindigen met krijtlijnen voor verdere studie van het fenomeen. Twee grote invullingen van *national indifference* tekenen zich af: een actieve houding (het verwerpen van de nationale categorie door groepen en individuen) en een passieve houding (veeleer een in het ongewisse blijven van een nationale realiteit). Een opvallende, zelfs wat ongebruikelijke geestdrift onder de deelnemers mag nochtans niet verhullen dat er ook kritische geluiden klonken. Deden sommigen een oproep om niet al te voortvarend nationale onverschilligheid tot een nieuw paradigma uit te roepen, dan reikten de reserves van anderen dieper. Met name Gábor Egry (Politikatörténeti Intézet, Boedapest) waarschuwde dat zonder verdere verfijning bepaalde sociale fenomenen en processen misbegrepen kunnen worden.⁸ Een alternatief concept, *everyday ethnicity* of dagelijkse etniciteit leent zich volgens Egry veel beter om patronen van identificatie te ontwaren.

De grootste scepticus tijdens de workshop was wellicht Miroslav Hroch, de Praagse historicus die met zijn analyse van gefaseerde nationale strijd een theoretisch model uitwerkte dat sinds de jaren 1960 – en zeker sedert de Engelse vertaling in 1985 – heel wat navolging kreeg.⁹ Een combinatie van sociale verandering en bewustzijnsverandering lag voor Hroch aan de grondslag van het ontwaken en latere succes van nationale sentimenten in negentiende-eeuws Europa, met name in kleine naties, ofwel naties zonder eigen staat. Samengevat komt zijn model hierop neer: in een fase A legt een groep intellectuelen zich toe op de nationale cultuur, in een fase B trekken ze een intense agitatie op gang om in fase C tot een massabeweging uit te groeien. De literatuur rond nationale onverschilligheid gaat tegen Hrochs model in. Anders dan hij betoogde, stelt recent onderzoek dat van massaal nationalisme in het Habsburgse rijk geen sprake was en dat nationale bewegingen er pas een hoge vlucht namen in de nasleep van de oorlog, als gevolg van de maatschappelijke ontwrichting.

Hroch (~1932), een actieve deelnemer aan de debatten in Praag, erkende dat met *national indifference* politieke wetenschappers een gesofisticeerd middel tot hedendaagse analyses in handen hebben, maar trok de historische inzetbaarheid in twijfel. Verder baarde de onzorgvuldigheid waarmee de term 'nationalisme' werd gebezigd hem zorgen, terwijl hij ook betreurde dat de noties identiteit, loyaliteit en zelfs patriottisme tijdens de discussies amper aan bod kwamen. Zijn blijvende betrokkenheid bij het historische debat was op zich al ruim voldoende voor een gesprek over zijn opvattingen en verwezenlijkingen.¹⁰

— 8 G. Egry, *National indifference as everyday ethnicity? How to make a binary opposition situational and contingent?*, onuitg. paper, Praag, 2016.

9 M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*, Praag, 1968.

10 Met dank aan Serge Van Tilburg voor advies bij de vertaling van het gesprek (in het Engels en Duits) naar het Nederlands.

In de vorige jaargang van WT publiceerden we een artikel dat u welbekend zal klinken, namelijk over Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn. Aan de hand van uw theorie schreven we een artikel over de Vlaamse natievorming vanaf het begin tot vandaag.

In mijn visie is Vlaanderen nog áltijd een kleine natie, al is het natuurlijk een kwestie van terminologie.

Het artikel eindigde met de huidige situatie van België en Vlaanderen. Daarin citeren we Bart De Wever, de belangrijkste politicus want voorzitter van de grootste (meerderheids)partij in Vlaanderen én België – de Vlaams-nationalistische N-VA. Het gaat om volgende uitspraak: “Wat een inzicht! Nationalisme dat succesvol wil zijn, schreef Hroch, ...”

Ik gebruikte nooit de term 'nationalisme'!

Zo gaat het citaat.... “Nationalisme (...) mag de natie niet als doel zien. Het moet de natie als middel zien om thema's aan te pakken waar grote groepen van wakker liggen: minder belastingen, strengere migratie, enzovoort. Als je die boodschap als politicus onderbouwd kunt brengen, is het bingo. Daar heb ik met N-VA altijd naar gestreefd: Vlaanderen als middel, niet als doel. Dat is ook onze appeal.”¹¹ Ofwel: de belangrijkste politicus in België en Vlaanderen vandaag gebruikt uw theorie om zijn strategie te legitimeren. Wat denkt u daarvan?

Om te beginnen: ik gebruik de term nationalisme niet in dergelijke context. In mijn ogen, maar ook in de Tsjechische taal, heeft nationalisme een negatieve bijklank. In plaats daarvan gebruiken we de term *vlastenectví* of patriottisme, als een positief begrip. Maar als het Vlaamse 'nationalisme' een positieve invulling heeft, dan is er geen probleem.

Dat is het geval: de partijen met een Vlaams-nationalistisch programma noemen zichzelf onomwonden Vlaams-nationalistisch. Nationalisme heeft geen negatieve connotatie.

Ach zo.

Het voornaamste programmapunt van de Vlaams-nationalistische partijen sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog, is staatsvorming: een staat voor de Vlaamse natie.

Om dit te kunnen toelichten, moet ik met een bredere context starten, zoals eerder tijdens de workshop. Bij 'natie' in de negentiende eeuw, en deels nog in de eerste helft van de twintigste, draaide alles rond cultuur. De voornaamste waarde van een natie lag in haar cultuur, in de brede zin van het woord: gewoonten, wetenschap, enzovoort, als iets autonooms en specifiek. Om dit te bereiken was het

— 11 Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn, in: WT, jg. 74, 2015, nr. 4, p. 247.

^ Miroslav Hroch bij een bezoek aan het ADVN in 2009. [ADV, VEV 128]

soms – of zelfs altijd – vroeg of laat een kwestie van politiek. Als je met politiek begint, begin je met een machtsstrijd. En wanneer je om de macht strijdt, beland je in conflicten.

Na successen te hebben behaald, verdwijnt een nationale beweging als een beweging die zich boven alles met culturele waarden bezighoudt; ze wordt veeleer een instrument van politici. Op dat ogenblik verschijnt *nationalisme*, en volgt de strijd om de macht zijn eigen wetmatigheid. Voor mij is dat niet langer interessant: vanaf dan gaat het meer over groepsbelangen, meer over demagogie... Dan wordt niet meer alles gezegd wat men eigenlijk denkt. Men probeert veeleer om gehoor te vinden. Merkwaaardig genoeg, en dat geldt niet voor de Vlaamse zaak – Vlamingen kwamen immers later – komen de massabewegingen gelijktijdig met de overgang van wat Max Weber de *Honoratioren Parteen* [partijen van notabelen]

noemde, naar partijen waarbij de politici niet voor, maar van de politiek leven. Vanaf dan is werkelijk alles mogelijk: dan hangt het ervan af hoe sterk de eigen en de andere partijen zijn om een programma door te drukken. Opvallend is dat (bijna) elke politicus ernaar streeft dat zijn natie een staat wordt. Zo is het, zo functioneert het – het is als een wetmatigheid in Europa. Men kan dat misschien betreuren, maar alle kleine naties die oorspronkelijk uit culturele constructies ontstonden, vervelden tot nationale staten.

U zou dit in praktijk echt als een wetmatigheid beschouwen?

Dat klinkt misschien nogal deterministisch, maar het is wel een normaliteit, een noodzakelijk gevolg... In de fase van nationale agitatie is de drijfveer boven alles het verkrijgen van prestige. Dat kunnen de mensen vandaag nog moeilijk begrijpen. De betrokken academici, letterkundigen... zochten vooral prestige wanneer ze iets voor de natie deden. En prestige kan men vermeerderen, of uitbreiden. Men kan vier professoren hebben, of acht professoren... de conflictstof blijft beperkt, al komt ruzie natuurlijk ook voor. Anders is het wanneer het om macht gaat: die kan men niet uitbreiden, die moet men delen. En van machtsdeling komt strijd. Dan verschijnt, zoals ik het zie, nationalisme. In deze zin, zelfs al is het citaat naar de letter niet correct, klopt de idee wel: de natie zou eigenlijk niet het doel mogen zijn in de zin van een nationale staat, maar wel een instrument voor 'humanitaire' verheffing van de mensheid, zoals het rond het jaar 1900 was. Dat alles staat echter los van mijn persoonlijke overtuiging in verband met de huidige naties, het was mijn interpretatie van wat de nationale voorvechters destijds bedoelden. Dat is geschiedenis, vandaag gaat het zo niet meer. Vandaag heeft ook voor het Vlaamse volk de natie niet langer uitstaans met een proces van verheffing, ze is meer en meer uitsluitend een machtsinstrument. In mijn generatie was de zaak eigenlijk nog erger. Ik herinner me hoe de jeugd helemaal andere ideeën koesterde. Hoeveel Vlamingen, hoeveel Tsjechen zouden vandaag nog bij de RAF [Royal Air Force] gaan om tegen de vijand te strijden, zouden voor de natie willen sterven, zoals wij vroeger? In Tsjechië alvast niemand, of toch bijna niemand. De natie geldt niet langer als een waarde.

Toen u de Vlaamse natie als een 'kleine natie' typeerde, bedoelde u geen gebrek aan succes.

Nee, met kleine naties verwijs ik naar naties die uit een nationale beweging voortkomen, het resultaat ervan zijn, en dit in tegenstelling tot staatsnaties. Met aantallen heeft de term niets te maken.

Nationalisme vandaag kunnen we definiëren als een proces gericht op het uitgroeien tot een natie-staat. In deze tijden willen mensen niet langer voor de natie sterven, en bevinden ook intellectuelen zich in een soort post-nationale situatie, waarin naties niet langer adequaat worden geacht om problemen op te lossen. Kan het zijn dat de Vlaamse natie, in de zin van staatsvorming, te laat komt? Nu is er immers een Vlaamse semi-staat, met ruime autonomie op cultureel en fiscaal vlak, iets tussen

een federale en een onafhankelijke staat in. Is het te laat voor de Vlaamse natie-staat in het licht van internationale ontwikkelingen?

Te laat op tweeërlei wijze, zou ik zeggen. Vooreerst, zoals vaak wordt opgemerkt, is dergelijke reorganisatie tegen de achtergrond van de Europese Unie erg moeilijk, en al zeker in België met Brussel. Om technische redenen, kortom. Daarnaast is de natie niet meer wat ze vroeger was, kent men haar niet langer dezelfde waarde toe. En daarom ziet de bevolking de zin er niet van in om onafhankelijk te zijn. De machtigen, de politici doen dat wél, maar niet de gewone man. Dit zei ik destijds ook al, bij de opsplitsing van Tsjechoslovakische twee decennia geleden: de Slovaken wáren een natie toen ze onafhankelijkheid vroegen. De politici maakten eenvoudigweg een afspraak, een regeling, en men ging z'n eigen weg. In Tsjechië waren erg weinig mensen voor een scheiding te vinden, in Slovakije waarschijnlijk de helft, meer niet. Zo loopt het nu eenmaal.

Eerder in ons gesprek hebt u gezegd dat de Vlamingen nog altijd een kleine natie vormen. Waarom?

Tot de kenmerken van de kleine naties behoort de onvanzelfsprekendheid van het nationale bestaan: 'We moeten voor ons bestaan werken, strijden. We moeten bewijzen dat we het verdienen, we moeten ons als natie legitimeren, we moeten iets betekenen voor de wereld, voor Europa.' Men voelt zich voortdurend enigszins bedreigd, op een of ander vlak. Mogelijk is het maar schijn, maar toch denkt men steevast in dergelijke categorieën. Zo is er een lijst van stereotypen die men bij haast alle kleine naties aantreft. Er zijn natuurlijk wel veranderingen. Zo klonk lange tijd de nood aan eenstemmigheid: 'We zijn klein, we worden bedreigd, we moeten verenigd zijn en op één lijn zitten.' Zo klonk het alvast in het geval van Vlaanderen. Bij de staatsnaties was het anders en waren er minstens twee concepten van nationale geschiedenis: er waren de Tories tegen de Whigs, de Jacobijnse benadering... In kleine naties klonk het dat men één concept van de natie moest hebben, één gedeelde opvatting over het verleden. Dat is vandaag natuurlijk veranderd. Zekere relicten van deze oude opvattingen en stereotypen maken dat men van kleine naties kan spreken – dus zeker niet omdat ze kleinzielig zouden zijn.

Laat ons even terugkomen op de workshop over nationale onverschilligheid. Uw enthousiasme over deze notie was zichtbaar beperkt.

Wel, het was alleszins een nieuw concept en ze vertelden me al dat ik erg kritisch was. Maar na het doornemen van de papers en discussies, vooral met [Tsjechisch historicus] Michal Kopeček, moet ik zeggen: het concept hééft wel iets, althans wanneer nationale onverschilligheid – Maarten Van Ginderachters project heet ook 'Nations and nationalism from the margins' – als een marginaal fenomeen wordt beschouwd. In dat geval ben ik het er volledig mee eens: het concept verklaart enkele randverschijnselen. Maar om het te benaderen, zoals Tara Zahra doet, als een nieuwe term die kan fungeren als een tegenpool van nationalisme, of een alternatief ... – dat gaat mijns inziens echt te ver. Ik heb het haar ook zo

gezegd. Maar het was alleszins een goed idee van haar om een nieuwe term te introduceren: als je gehoor wilt vinden, heb je een innovatief concept nodig.

Zijn er nog andere nieuwe concepten in de studie van nationalisme die u bruikbaar acht?

Voor zover ik weet, is nationale onverschilligheid het enige, naast banaal nationalisme ... Al valt het moeilijk te zeggen, want mogelijk zijn er nog nieuwe werken. De nood aan nieuwe theorieën voor de studie van nationalisme en naties is volgens mij alleszins minder hoog dan twintig, dertig jaar geleden. Tot recent was het onderwerp enigszins op de achtergrond, maar vandaag is er een nieuwe situatie in Europa, onder andere met de Alternative für Deutschland. Wellicht komt nationalisme opnieuw meer onder de aandacht. Maar dat is natuurlijk presentisme. We leven in het heden nu, en we zien hoe in het licht van de huidige situatie het beeld van de mensen over het verleden verandert. Zeker historici moeten beseffen dat ze niet zomaar mogen extrapoleren. Vandaag is taal voor de meeste mensen natuurlijk enkel nog een communicatiemiddel, waarbij ze zich geen zorgen maken over al of niet correcte spelling. Het geldt ook voor mensen die op televisie aan het woord komen: haast niemand heeft nog een verzorgde uitspraak. Ik herinner me de vroegere tijden toen taal nog waardevol was: een mooie redevoering of verhandeling stond werkelijk in hoog aanzien – zoiets behoorde tot de nationale waarden. Nu is dat niet langer het geval. Of het vandaag nog zin heeft om de natie als een culturele waarde te handhaven...? Ik kan het betreuren, maar deze evolutie valt niet stop te zetten. Het nationale krijgt alleszins een andere status.

Het fundament van uw theorie dateert al uit de jaren 1960. Vijftig jaar later wordt er nog altijd over uw model gedebatteerd. Hoe kijkt u er nu zelf op terug?

Ik zag en zie het schema niet als een intellectuele krachttoer, veeleer als een voor de hand liggende analyse: elke beweging moet hoe dan ook uit een idee vertrekken, dan moet ze agiteren en tot slot successen behalen. Eigenlijk is het heel primitief. Wat ik veel belangrijker vond, was de opvatting, het inzicht dat bij de uitbreiding van nationale ideeën de sociale communicatie van bijzonder belang was. Op dit gebied was ik het tot op zekere hoogte met Karl W. Deutsch eens.¹² Maar, wat Deutsch oorspronkelijk niet zo stelde, is dat deze communicatie niet op zichzelf staat. Achter de nationale idee (of eerder als voorwaarde voor de opname van nationale overtuigingen) moet een zeker belang staan dat men in een nationaal en rationeel verhaal kan vertalen. In het geval van de Vlamingen was

— 12 Sociale en politieke wetenschapper Karl Wolfgang Deutsch (1912-1992) ontvluchtte zijn geboortestad Praag in 1938 en zette zijn academische carrière voort in de Verenigde Staten. Met zijn studie *Nationalism and social communication. An inquiry into the foundations of nationality* (1953) onderzocht hij systematisch de factoren waarin een nationaal betoog kan gedijen.

dat zeer uitgesproken: zodra Vlaanderen economisch opgang maakte, wonnen de Vlamingen aan sterkte, onder meer in de federale regering. Hetzelfde patroon bij de Schotten: zolang Groot-Brittannië machtig was, waren de Schotten erg volgzame Britten, terwijl ze er nu mee willen breken. Dat zijn de grote kwesties. Er zijn ook kleinere kwesties, zoals boeren tegen landheren, kleinhandelaren tegen de grootindustrie enz. Wanneer een nationale beweging aan deze verzuchtingen tegemoet komt, ligt succes binnen handbereik. Dat heb ik vroeger uiteengezet¹³, en mijn inzicht is onveranderd gebleven. De geschiedenis lijkt me gelijk te geven. Wat ik zeker moest aanvaarden, omdat ik wist dat ik toen mijn beperkingen had, was vooral de benadering van het nationale als een constructie. Nochtans was ik in zekere mate een essentialist. Ik was van mening dat mensen naties vormden nog voor ze er zich van bewust waren. Die essentialistische opvatting heeft mijn analyse niet negatief beïnvloed. Er waren natuurlijk ook veel vragen die pas later de nodige aandacht kregen, zoals bijvoorbeeld waarom naties in een zo ongelijke mate concurreerden, met variaties aan bewegingen en ontwikkelingen, een onderwerp waarover ik later zelf ook nog heb geschreven. Verder kan men mogelijk ook nog iets leren uit de oude, klassieke nationale bewegingen voor de huidige, maar dat laat ik aan anderen over.

Nog een laatste vraag. Ziet u een mogelijkheid om uw model toe te passen in een koloniale context?

Nee, dat is het laatste thema waarvoor ik wil strijden. De huidige studie van nationalisme lijkt er zeer sterk onder dat ze geglobaliseerd raakt. De natie is een typisch Europees fenomeen, organisch gegroeid uit Reformatie, Verlichting, Romantiek ... En dit concept van de natie wordt dan overgeplaatst op Afrika en Azië, waar deze voorgeschiedenis niet bestond. Men kan iets als "*Eén Zambia, één natie*" of een notie als 'de Nigeriaanse natie' natuurlijk niet verbieden of tegenhouden. Maar men mag het onderzoek naar de Europese geschiedenis niet bij dit geglobaliseerde nationalisme betrekken. Zeer vaak, zij het niet tijdens deze workshop, benadert men de natie ook in een Europese context als de kunstmatige creatie van intellectuelen of van gefrustreerde politici. Zo was het soms in Afrika, maar niet in Europa. En dat gebeurt zo vaak, ik zou het een trend durven noemen. Het hangt natuurlijk ook met de term 'nationalisme' samen. En dat alles is volgens mij niet bevorderlijk voor het onderzoek.

---

¹³ O.m. M. Hroch, Why did they win? Preconditions for successful national agitation, in: BTNG, jg. 34, 2004, nr. 4, pp. 645-655.

FORUM

MACHTELD DE METSENAERE

JURYVERSLAG PIL-VAN GASTELPRIJS VOOR GESCHIEDENIS 2016

Beste aanwezigen,

Het is me een groot genoegen om u namens de jury het verslag van de beraadslaging voor de zevende prijs Pil-van Gastel voor geschiedenis 2014-2016 te mogen meedelen. De jury beraadslaagde volgens de criteria die werden uiteengezet in het reglement, dat in 2013 werd op punt gesteld. Eveneens in 2013 werd de jury samengesteld. Ik

stel u graag even de leden van de jury voor: het betreft de hoogleraren – meestal emeriti – Frans-Jos Verdoodt, voorzitter, Helma De Smedt, Bruno De Wever, Romain Van Eenoo, Louis Vos, Els Witte en Machteld De Metsenaere, uw verslaggever.

Beste aanwezigen, sommige juryjaren loopt het leven van de juryleden niet over rozen. Vaak is het aantal ingediende werken te schaars, dan wel de kwaliteit te mager of wordt de eensgezindheid over de uiteindelijke laureaat maar moeizaam bereikt.

Toen Frans-Jos op een zaterdagse voorjaarsdag van dit jaar een doos met liefst negen lijvige publicaties op mijn stoep deponeerde, besepte ik dat het helemaal geen mager jaar zou worden voor de Pil-van Gastelprijs 2016. Ik wist ook met-

^ Machteld De Metsenaere. [Foto Tom Cobbaert]

^ Dieter Vandenbroucke. [Foto Tom Cobbaert]

een welke literatuur bij alle collegaejuryleden de zomermaanden zou vullen. Bovendien bleken de werken ook van de gevraagde wetenschappelijke kwaliteit en kostte het de jury helemaal geen moeite om laureaten aan te duiden. Dezelfde twee werken kwamen in de loop van het selectieproces immers duidelijk bovendrijven. Verschillende juryleden opperden dan ook het voorstel om de prijs te verdelen over deze twee schitterende, zij het zeer uiteenlopende publicaties. Alle juryleden konden zich meteen vinden in dit voorstel, zodat we vandaag de lof kunnen zingen van twee laureaten: deze van de jonge academicus Dieter Vandenbroucke met *Dansen op een vulkaan*. Victor J. Brunclair schrijver in

een bewogen tijd (Antwerpen, De Bezige Bij, 2013) en deze van de *éminence grise* Harry Van Velthoven met *Scheurmakers en carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten, 1890-1914* (Kalmthout, Pelckmans, 2014).

Wat heeft ons als jury in beide werken zo bekoord?

De door Dieter Vandenbroucke zeer vlot geschreven en meeslepende biografie van de controversiële figuur Victor Jozef Brunclair haalt niet alleen de 'culturele' activist en links-flamingante expressionistische schrijver uit de vergeetheok van de geschiedenis. Ze hangt ook voor het eerst een goed beeld op van het activisme in vrijzinnige middens in het Antwerpen van tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Dankzij uitgebreid archiefonderzoek, analyse van zijn literaire productie en deze van zijn tijdgenoten en ondanks een gebrek aan privé-archief tekent hij vooreerst een indringend persoonlijk portret van de persoon en 'politieke dwarsligger' die Brunclair was. Via Brunclair reikt Dieter Vandenbroucke echter tegelijk een treffend beeld aan van een hele generatie in een 'bewogen' tijd. Dit was de periode van twee wereldoorlogen en het interbellum ertussenin, een periode waarin velen een vaak grillig ideologisch parcours aflegden. Ook Brunclair evolueerde van een kritisch internationalisme en activisme over de beïnvloeding door de Clarté-beweging na de Eerste Wereldoorlog naar de Frontpartij eind jaren twintig en vervolgens naar de kringen van de DeVlag tijdens de oorlogsjaren. Uiteindelijk werd hij het slachtoffer van zijn illusie dat werken voor de bezetter en het bewaren van de door hem zo gekoesterde autonomie mogelijk zouden zijn en dat hij altijd vrijmoedig zijn mening kon blijven zeggen. Hij werd door de Duitse bezetter opgepakt en overleed eind 1944 van uitputting en ontbering in het Duitse gevangenenkamp Ladelund.

De auteur maakt het 'ideologisch meanderen' van Brunclair en sommigen van zijn generatie tijdens het interbellum een stuk gemakkelijker te begrijpen. Los van de persoonlijkheidsstructuur van Brunclair had zijn evolutie immers eveneens te maken met zijn sterk antibelgicisme, zijn blijvend antiparlementarisme en zijn elitaire zendingsdrang. Dat alles maakte hem onder meer blind voor de consequenties van zijn keuzes voor collaboratie met extreemrechts.

De juryleden prijzen dit boek eveneens omdat Dieter Vandenbroucke een nieuwe dimensie van het activisme ter linkerzijde onder de aandacht brengt, namelijk deze die veel meer betekende dan politieke collaboratie met de Duitse bezetter hier te lande. De auteur tekent een activisme dat deel uitmaakte van een internationale ideologische vernieuwingsbeweging. Deze stimuleerde niet alleen een politieke breuk met het oude politieke regime, maar ook een culturele breuk met de vooroorlogse kunst en cultuur. Vandenbroucke schetst een indringend beeld van het vrijzinnig literair Antwerps milieu waarin Brunclair circuleerde en schreef. Hij vertoefde er samen met figuren zoals een Paul Van Ostayen, Marnix Gysen, Lode Craeybeckx... Daarbij is de analyse van zijn literaire productie niet onbelangrijk gebleken.

Eén van de juryleden betitelde het werk als een *"modelbiografie van een literator met slechts een marginale rol in de Vlaamse beweging, maar wel één die een perfect evenwicht bereikt tussen literatuuranalyse en historische duiding"*. Anderen hadden het over *"groot historisch vakmanschap"*, *"verbluffende eruditie"* en *"verrassend literair talent"*.

Van een totaal ander genre is het werk van Harry Van Velthoven. Hier geen meeslepende biografie voor een breed publiek, maar een eerder taai wetenschappelijk standaardwerk, geschreven voor the inner circle, voor een publiek dat al vertrouwd is met het onderwerp. De auteur is eigenlijk een *historian's historian*, zoals een jurylid het uitdrukte. Hij veronderstelt dat de lezer de context kent en gaat meteen naar de kern van het probleem. Lectuur van dit boek vraagt dan ook volgehouden aandacht, maar het is die inspanning ruimschoots waard.

Met *Scheurmakers en carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten, 1890-1914*, knoopt Harry Van Velthoven opnieuw aan bij het thema van zijn doctoraatsonderzoek. Harry vertrekt vanuit de these van Miroslav Hroch en de daarbij aanknopende

v Harry Van Velthoven. [Foto Tom Cobbaert]

stelling van Lode Wils als zouden christendemocratie en flamingantisme eigenlijk vervlochten zijn geweest en aan de basis hebben gelegen van de taalwetgeving voor de Eerste Wereldoorlog, terwijl het socialisme en liberalisme van weinig Vlaamsgezindheid blijf zouden gegeven hebben. Vervolgens voert Harry Van Velthoven een systematisch onderzoek naar christendemocratie en flamingantisme in de periode 1890-1914, periode van katholieke machtsuitoefening, ook na de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht en de evenredige vertegenwoordiging. Zijn centrale onderzoeksvragen betreffen precies de invloed van dit algemeen meervoudig stemrecht en deze evenredige vertegenwoordiging op de machtsverhoudingen binnen de katholieke partij i.f.v. flaminganten en christendemocraten en dit op het nationale niveau (regering en parlement) en op het niveau van vier kiesarrondissementen en te Brussel. Hij analyseert op grondige en onnavolgbare wijze krachtverhoudingen, motieven, tactiek en strategie van flaminganten en christendemocraten. Daartoe bouwt hij niet alleen voort op zijn kennis en op tal van zijn eigen publicaties. Hij kent dit domein immers als geen ander en heeft hierover veel gepubliceerd. Hij voegt er eveneens nieuw bronnenmateriaal aan toe. Het resultaat is dus meer dan een synthese. Het resulteert in een hoogst origineel standaardwerk voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Tegelijk levert het ons een bijdrage aan actuele debatten over het nationalisme.

Het is onbegonnen werk om hier uitgebreid in te gaan op de vaststellingen van dit werk. Kort gezegd is het antwoord van Harry Van Velthoven op zijn onderzoeksvragen als volgt samen te vatten: er bestond weinig wisselwerking tussen christendemocratie en katholiek flamingantisme tot rond 1910. Het was wachten op de groep rond Van Cauwelaert vooraleer er sprake was van toenemende interactie met de christelijke arbeidersbeweging. Pas het algemeen enkelvoudig stemrecht in 1919 liet toe de machtsverhoudingen op parlementair vlak duchtig dooreen te schudden ten voordele van arbeidersbeweging en flaminganten. Harry Van Velthoven noteert wel dat daarmee nog geen eind kwam aan de conservatieve machtsuitoefening, want in de regering bleven zij de touwtjes in handen houden. Bovendien *verzwakte* in plaats van versterkte de christendemocratie in Vlaanderen na 1900 (uitgedrukt in aantal volksvertegenwoordigers). Algemeen meervoudig stemrecht en evenredige vertegenwoordiging beïnvloedden de machtsverhoudingen dus niet in het nadeel van de katholieke partij. Ze neutraliseerde met de steun van het episcopaat christendemocraten en katholieke flaminganten. Ook hier weerlegt hij een these van Wils die het toenmalig gebrek aan Vlaamse realisaties op de schouders van de oppositie legde. Ook via analyse van het stemgedrag van de christendemocraten in het parlement n.a.v. een aantal belangrijke thema's komt de auteur tot de conclusie dat er van een Vlaamsgezind christendemocratisch blok geen sprake was en dat er voor Wils' these ook op dat vlak geen empirische grond van gelijk bestaat.

De jury wijst ten slotte op de stimulansen voor verder onderzoek die uitgaan van dit werk: de bakens kunnen nu verzet worden naar de studie van het lokale niveau, van het verenigingsleven en de publieke opinie.

Van Velthoven is sterk in analyse, is daarbij genuanceerd, maar verliest nooit de grote lijnen uit het oog. Zijn gebalde stijl en krachtige synthese zijn een handelsmerk geworden. Het detail wordt evenwel niet verwaarloosd als het ertoe doet. Hij is uitermate vertrouwd met de bronnen van en de literatuur over de bestudeerde periode. Het resultaat vormt een belangrijke bijdrage tot de kennis van de politieke evolutie van de Vlaamse beweging in de periode van de eeuwwisseling 19de-20ste eeuw. Het lijkt erop dat Harry met dit gebald geschreven, goed gestructureerd en uitstekend onderbouwd boek de kroon heeft gezet op een lange carrière van historisch onderzoek naar de Vlaamse beweging.

De jury wenste beide auteurs ex aequo voor te dragen als laureaten voor de Pilvan Gastelprijs voor Geschiedenis 2016. Dieter Vandenbroucke bewees dat ook een doctoraat tegelijk vernieuwende en erudiete, én leesbare en meeslepende literatuur kan zijn. Harry Van Velthoven voegt via tal van nieuwe inzichten een nieuw standaardwerk toe aan de historische werken over de Vlaamse beweging.

WETENSCHAPPELIJKE TIJDINGEN

REDACTIE EN BEHEER

« Huize Mac Leod »

St Pietersnieuwstr. 98, Gent

ORGAAN VAN DE VEREENIGING VOOR WETENSCHAP

Telefoon: Gent 123.22. — Postrekening: Vereniging voor Wetenschap, Maatschappij zonder winstbejag, Gent. Nr. 4302.78.

Bankverbinding: Kredietbank voor Handel en Nijverheid.

Abonnementsprijs per jaar: Voor leden van een der Vlaamse Wetenschappelijke Congressen: Binneland: 20 fr.; Rijksnederland: fl. 2.; andere landen: 40 fr. — Voor niet-congresleden: Binnenland: 40 fr.; Rijksnederland fl. 4.; andere landen 60 fr.

JAARGANG 5

JANUARI 1940

NUMMER 1

Inhoud, o. m.

Goossenaerts, Dr. J.: Ter inleiding	1	Schamelhout, Dr. G.: Europa te oud om nog oorlog te voeren	18	stud. med. L. Libbrecht	41
De Waele, Prof. Dr. F. J.: De Markt te Korinthe	4	Bellefroid, Prof. Dr. P.: Van onzijdigheid tot oorlog	20	Prof. Daels	42
De Vries, Prof. Dr. J.: Stand van het Ned. Volkskunde-Onderzoek	9	Olbrechts, Prof. Dr. F.: Stijl en Sub-stijl in de plastic der Ba-Luba (Belg. Kongo) — De « Kabila »-stijl	22	Prof. Heymans	47
Visser, Piet: Muziekgeschiedenis en Middeleeuwen	12	Prijsvragen	30	Prof. Verschaffel 70 jaar	53
Valkhoff, Prof. Dr. M.: De Romaanse filologie op Nederlands taalgebied	16	Prof. Heymans-hulde, met o.m. de toespraken van: Dr. A. van Driessche	35	Sterfgevallen: Dr. Pintelon	55
		Prof. Dr. Libbrecht	39	Dr. Conradie	56
				Prof. Legueu	57
				Apoth. Daels	58
				Vakwoorden	58
				In dank ontvangen	59
				Van alles wat	60
				Allerlei	63
				Bericht	64

Ter inleiding

In de aula van 's Rijks Universiteit te Gent werden naast het wapen van haar koninklijke stichter, de beeltenissen van twaalf beroemde Nederlanders aangebracht: zes uit het Noorden, zes uit het Zuiden. Symbolischer kan het niet.

Zoals de natuur één is, zo is de wereldwetenschap één. A fortiori is ze van Groningen tot in Gent één. Want bij de eenheid van wezen komt hier de eenheid van vorm: de taal, die in het onderwijs, en bovendien in zoveel leer-, vak- en andere boeken en tijdschriften gebruikt wordt. Geen nuancering staat dat in de weg; nuancering zet alleen nog wat méér frisheid, losheid en leven bij.

Het lag dan ook voor de hand dat, indien hier een wetenschappelijke beweging ontstond, ze niet in laatste instantie voeling zou zoeken met alle gewesten van hetzelfde taalgebied, en het zou niet te verantwoorden zijn geweest, hadde men minder voor wetenschap dan voor letterkunde naar passende eendracht en vereniging gezocht. Want bij letterkunde spelen ook het meer individuele gemoed en elks verbeelding een belangrijke rol; er kan en zal daar verschil zijn tussen stad en buiten, Oost en West, eeuw en eeuw. Niet zo bij wetenschap.

Het is een feit dat *het Zuiden* gouden tijden beleefde lang vóór de « Gouden Eeuw » geboren werd — heel de geschiedenis van de Middeleeuwen, en niet het minst het nieuwe, grote werk over onze Middeleeuwse Letteren door P. Van Mierlo, getuigt daar luide van —; wel is de « Gouden Eeuw » zelf er niet geweest zonder velerhande en voortreffelijke medewerking uit het Zuiden. Sedertdien is echter in *Rijksnederland* een stevige traditie geschapen. Naar de taal is de Universiteit er Nederlands sedert een eeuw, zeker langer naar de geest; in Vlaanderen

waren onze, door eigen initiatief in het leven geroepen en gehouden Wetenschappelijke Congressen, tot vóór enkele jaren onze éne Nederlandse Universiteit in actie. En er zijn acht miljoen Rijksnederlanders, ongerekend degenen die zich in de Oost en elders evenmin onbetuigd laten, tegen vier à vijf miljoen Vlamingen. Dat *Rijksnederland* dan ook in het bezit was, en is, van een méér verfijnde, eigen burgerlijke beschaving en een rijker wetenschappelijk leven — niemand van ons zal het lichtvaardig betwisten.

Dat *wist* Mac Leod van toen hij in 1897 — de tijd van « Van Nu en Straks », van Gezelle's *Rijmsnoer*, van de Belgische « Gelijkheidswet », en van het eerste verslag over de vernederlandsing van 's Rijks Universiteit te Gent — het allereerste Wetenschappelijk Congres (voor Natuur- en Geneeskunde) in het leven riep, dat in Vlaanderen ooit gehouden is door middel van eigen taal. Dat *ondervonden* telkens weer de velen die hier in het Zuiden kennis namen van Nederlandse wetenschappelijke werken, of die vooral op de in het Zuiden immer talrijker en omvangrijker Kongressen het genoegen hadden naar Nederlandse geleerden te kunnen luisteren.

Dat het Zuiden intussen verrassende vorderingen heeft gemaakt, dat het Noorden tans al evenzeer het Zuiden begint te achten als het Zuiden de kultuur en de beschaving in het Noorden op haar waarde blijft schatten, dat we, indien we onder deze tijdsomstandigheden niet al te zeer te lijden krijgen, samen een werkelijk mooie toekomst tegemoet kunnen gaan — het zal voor niemand, die ogen heeft voor wat hier omgaat, en onbevangen oordeelt, een ogenblik aan twijfel onderhevig zijn.

Zodan, terwijl bij de nabuur een « Instituut voor wetenschappelijk Onderzoek » wordt opgericht onder voorzitterschap van de Minister van Bewape-

FORUM

ANTOON VRINTS

DE VLAAMSE ONDERWIJSRAAD ZET DE DEUR WAGENWIJD OPEN VOOR DE VERENGELSING VAN HET HOGER ONDERWIJS

De Raad Hoger Onderwijs van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) heeft op 14 februari 2017 een 'Advies taalbeleid in het Vlaamse hoger onderwijs' geformuleerd om de discussie over het taalregeling te verdiepen.¹ Doel is om uiteindelijk tot een voldragen taalbeleid voor het Vlaamse hoger onderwijs te kunnen komen. Dat is inderdaad noodzakelijk want een beleid die naam waardig bestaat op dit moment niet. Een paar jaren geleden werd de taalregeling voor het hoger onderwijs gevoelig versoepeld. Sinds 2012 kunnen op bachelorniveau 30 van de 180 studiepunten in een andere taal dan het Nederlands worden gegeven. Op masterniveau kan een opleiding sindsdien volledig in een andere taal aangeboden worden, op voorwaarde dat er ergens in Vlaanderen een (overwegend) Nederlandstalig equivalent van diezelfde opleiding wordt gedoceerd. Sinds die wijziging is er op het terrein vooral een sluipend proces van verengelsing waarneembaar. Zonder dat er sprake is geweest van enig betekenisvol debat verliest het Nederlands sindsdien jaar na jaar terrein aan de Vlaamse hogescholen en universiteiten.² De afgelopen jaren deed de VLOR niettemin al herhaaldelijk oproepen om de zogenaamd 'stroeve' taalregeling verder te versoepelen. Het 'ideale taalbeleid' dat ons nu door de VLOR voorgespiegeld wordt, mikt op een nieuw evenwicht tussen zorg voor het Nederlands en Engelstalige internationale ambities.

Vraag is echter of het advies tot dergelijk evenwicht leidt. De VLOR wil naar eigen zeggen het Nederlandse scenario van de massale verengelsing van het hoger onderwijs vermijden (60% van alle universitaire opleidingen in Nederland worden thans uitsluitend in het Engels aangeboden) en wijdt lovenswaardige passages aan het belang van het Nederlands als onderwijs- en bestuurstaal. Het advies

---

1 <http://www.vlor.be/advies/advies-over-taalbeleid-hoger-onderwijs>.

2 G. Deneckere & R. Mantels, Geen haan die er naar kraait: August Vermeylen en de verengelsing van het hoger onderwijs, in: *Ons Erfdeel*, jg. 54, 2010, nr. 1, pp. 4–13.

sluit echter af met een aantal aanbevelingen die, als ze doorgevoerd werden, een snelle verengelsing naar Nederlands model zouden stimuleren: het maximum aandeel anderstalige vakken in 'Nederlandstalige' bachelors wordt opgetrokken van 18,33% naar 50% van de opleidingsonderdelen, de keuze voor de instructietaal voor de masters wordt volledig vrijgelaten op een paar uitzonderingen om culturele en sociale redenen na, de verplichting om een Nederlandstalig equivalent aan te bieden voor een Engelstalige opleiding vervalt, de taalvereisten voor niet-Nederlandstalige docenten worden afgezwakt. Dat alles is dan nog een minimumscenario: in het voorkeursscenario zouden instellingen de volledige taalvrijheid krijgen mits inachtneming van een aantal kwaliteitsvereisten. Met andere woorden: de huidige taalregeling moet weg, met name omdat ze teveel 'planlast' zou veroorzaken. De instellingen zijn volgens de VLOR zelf best in staat te bepalen in welke taal een opleiding gegeven moet worden en zullen niet massaal gaan verengelsen. Immers, de huidige cijfers zouden bewijzen dat de Vlaamse instellingen zeker niet overhaast tot verengelsing overgaan: in 2015 werden 10 anderstalige initiële bacheloropleidingen georganiseerd op een totaal van 541 en 98 anderstalige initiële masteropleidingen op een totaal van 454. Deze cijfers dekken echter zeker niet de totale verengelsingdynamiek. In tal van 'Nederlandstalige' opleidingen neemt het aandeel Engelstalige vakken hand over hand toe. De universiteiten gaven onlangs zelf te kennen dat een aantal Nederlandstalige opleidingen helemaal niet bestaan: met die zogenaamde 'spookopleidingen' ontwijken ze de decretale verplichting een Nederlands equivalent voor een Engelstalige opleiding te voorzien.³ Ten gronde bewijzen deze cijfers ook helemaal niet dat de Vlaamse instellingen niet nog veel sterker zouden gaan verengelsen, mocht de decretale bescherming van het Nederlands uitgehold worden.

Wie de wettelijke status van het Nederlands in het hoger onderwijs verzwakt, zal juist onvermijdelijk verengelsing oogsten. Waarom is dat het geval? Hoe komt het dat alle verzekeringen van bewindsvoerders dat het wel niet zo'n vaart zal lopen, en het Nederlands (en ook andere talen) zich naast het Engels zal handhaven, woorden in de wind zijn? Dat heeft alles te maken met de ongelijke machtsverhoudingen tussen talen, zo leert gezaghebbend taalsociologisch onderzoek (dat tussen twee haakjes nauwelijks gebruikt werd bij de redactie van dit rapport).⁴ Wie al eens een gesprek tussen negen Nederlandstaligen en een Engelstalige heeft gevoerd, begrijpt onmiddellijk hoe dat werkt. Geconfronteerd met de krachtigste taal ter wereld, het Engels, zal zelfs een middelgrote taal als het Nederlands altijd het onderspit delven. Het wereldtalensysteem is immers sterk hiërarchisch geordend, en als de mondiale *lingua franca* van het moment, heeft het Engels daarin een veel 'centralere' positie dan het Nederlands. Daardoor beheersen

— 3 S. Grymonprez & S. Thys, Universiteiten omzeilen Vlaamse taalwetten, in: *Veto*, 28.11.2016. <http://www.veto.be/artikel/universiteiten-omzeilen-vlaamse-taalwetten>.

4 A. de Swaan, *Woorden van de wereld. Het mondiale talenstelsel*, Amsterdam, 2002.

Nederlandstaligen veel vaker het Engels dan omgekeerd. Mensen leren immers talen van beneden naar boven in de pikorde: als mensen de moeite nemen een vreemde taal te leren, zullen ze doorgaans kiezen voor een taal die hoger staat in de taalhiërarchie. Nederlandstaligen leren veel vaker Engels dan Baskisch, omdat ze er veel meer brood in zien. Een instelling of een opleiding die zogenaamd 'tweetalig' wordt, zal wegens het verschil in 'centraliteit' tussen het Nederlands en het Engels de facto snel verengelsen. Om communicatie mogelijk te maken met Nederlands-sonkundige studenten en docenten, zal men 'beleefdheidshalve' doorgaans overgaan op het Engels. Die situatie is vergelijkbaar met de toestand in de zogenaamd tweetalige Brusselse gemeentescholen van weleer waar het Nederlands eenvoudigweg door het centralere Frans weggedrukt werd. Enkel door de creatie van een netwerk van eentalig Nederlandstalige scholen, keerde die trend en begon het Nederlandstalige onderwijs in Brussel aan zijn gestage opmars. Hetzelfde gold zeker ook voor het hoger onderwijs. Zolang het taalgebruik in die instellingen zogenaamd 'vrij' was, maakte het Nederlands geen enkele kans tegen het centralere Frans. Het is maar door dwingende wettelijke regelingen dat een bloeiende Nederlandstalige academische cultuur in België is kunnen ontstaan. *WT* heeft daar, zoals bekend, meer dan zijn steentje toe bijgedragen.

Daar komt nog bij dat de ongelijke taalhiërarchie ervoor zorgt dat talen een ongelijke status krijgen. Dat het Engels nu allerwegen 'cool' bevonden wordt, heeft niets te maken met de intrinsieke kwaliteiten van die taal, maar alles met haar positie bovenaan in de pikorde van talen. Mensen verlenen meer status aan hoger gesitueerde talen, en lager gesitueerde talen worden met minderwaardigheid verbonden. Nederlandstaligen zullen het hoger gesitueerde Engels vaak ervaren als 'modern' of 'prestigieus', terwijl de lager gesitueerde dialecten als 'folkloristisch' of 'plat' worden gezien. Net omdat talen een uiteenlopende statuswaarde hebben, vormen het zulke geschikte mechanismen van sociale distinctie.⁵ Je kunt taal heel goed gebruiken om je te onderscheiden van anderen. Denk aan het Vlaanderen van weleer waar de elites zich met het Frans wensten te onderscheiden van de 'vulgaire' volkstaal van de massa. Dit mechanisme speelt niet enkel tussen talen, maar ook tussen verschillende taalcodes binnen eenzelfde taal, denk bijvoorbeeld aan de vermeende superioriteit van het elitaire Algemeen Beschaafd Nederlands ten opzichte van de 'boerse' of 'platte' dialecten.

Vandaag gaat van het Engels een gelijkaardige aantrekkingskracht uit als van het Frans in het negentiende-eeuwse België. Dit is in het bijzonder het geval in het academische milieu gezien de functie van het Engels als wetenschappelijke *lingua franca* en gezien het prestige van de Angelsaksische universiteiten. Uit prestige-overwegingen zullen instellingen en individuele academici dan ook met hun voe-

---

⁵ P. Bourdieu, *La distinction. Critique social du jugement*, Paris, 1979, p. 390; P. Burke, *Languages and communities in early modern Europe*, Cambridge, 2004, pp. 7 en 29-32.

ten stemmen en kiezen voor het Engels, zelfs als er in geen mijlen of wegen anderstalige studenten te bekennen zijn. De Thomas More Hogeschool voert zo op dit eigenste ogenblik campagne onder Vlaamse scholieren met de slogan *Expect more*. Het Nederlands dat is toch maar 'provinciaal' in vergelijking met het 'universele' Engels, dat is duidelijk de gedachtegang. Net als in het verleden in relatie tot het Frans, gaat men geloven dat de 'sterkere' taal ook intrinsiek de 'betere' taal is. Louise Fresco, voorzitter van de raad van bestuur van Wageningen University and Research (sic), stelde zo recent dat het Engels rijker was dan alle andere talen en veel genuanceerder of geraffineerder dan het 'directe' Nederlands.⁶ In opvolging van de 'franskiljons' van weleer, duiken in het academische milieu nu dergelijke 'engelskiljons' op, vol adoratie voor de vermeende superioriteit van de Engelse taal.

Verengelsing hoeft niet eens een officieel beleidsdoel te zijn om werkelijkheid te worden. Naarmate de taalregeling 'versoepeld' wordt, de taalmarkt gedereguleerd wordt, zal wegens het prestigeverschil het Engels het Nederlands in snel tempo wegdrukken. Niet alleen zullen ambitieuze academische instellingen en individuen uit distinctieve overwegingen overstappen op het Engels (bijvoorbeeld zoals ook de VLOR zelf aangeeft om te stijgen in de internationale, door Angelsaksische instellingen gedomineerde *rankings*), ook academici en instellingen die daar eigenlijk niet voor te vinden zijn, zullen snel volgen, bevreesd om een concurrentieel nadeel te ondervinden, in de strijd om mensen en middelen. Het betreft dus een klassiek dilemma van collectieve actie. De onderlinge concurrentie tussen de Vlaamse universiteiten verklaart bijvoorbeeld dat als één opleiding aan één universiteit verengelst, de druk op de anderen vergroot om hetzelfde te doen, met als gevolg dat bijvoorbeeld nagenoeg alle masters ingenieurswetenschappen aan alle Vlaamse universiteiten verengelst zijn. Een gelijkaardige dynamiek begint ook in andere vakgebieden te spelen, zoals bij de politieke wetenschappen.

Versoepeling van de taalregeling leidt dus niet tot 'meertaligheid' zoals ons door beleidsvoerders voorgehouden wordt, ze leidt tot verengelsing. Ook andere talen, zelfs wereldtalen, als het Frans en het Duits kunnen niet op tegen het centralere Engels. In het geval van het hoger onderwijs in Vlaanderen en Nederland verzwakt de verengelsing de meertaligheid. Terwijl er vanouds van werd uitgegaan dat Vlaamse en Nederlandse intellectuelen in de dop drie à vier talen (Nederlands, Engels, Frans en/of Duits) op zijn minst passief beheersten, holt de verengelsing die traditionele meertaligheid van Vlamingen en Nederlanders uit.

— 6 L. Fresco, Wij kunnen nog wat leren van de Engelse taal, in: NRC, 06.09.2016. <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/09/06/engels-een-lesje-in-rang-en-stand-4159637-a1520022>. Zie voor een snijdende reactie Rik Smits, Nederlanders, dweep toch niet zo met dat Engels, Vrij Nederland, 12.09.2016. <https://www.vn.nl/nederlanders-dweep-toch-niet-zo-met-dat-engels/>.

In Nederlandstalige opleidingsonderdelen worden teksten in twee tot vier talen gelezen, in verengelste vakken enkel nog Engelse teksten. Wie meertaligheid nastreeft, moet onderwijs in het Nederlands organiseren én bijvoorbeeld met gerichte taalcursussen de traditionele meertaligheid van de Vlaamse intellectuelen versterken.

Wie pleit voor een verdere 'versoepeling' van de taalregeling voor het hoger onderwijs, pleit de facto voor een snelle verengelsing van het hoger onderwijs, dat maken inzichten uit de taalsociologie heel duidelijk. Is het vermijden van wat 'planlast' dat waard? Natuurlijk kunnen een aantal gespecialiseerde masteropleidingen voor een internationaal publiek in het Engels worden aangeboden, maar dat is vandaag al in ruime mate het geval. Een algemene deregulering van het taalgebruik, het overlaten aan de vrije markt, zal niet leiden tot 'meertaligheid', maar tot de overwinning van de sterkste marktpartij, het Engels. Wie het Nederlands als onderwijstaal wil behouden, moet de positie van onze taal aan de hogeschool en universiteit dan ook wettelijk verankeren of verankerd houden. Politiek filosoof Philippe Van Parijs bekijkt de opmars van het Engels vanuit moreel perspectief: hij verwelkomt de opkomst van het Engels als internationale *lingua franca*, maar stelt dat er dientengevolge beschermende maatregelen voor de sprekers van andere talen noodzakelijk zijn (zoals het territorialiteitsregime) om rechtvaardigheid op taalvlak te verzekeren.⁷ Ook op taalvlak geldt dus zowel in sociologisch als in moreel opzicht de vaststelling van Henri Lacordaire: "*Entre le fort et le faible, entre le riche et le pauvre, entre le maître et le serviteur, c'est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit*".

---

7 Ph. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe and for the World*, Oxford, 2011.

RECENSIES & SIGNALEMENTEN

HENDRIK CONSCIENCE HERDACHT

LUDO STYNEN

Kris Humbeek, Kevin Absillis, Janneke Weijermars (red.) m.m.v. Valerie Rousseau en Maxime van Steen, *De Grote Onleesbare. Hendrik Conscience herdacht* Gent, Academia Press, 2016, 560 pp., ill., ISBN 9789038226248.

In de zomer van 1912 was Antwerpen het decor voor één van de grootste feesten die het land ooit inrichtte voor een schrijver (en niet alleen voor een schrijver). 100 jaar Hendrik Conscience was een hulde waar alle lagen van de bevolking bij betrokken waren. In de nieu-

wre, fraai geïllustreerd uitgegeven bundel studies over de auteur, *De Grote Onleesbare*, hebben Germa Greving en Jo Tollebeek ruim aandacht voor dit feest. Paraferalia als Consciencekaas en Consciencezeep en wat al meer tot de grote praalstoet met namaakridders waren op het grote publiek gericht. Daarnaast waren er de voordrachten, artikels en een grote tentoonstelling die het door de schrijver belichaamde verleden en de met hem verbonden Vlaamse herleving moesten doortrekken naar een toekomst, waar de Vlaamse universiteit het eerste punt op de agenda was. Een janusmoment, toen in 1912, toen behoud en vooruitgang, traditie en vernieuwing elkaar in evenwicht hielden.

In 2012 werd het eeuwfeest van Louis Paul Boon gevierd met twee tentoonstellingen. Boon stond ooit, zo wordt beweerd, dicht bij een Nobelprijs, was bekend van tv, maar zijn naam was in 2012 al een heel eind weggedeedsterd, zijn werk nauwelijks nog in de handel. Van Boonbrood of een praalstoet was al helemaal geen sprake. Voor 200 jaar Conscience was er eigenlijk niets voorzien. Dat de zeer gedeeltelijke biografie van Conscience, die de onfortuinlijke Karel Wauters niet kon voltooiën, in dat jaar verscheen, was bijna een toevallige samenloop van omstandigheden.¹ Slechts dankzij een initiatief van Piet Couttenier gebeurde er uiteindelijk toch nog wat. Een tweedaags colloquium in Antwerpen en Brussel, op 3 en 4 december 2012, omkaderd met een voorlezing uit *Geschiedenis mijner jeugd* en een afsluitende voordracht.² Wie erbij was, die totaal uitgerogende dag, herinnert zich ongetwijfeld nog de conférence van Geert Van Istendael, 's avonds in het Letterenhuis. Neergedaald vanuit zijn ivoren toren van zelfgenoegzaamheid – in hoeveel talen is hij eigenlijk vertaald? – verklaarde hij de

— 1 K. Wauters, *Hendrik Conscience. Van geboorte tot Leeuw, 1812-1838*, Antwerpen, ASP/Letterenhuis, 2012, ill, 296 pp.

2 De teksten van het colloquium werden eerder gepubliceerd door Piet Couttenier en Walter Verschuere, *Hendrik de Veroveraar. De wereld van Conscience/Conscience in de wereld (1812-2012)*, in: *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, vol. 123, 2013, nr. 2-3, ill., 453 pp.

feesteling van de dag morsdood. En dat vond hij maar goed ook. Want wie was eigenlijk die Conscience? Het klonk als Nigel Farage over Herman Van Rompuy. Om zijn betoog kracht bij te zetten, verklaarde Van Istendael meteen dat hij nooit een boek van de oude schrijver had gelezen. *Faut le faire*. Onleesbaar dus, die Conscience. Bij Academia Press verscheen ondertussen *De Grote Onleesbare*, een bijzonder interessante aanvulling bij de teksten van het colloquium, met niet alleen in de titel een duidelijke verwijzing naar de boze feestredenaar. Het deed me plezier te kunnen merken dat ook anderen zich aan de feestredenaar hadden geërgerd, en dat zij redenen te over hadden om het werk van de man die zijn volk leerde lezen opnieuw ter hand te nemen.

Absillis en Humbeek tekenen voor de inleiding, *De man wiens volk hem niet meer wil lezen*. Al wordt af en toe wel verwezen naar bijdragen die dieper ingaan op wat toevallig wordt aangeraakt, en al worden op het einde de andere artikels kort geïntroduceerd, toch overstijgt deze eerste, bijzonder lange tekst het concept inleiding. Het is een intraliterair receptieonderzoek dat een interessante kijk geeft op een aantal hoofdfiguren en hoofdteksten uit de Vlaamse literatuur in een onderling verband. Vermeylen, Claes, Brulez, Gijsen, Gilliams, Walschap, Boon, Claus en Mortier komen aan bod en de woorden van de laatste maken duidelijk dat Conscience sinds de politieke wederopstanding van Vlaanderen verstrikt is geraakt in een ideologische strijd en zijn literaire nalatenschap het voorwerp is geworden van ideologische projectie. Dat de literaire houdbaarheidsdatum van Conscience overschreden is, net als die van de meeste geconsacreerde auteurs van Gezelle tot Michiels, daarover willen ze geen discussie. Maar de bundel, zo stel-

len de inleiders, gaat opnieuw de confrontatie aan met de teksten en bestudeert het “fenomeen ‘Conscience’ (...) om beter te begrijpen hoe wij, laatmoderne Vlamingen (Belgen, Europeanen en wereldburgers), geworden zijn wat we zijn, met alles wat daar goed en slecht aan is en in elk geval zonder de pseudo-zelfgenoegzaamheid die de echte confrontatie of kritische dialoog met het eigen verleden nogal schijterig uit de weg gaat.” (p. 102)

De Grote Onleesbare is een onevenwichtig boek. Lange en korte bijdragen volgen elkaar in willekeurige volgorde. Sommige teksten zijn misschien wat te wijdlopig. Maar het was de samenstellers er duidelijk om te doen een aantal nieuwe invalshoeken aan te bieden en aan te zetten tot een nieuwe lectuur. Dat ze de medewerkers niet in een keurslijf dwongen, is in dat opzicht een goede zaak. Het strekt de redactie overigens tot eer dat ze er in zijn geslaagd om de bijdragen ook onderling naar elkaar te laten verwijzen. Ik bespreek kort de bijdragen die inzoomen op specifieke romans, daarna de artikels die eerder een externe invalshoek nemen.

Humbeek vraagt zich heel concreet af hoe ‘modern’ *De Kerels van Vlaanderen* kan worden genoemd. Met veel aandacht voor de politieke context leest hij het werk als een *roman à thèse* die de liberale Belgische natiestaat op de korrel nam, als “het product van een geschokt vertrouwen in het Belgische systeem” (p. 153), o.m. omdat Leopold II noch voor de Vlaamse beweging, noch voor de sociale kwestie interesse had. Volgens Humbeek was de roman bedoeld als schrikbeeld voor zowel het Belgische establishment als de Vlaamse beweging, en was het een aansporing om het harmonisch samenleven van Vlamingen en Franstaligen binnen de rijksgrenzen niet in gevaar te brengen maar te optimaliseren.

Absillis doorprikt de sterk eenzijdige he-

dendaagse beeldvorming over de reactionaire en eng-Vlaamse Conscience door diens zogezegd meest reactionaire boek *De Boerenkrijg* een lezing te geven die het verdient. Daaruit blijkt dat de schrijver helemaal niet antimodern was, hij was alerminst tegen de scheiding van kerk en staat of tegen burgerlijk-kapitalisme of tegen volksemancipatie. Zonder veel moeite weet Absillis de roman ook een postkoloniale roman te noemen die de gewelddadige en totalitaire neigingen aanklaagt van een arrogant rijk dat meent het patent op de absolute moderniteit te hebben.

In wat een aanvulling lijkt op Luc Renders' bijdrage aan het colloquium van 2012 heeft Willem Van den Berg het over de schrijf-, illustratie- en publicatiegeschiedenis van *Batavia*, de roman die Conscience speciaal voor de Nederlandse markt schreef en die daar niet eens gerecenseerd werd. Jammer genoeg heeft hij, of zijn er, geen verkoopcijfers. Paul Pelckmans analyseert de Felix Roobeeckromans als een kritiek op het sensitivisme waarmee Conscience zijn werk tot in de marges van de moderniteit bracht.

Ook over een concrete tekst handelt de bijdrage van Jan Dewilde die de schrijver meteen ook een andere culturele omgeving binnenleidt. Hij belicht de samenwerking met de componist Miry om *Een pilgrim in de woestijn* om te werken tot het operalibretto *Een dichter en zijn droombeeld*. Hij constateert daarbij dat de schrijver zich bescheiden opstelde en ondanks zijn bewondering voor Wagner toch de voorrang gaf aan de componist en de muziek. Dat deze bijdrage een (weliswaar hier en daar anders aangepakte) *makeover* is van een artikel dat Dewilde samen met Adelheid Ceulemans publiceerde in KANTL-nummer met de colloquia van 2012 blijkt zelfs niet uit zijn bibliografie.

Conscience was een geëngageerd schrijver

die meende te weten wat goed was voor zijn volk en Hans Vandevoorde analyseert de wijze waarop hij herbergen en hun publiek beschreef met weinig meer dan een summier weergave van de interieurs, hoe hij stelling nam tegen alcoholmisbruik en vooral tegen de zedenbedervende werking van steden, Brussel in de eerste plaats. In de marge daarvan geeft hij ook enkele kenschetsende biografische details. De algemene gedachte dat Conscience oud en out is, wordt niet alleen in de al vermelde artikels genuanceerd of ronduit tegengesproken, Christian Berg vindt in de aandacht van de bij uitstek moderne Eekhoud reden genoeg om toch twee keer te lezen vooraleer de schrijver als onleesbaar af te wijzen. Hij benadrukt de onverwachte parallellen tussen Conscience en zijn eerste biograaf Georges Eekhoud en wijst op de invloed van en de reminiscenties aan Conscience in Eekhouds werk. Centraal in zijn vergelijking staat '*l'intensité de sentiment*' dat de erg verschillende auteurs gemeen hadden.

Naast de aanpak van concrete teksten, zijn de eerder externe invalshoeken het opvolgen waard. Ze plaatsen de schrijver van *De Leeuw* in een veel ruimere socio-culturele en zelfs economische context. Wilken Engelbrecht onderzocht met boeiend resultaat de Tsjechische vertalingen. De eerste vertalingen hadden een voorbeeldfunctie: de reactie tegen het Franse cultuurimperialisme spiegelde de strijd tegen de dreigende dominantie van het Duits. Vervolgens was het Vlaamse werk interessant voor de clerus die streefde naar verheffing van de katholieke arbeiders en boeren. *De Leeuw* werd pas vertaald toen Hitler begon te dreigen en strijdbaar nationalisme aan de orde was. De keuze van de teksten en de aard van de vertalingen is in dat alles bijzonder gerelateerd aan de complexe Tsjechische situatie. Lisa

Kuitert gaat in op de ramsj praktijken in het Nederland van de laatste decennia van de 19de eeuw en besluit dat naast Consciences officiële uitgever Sijthoff het vooral Bolle was die de Nederlanders zijn werk deed kopen. Joep Leerssen ziet parallellen tussen Ernest Claes en Conscience en merkt op dat orale cultuur vaak het reoraliseren van teksten is. Met een lange voorgeschiedenis van de Vlaamse film als achtergrond benadert Bjorn Gabriëls alle Conscienceverfilmingen, de Vlaams-activistische en de belgicistische, die met eerbied voor de tekst en de andere.

Omdat Conscience dus lang geleden al onleesbaar lijkt te zijn geworden, zo stelt Beyen, werd in Charles de Costers wel leesbare *Tijl Uilenspiegel* een alternatieve held voor de Leeuw gezocht en gevonden. Pol De Mont maar vooral Teirlinck en Jeanne De Bruyn voerden hem ten tonele, recycleerden en actualiseerden het werk in hun eigen fictie. Ook Hugo Claus werkte met Uilenspiegel, rekende af met de romantisch flamingantische traditie, zo leek het wel, in *Het verdriet van België* maar verfilmde kort daarna *De Leeuw van Vlaanderen*. Erg terecht, ten slotte, wijst Ceulemans erop dat Conscience echt niet de enige was in die verre begindagen. Hij en Door Van Ryswyck creëerden samen de Vlaamse literaire ruimte en hun populariteit en carrières verliepen parallel maar hun aanvankelijke vriendschap hield geen stand tegen de competitie en de persoonlijke ambities.

Schilderijen bekijken met een *period eye*, in een poging te zien wat tijdgenoten van bijvoorbeeld zestiende-eeuwse kunstenaars zagen, lezen in schilderijen die voor de meesten van ons een gesloten boek blijven is een bijzonder lastige opdracht. Lezen met een *period eye* is, ondanks de op een eerste gezicht vaak zo eenvoudige verhalen, al even moeilijk. De codes van

de tijd zijn niet meer vertrouwd, het referentiekader dient te worden bestudeerd. Bovenal moet men de bereidheid hebben, en het geduld om zich daarin in te werken. Het is de niet geringe verdienste van veel van de bijdragen in *De Grote Onleesbare* om, aarzelend soms, dergelijke verkenningen te ondernemen, het is ook de wijze waarop Piet Couttenier in het laatste artikel suggereert om naar Consciences portrettingen van figuren te kijken, want die verschilden nauwelijks van die in de belangrijke romans in de andere Europese talen, en zijn internationaal publiek waardeerde hem daarom, niet alleen als schrijver, maar als kunstenaar.

De Grote Onleesbare brengt niet alleen nieuwe inzichten, de bundel boort ook onontgonnen terrein aan. In wetenschappelijk onderbouwde maar vlot leesbare teksten wordt niet alleen Conscience maar ook een aantal andere auteurs behandeld, die daarmee terecht komen in een traditie waarmee ze hadden willen breken. Daarmee is het boek een belangrijke bijdrage aan de studie van de man die zijn volk leerde lezen én van de Vlaamse literatuur, en tegelijk een aanzet tot het (eindelijk?) (her)lezen van Consciences oeuvre. Johan Vanhecke, die enkele jaren na de voortijdige dood van Wauters zijn opwachting maakte als nieuwe Consciencebiograaf, kan en zal beslist voordeel halen uit de massa interessant materiaal. Alle lof dus voor de redactie, en voor de medewerkers, voor deze gewetensvolle omgang met Conscience, los van enig vooroordeel, al heb ik nog vragen bij de aanwezigheid van het derde redactielid waarvan behalve de naam op de cover en één bibliografische vermelding nergens een spoor is te vinden.

GHISLEEN VERDICKT

NICO VAN CAMPENHOUT

Filip Fierens, *Ghisleen Verdickt 1883-1926. Leven en dood van een schilder*
Waasmunster, Gemeentebestuur
Waasmunster, 2016, 200 pp., ISBN
978908260201

Ghisleen Verdickt (1883-1926) was de tweede zoon uit een devoot katholiek en niet onbemiddeld middenstandsgezin uit het Oost-Vlaamse Waasmunster, een meer dan gemiddeld groot dorp aan de rivier de Durme. Vóór, tijdens

en na zijn legerdienst – eerst bij de Grenadiers en later bij het Negende Linierement – studeerde hij schilder- en tekenkunst, achtereenvolgens aan de Gentse Sint-Lucasschool, de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Brussel en heel kortstondig aan de Antwerpse tegenhanger van laatstgenoemde onderwijsinstelling. Verdickt betoonde zich in zowat alle opzichten een modelstudent en behaalde diverse prijzen en eervolle vermeldingen.

Vóór de Eerste Wereldoorlog verfraaide de twintiger uit het Land van Waas als decoratieschilder woningen van rijke burgers in het Brusselse, waar hij ook af en toe woonde. Hij bleef echter ook zuiver artistiek erg bedrijvig en ambieerde een loopbaan als professioneel beeldend kunstenaar. Dat was nog meer zo na de Grote Oorlog, toen hij als directeur van de Gemeentelijke Tekenschool van zijn woonplaats Waasmunster en als leraar aan de pas opgerichte Vakschool Sint-Laurentius in het vlakbij gelegen Lokeren op 23 juli 1923 het volgende schreef aan zijn verloofde Cordula Versluys, een lera-

res uit Zomergem: “Ik zit in het onderwijs en dat is voor mijn kunst een ontbering. Er zijn misschien mensen die er meer voor geschapen zijn, maar bij mij ligt de kunst boven alles en geeft mij vrede aan het hart”. (p. 161)

De Eerste Wereldoorlog was militair gesproken voor Ghisleen Verdickt al voorbij op 6 augustus 1914, toen hij als gemobiliseerd soldaat twee dagen na de Duitse inval in België in de omgeving van Luik een hoofdwonde opliep. Pas na de Wapenstilstand zou het ernstige trauma dat daarvan het gevolg was – steeds erger wordende spiercontracties ten gevolge van hersenschade – zich ten volle openbaren, wat uiteindelijk leidde tot het overlijden tijdens een onvermijdelijk geworden chirurgische ingreep van deze stevig gebouwde en niet van humor gespeende man op 43-jarige leeftijd.

Ondertussen had Ghisleen Verdickt van eind september 1914 tot begin november 1918 in Duitse krijgsgevangenschap verbleven, eerst in Munsterlager en vervolgens in Göttingen. Göttingen, waar hij aankwam op 10 april 1916, was een kamp met een grote, door de Duitsers met een duidelijk doel voor ogen georganiseerde concentratie van Vlamingen. De activistischgezinde krijgsgevangenen kregen er in het kader van de *Flamenpolitik* alle faciliteiten om via (materieële) bevoordeling en een ruim en gevarieerd aanbod van (meer of minder ‘gekleurde’) vormings- en ontspanningsactiviteiten propaganda te voeren. Hoewel hij er goed bevriend raakte met zijn leeftijdgenoot Jozef Goossenaerts (1882-1963) en een aantal andere radicale flaminganten en hij – allicht onder hun invloed – zijn voornaam vernederlandste tot Gielen, behield Verdickt er tegelijk al dan niet bewust enige afstand ten opzichte van de activistische kern en werd hij na afloop van de oorlog niet verontrust door de Belgische justitie. Wel illustreerde

hij de – vermoedelijk in 1918 – door de Krijgsgevangenenboekerij van Göttingen uitgegeven dichtbundel *De Weergalm. Vaderlandsche liederen uit Duitsche ballingschap* van jurist en filoloog Marcel Romeo Breyne (1890-1972), “die er [in Göttingen] behoort tot de meest overtuigde activisten”... (p. 153) Na de Eerste Wereldoorlog was Verdickt weliswaar lid van het Verbond van Vlaamse Oud-strijders (VOS), maar ook dat getuigt – net zoals zijn niet precies te duiden houding in de periode 1914-1918 – niet van een uitgesproken Vlaamsgezind engagement, veeleer van een positie als ‘betrokken buitenstaander’ “in de coulissen van de [Vlaamse] beweging” (p. 165), zoals zijn biograaf Filip Fierens het omschrijft in zijn boek *Ghisleen Verdickt 1883-1926. Leven en dood van een schilder*. Voor Verdickt gold kunst altijd en overal als de absolute en enige prioriteit. “Ik laat me niet meer beïnvloeden door de oorlog, maar treed op als mens en denk enkel aan kunst”, zoals hij op 18 augustus 1918 schreef aan zijn enige broer. (p. 147)

Fierens, voormalig docent aan Sint-Lucas Beeldende Kunst Gent en woonachtig in Verdickts geboortedorp Waasmunster, verdient alle lof voor deze vrijwel exhaustieve, op uitgebreid en nieuw (archief) onderzoek gesteunde, bijzonder genuanceerde en uiterst leesbare biografie. Dat de auteur zelf beeldend kunstenaar is en bovendien didactisch en pedagogisch geschoold en ervaren, vormt een sterk pluspunt, dat vooral tot uiting komt in de trefzekere en verhelderende analyses zonder vakjargon over het schilder- en tekenkundig oeuvre van de gebiografeerde. Ook de jongste bevindingen en inzichten van het historisch-wetenschappelijk onderzoek heeft Verdickts biograaf voortreffelijk geïntegreerd in zijn studie. Zo aarzelt hij bijvoorbeeld niet om – ondanks zijn persoonlijke affiniteit met de Vlaamse be-

weging – de propagandistische desinformatie van de activisten, in Göttingen en elders, te bestempelen als “indoctrinatie”. (p. 100) Als Fierens stelt dat de Duitsers met hun *Flamenpolitik* tijdens de Eerste Wereldoorlog “de leidende figuren van de Vlaamse Beweging voor zich [wisten] te winnen” (p. 108), onder meer met een verwijzing naar August Borms (1878-1946), reproduceert hij echter een helaas nog altijd niet uitgeroeide mythe...

Zijn vier jaren in Duitse krijgsgevangenschap vormden voor Verdickt – naar de titel van het laatste deel van de autobiografie van de Nederlandse publicist en politicus Jacques De Kadt (1897-1988) – *Jaren die dubbel telden*, zowel in negatieve als in positieve zin. Er waren vanzelfsprekend de materiële, fysieke en mentale ontberingen, die hij overigens minimaliseerde in zijn correspondentie met het thuisfront. Tegelijk voltrok zich in de heel specifieke context van de ‘kampcultuur’ van Göttingen – meer nog dan in zijn studietijd – voor Verdickt een ingrijpend en versneld intellectueel, geestelijk en artistiek groei- en emancipatieproces met name door contacten met personen met een andere achtergrond en door de kennismaking met geplogenheden uit heel andere milieus, waardoor hij ook tijdelijk zijn katholieke geloof afzwoer. Ook Verdickts ‘aanraking’ met het (activistisch) flamingantisme dient in dat bredere kader te worden gesitueerd. Zijn Duitse krijgsgevangenschap vormde voor Verdickt bovendien in kunstzinnig opzicht een scharnierperiode: hij ging meer schetsmatig werken en evolueerde tot een adept van het impressionisme, of eerder nog het luminisme, dat in die jaren na de Eerste Wereldoorlog overigens al lang niet meer tot de artistieke voorhoede behoorde. Verdickt was inderdaad geen avantgardist, wel een bekwaam en geoeftend

vakman met een onmiskenbaar creatief talent.

Het gemeentebestuur van Waasmunster verdient een compliment voor het uitgeven van deze fraai gelay-oute en rijkelijk geïllustreerde monografie, die door het overvloedige aantal afbeeldingen in kleur van tekeningen en schilderijen van Verdickt, aangevuld met flink wat fotomateriaal, de lezer-kijker toelaat om zich een weloverwogen beeld te vormen van diens weliswaar niet vernieuwende maar meer dan verdienstelijke artistieke productie. Hetzelfde geldt trouwens voor de door deze lokale overheid gepatroneerde tentoonstelling *Ghisleen Verdickt. Kunstenaar in krijgsgevangenschap* in het Kasteel Blauwendael in Waasmunster, waarvoor biograaf Filip Fierens optrad als curator (29 oktober - 13 november 2016).

Beeldend kunstenaar Maurice Langaskens (1884-1946)), met wie Verdickt zowel zijn Brusselse academitijd als de jaren in het kamp van Göttingen samen beleefde, droeg zijn album met etsen *21 images de souffrance – Allemagne 1914-1918* uit 1934 mede aan hem op: *“Au peintre G. Verdickt, mort sans gloire pour nous, pour rien”*.

Catherine Merridale, *Lenin in de trein. De reis naar de revolutie*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2016, 288 pp., ISBN 9789046821251

“We werken niet samen met de bolsjewieken, we gebruiken ze. Dat is hoe de politiek functioneert”, zo noteerde de latere Duitse minister van Buitenlandse Zaken Paul von Hintze (1864-1941) kort vóór zijn land op 3 maart 1918 met het inmiddels communistische Rusland de vrede van Brest-Litovsk sloot, die de vijandelikheden op het oos-

telijke Europese front van de Eerste Wereldoorlog beëindigde (pp. 212). Zijn voorganger in die functie, Richard von Kühlmann (1873-1948), stelde het als volgt: *“Dit was de doelstelling van de subversieve activiteiten die we in Rusland achter het front in gang hebben gezet; in de eerste plaats het versterken van de separatieve neigingen en het ondersteunen van de bolsjewieken”*. (pp. 218)

Beide citaten werden ontleend aan het onlangs verschenen boek van de Britse historica Catherine Merridale (°1959) over de historisch geworden (trein)reis uit de lente van 1917, die Vladimir Ilijitsj Oeljanov alias Lenin (1870-1924) van zijn ballingsoord in het Zwitserse Zürich naar de Russische hoofdstad Sint-Petersburg (Petrograd) bracht. Deze reis werd gefinancierd en gefaciliteerd door Duitsland, dat hoopte op die manier (de oorlogsspanningen van) het tsaristische regime te verzwakken. *Lenin in de trein. De reis naar de revolutie* reconstrueert zowel de feitelijke als de ‘overdrachtelijke’ reis van deze Russische advocaat, marxist, agitator en politiek theoreticus, die er uiteindelijk toe leidde dat hij en zijn relatief kleine groep medestanders via een staatsgreep in de herfst van 1917 een communistische éénpartijstaat vestigden in het voormalige tsarenrijk, dat werd omgedoopt tot de Sovjetunie.

Ook voor geïnteresseerden in de geschiedenis van de Vlaamse beweging is deze boeiende maar soms ietwat (ideologisch) gekleurde monografie – een voorbode van de stroom publicaties die dit jaar zou kunnen worden verwacht naar aanleiding van de honderdste verjaardag van de Russische revolutie (?) – zonder meer het

lezen waard. Met name omdat de auteur informatief, zonder omwegen en weloverwogen de doelstellingen, de methoden en de middelen van het Duitse imperialisme tijdens de Grote Oorlog uiteenzet en toelicht, een geopolitieke strategie (zonder scrupules) waarvan ook de *Flamenpolitik* in België een onderdeel vormde. “De Duitsers waren [tijdens de Eerste Wereldoorlog] niet erg fijnzinnig te werk gegaan”, zo schrijft Merridale onder meer. “Hun agenten hadden zich bereid getoond iedereen te financieren, van Finse en Estse separatisten tot Turkmeense jihadpredikers.” (pp. 217) Ter illustratie nog twee heel concrete voorbeelden van dit niet-militaire, Duitse oorlogsbeleid die deze nu als zelfstandig academica werkzame voormalige hoogleraar geschiedenis aan de University of London aanhaalt. Zo bleef het Duitse Keizerrijk ook in de jaren 1914-1918 vier Franse kranten mee financieren en er werden in die jaren nooit gerealiseerde plannen gesmeed om met Duits geld een legertje van Ierse republikeinse nationalistes op de been te brengen om de Britten in Egypte te bestrijden...

Dat dit het kader en de context was waarin zij functioneerden, zullen de meeste Vlaamse activisten allicht niet hebben beseft of geweten. Hoe had het trouwens gekund? Maar het was helaas wel de cynische realiteit van de internationale machtspolitiek en de geheime politieke en militaire diplomatie van destijds, waarvan de aard, het karakter en de aanpak sindsdien overigens niet zijn gewijzigd, wel ingetendeel...

[NICO VAN CAMPENHOUT]

Sytze van der Veen, *Groot-Nederland & Groot-Colombia 1815-1830, De droom van Willem I*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2015, 272 pp., ill., ISBN 978908704545

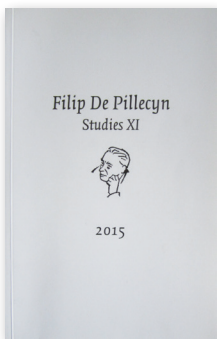
In een zwierig geschreven en prachtig vormgegeven boek, behandelt Sytze van der Veen een ogenschijnlijk vergezocht onderwerp, de relaties tussen twee nieuw samengestelde staten die een kortstondig bestaan kenden om allebei in 1830 uit elkaar te vallen, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en Groot-Colombia, een unie van het huidige Panama, Colombia, Venezuela en Ecuador onder leiding van de revolutionair Simon Bolivar. Dat chronologische toeval verantwoordt nog geen boek over hun onderlinge betrekkingen, het feit dat Groot-Colombia een rol van betekenis speelde in de geopolitieke plannen en handelspolitiek van Willem I wel. Veroordeeld als hij was door de grootmachten tot de rol van tweederangsmogendheid op het Europese continent, probeerde hij zich in Latijns-Amerika dat in opstand kwam tegen de Spaanse kroon, op het voorplan te dringen. Met de ingedommelde kolonie Curaçao als springplank moest Groot-Colombia uitgroeien tot een nieuw afzetgebied voor de Nederlandse handel en moest een ‘Willemsvaart’ de Atlantische met de Stille Oceaan verbinden. Voor het lezerspubliek van WT is het vooral interessant dat Willems grote plannen in de West gericht waren op de versterking van het amalgaan tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, door de synergie tussen de Zuidelijke industrie en Noordelijke handel in de hand te werken.

Van der Veen stelt dat Willems assertieve politiek in Groot-Colombia uiteindelijk paradoxaal genoeg bijdroeg tot de scheiding van Noord en Zuid: Willems lonken naar de Zuid-Amerikaanse republieken had de Heilige Alliantie mee ondermijnd, wat het geringe animo om 1830 in België te interveniëren mee zou verklaren. Terwijl Willem voor zijn Verenigde Koninkrijk een rol wereldwijd weggelegd had gezien, plooid Klein-Nederland na 1830 definitief terug op de Oost.

[ANTOON VRIJNTS]

Filip De Pillecyn. Studies XI. Jaarboek van het Filip De Pillecyncomité, Antwerpen, 2015, 191 pp., ill., ISBN 9789081796972

Het jaarboek 2015 van het Filip De Pillecyncomité verscheen onder de titel *Studies XI* en belicht heel wat bekende en minder bekende aspecten uit leven en werk van de schrijver uit Hamme. Zo werpt Etienne Van Neygen licht op een minder bekende enzo- waar als 'links' te bestem-

pelen Filip De Pillecyn. Van 1922 tot 1928 schreef De Pillecyn het Vlaamsgezinde satirische weekblad *Pallieter* vol. Met zijn scherpe pen nam hij onder meer generaals, Belgische nationalist en de Italiaanse fascistische dictator Mussolini en zijn aanhangers onder vuur. Van een antimilitaristische houding had hij trouwens daarvoor reeds als hoofdredacteur van *De Standaard* blijk gegeven. Ze kwam duidelijk naar voren in zijn verzet tegen het Frans-Belgisch Militair Akkoord. De generale staven van het Franse en het Belgische leger hadden

op 7 september 1920 de clausules van een militair defensief akkoord uitgewerkt dat enkel in werking zou treden ingeval van een niet-uitgelokte aanval op een van de twee partners. Enkele dagen later hadden de Belgische en de Franse regering door de ministers van Buitenlandse Zaken ondertekende nota's uitgewisseld waarin zij het militair akkoord goedkeurden. Het parlement kwam er niet eens bij sprake. De Pillecyn manifesteerde zich in *Pallieter* ook als antikolonialist. Hij hield de hypocrisie van de imperialistische mogendheden die hun kolonialistische politiek als 'beschavingswerk' camoufleerden, maar drukte tegelijk zijn bewondering uit voor Vlaamse missionarissen omwille van het offer dat zij "in zijn volle onbeperkte volledigheid" brengen (p. 68) en omdat zij "Vlaanderen over de zee [dragen]". (p. 69) De belangstelling van Filip De Pillecyn voor de koloniale thematiek zal vermoedelijk ook aangewakkerd zijn door zijn broer Jozef (of Jef) die tijdens de Eerste Wereldoorlog deelgenomen had aan de militaire campagne in Duits Oost-Afrika en die enkele novellen over Afrika publiceerde. Broer De Pillecyn hoopte volgens Julien Vermeulen dat meer interesse voor de Afrikaanse talen het de Europeanen mogelijk zou maken om "dieper door te dringen in de psyche van de autochtone Afrikaan". (p. 24) Vele boekuitgaven van Filip De Pillecyn waren geïllustreerd. Ook het Filip De Pillecyncomité ging in die traditie voort door geïllustreerde en bibliofiele uitgaven te verzorgen. Voor *Studies XI* nam Patrick Auwelaert het werk van de Wilrijkse kunstenaar Guido Mariman onder de loep die vijf illustraties ontwierp voor een bibliofiele heruitgave van *De Veerman en de jonkvrouw* in 2013. Wat het dorp ook in zijn ruimere historische en maatschappelijke context kan betekenen voor het levensgevoel van een auteur, toont Frans-Jos

Verdoodt aan in een vergelijkende studie van *Mensen achter de dijk* (1949) van Filip De Pillecyn en *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996) van Geert Mak. Het beeld dat De Pillecyn van het dorp en zijn mensen ophangt, is in zijn somberheid bepaald door de bittere ervaringen van de auteur met de repressie. Heel anders stelt Mak zich op, als iemand die zich onderzoekend afvraagt hoe het Friese dorp veranderd is door de moderniserende ontwikkelingen van de laatste decennia van de twintigste eeuw. De ontmoetingen tussen twee auteurs, Johan Daisne en Filip De Pillecyn, na de oorlog vormen het voorwerp van bespiegelingen door Jean-Pierre Rondas over hoe de eerste, een verzetsman, mildheid kon laten heersen jegens de tweede, een collaborateur, vanuit het besef dat het “veeleer de genade van het toeval [was] die hem voor mistappen had behoed en hem nu verhinderde een al te snel oordeel uit te spreken”. (p. 115) Naast deze studies bundelt het jaarboek ook stukken onder de noemer ‘extra muros’, in feite telkens de neerslag van een voordracht of presentatie, bijvoorbeeld van Rik Van Cauwelaert over De Pillecyn als journalist, naar aanleiding van de presentatie van het door Peter De Graef uitgegeven *Portretten en Polemieken. Het journalistieke werk van Filip De Pillecyn*. Rik Van Daele belicht onder meer het literair project Filip De Pillecyn, “*prins der Vlaamse letteren*”, dat in 2014 in de stadsbibliotheek van Sint-Niklaas werd georganiseerd.

[DIRK ROCHTUS]

ABSTRACTS

CYRIEL BUYSSES KRITIEK VAN DE VLAAMSE BEWEGING OF DE POLITIEKE BETEKENIS VAN DE ROMAN 'N LEEUW VAN VLAANDEREN (1900)

KRIS HUMBEECK

Van Cyriel Buysse is het beeld ontstaan dat hij na de nodige misverstanden begrip kreeg voor de eisen van de Vlaamse beweging, maar zich als auteur niettemin altijd buiten die Vlaamse beweging heeft gepositioneerd. Tegelijkertijd is er de steeds herhaalde bewering dat de schrijver een bijzondere sympathie zou koesteren voor het socialisme, ook al engageerde hij zich nooit echt in de arbeidersstrijd. In mijn bijdrage wil ik het een en ander nuanceren. Ik laat zien hoe Buysse in zijn onderbelicht gebleven roman *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900) zelfbewust een eigen plaats opeist in de Vlaamse beweging door nog een stap verder te gaan dan August Vermeylen in zijn al zo radicale *Kritiek der Vlaamsche Beweging* (1896). Betoogde Vermeylen dat het hoog tijd was dat de Vlaming het romantisch idealisme van de volksschrijver Hendrik Conscience achter zich liet en intellectueel volwassen en ten volle modern werd, dan suggereert *'n Leeuw van Vlaanderen* dat zoiets wel eens heel erg lastig en misschien zelfs onmogelijk zou kunnen blijken. De invloed van de romantische Vlaamse beweging is ook tegen het eind van de 19de eeuw namelijk nog zo sterk, en de erfenis van Hendrik Conscience en zijn historische roman *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) nog zo bepalend, dat het zelfs de meest toekomstgerichte elementen uit het Vlaamse volk parten speelt als het eropaan komt. En het

Cyriel Buysse's critique of the Flemish Movement, or, the political significance of the novel 'n Leeuw van Vlaanderen (A Lion of Flanders, 1900)

The image of Cyriel Buysse has emerged that after a period of some misapprehension, he came to sympathize with the goals of the Flemish Movement, but nevertheless positioned himself outside of the Flemish Movement as an author. At the same time, there is the frequently repeated contention that the writer is supposed to have entertained a special sympathy for socialism, even though he never really engaged with the workers' struggle. In my contribution, I want to nuance both of these positions. I show how Buysse, in his still too-little-known novel *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900), consciously staked out his own place in the Flemish Movement by going a step further than even August Vermeylen in his already very radical *Kritiek der Vlaamsche Beweging* (1896). If Vermeylen argued that it was high time that Flemings leave behind the romantic nationalism of the popular writer Hendrik Conscience and become intellectually mature and fully modern, then *'n Leeuw van Vlaanderen* suggested that doing as much could well prove very difficult, if not impossible. At the end of the nineteenth century, the influence of the romantic Flemish Movement was still so strong, and the heritage of Hendrik Conscience and his historical novel *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) still so circumscriptive, that it held sway over even the most forward-looking elements of the Flemish people when it

komt eropaan, want niet alleen in de steden broeit onvrede bij de volksmassa's, ook het grof uitgebuite plattelandsproletariaat is niet meer zo braaf als het lijkt. Niemand voelt dit beter aan dan Robert La Croix, de christendemocratische held in *'n Leeuw van Vlaanderen*. Hij wordt op een sociaal-progressief programma in het parlement verkozen en even ziet het er naar uit dat hij als een soort Messias het Vlaamse volk uit armoede en knechtschap zal verlossen. Maar nu het erop aankomt, ontvlucht de nieuwe Leeuw van Vlaanderen het leven in de grote stad en de complexiteit van de parlementaire democratie om in de vrije natuur een kleinschalig experiment van 'levenshervorming' op te zetten. Met zijn politieke vaandelvlucht laat Buysse romantisch-wereldvreemde antiheld het initiatief aan het socialisme, waarvan de leiders volgens de schrijver duidelijk niet in staat zijn het legitieme verlangen naar echte maatschappelijke hervormingen in goede banen te leiden. Aan het eind van *'n Leeuw van Vlaanderen* brandt het Vlaamse volk het land zowat tot de grond af.

came down to it. And it did come down to it, as not only did unrest brew among the masses in the cities, but the rough, wrung-out rural proletariat was also not as complacent as it seemed. No one felt that better than Robert La Croix, the Christian Democratic hero in *'n Leeuw van Vlaanderen*. He was elected to Parliament on a social-progressive platform, and for a while it looks as though he will deliver the Flemish people from poverty and servitude as a kind of Messiah. But when push comes to shove, the new Lion of Flanders flees life in the big city and the complexity of parliamentary democracy to set up a small-scale experiment in 'living reform' in the middle of nature. With his desertion of politics, Buysse's romantic and unworldly antihero leaves the initiative to socialism, whose leaders are, in the eyes of the writer, obviously not capable of channelling the legitimate desires for social reforms down good paths. At the end of *'n Leeuw van Vlaanderen*, the Flemish people nearly burn the country down to the ground.

AUTEURS

KRIS HUMBEECK (°1962) promoveerde eind 1991 tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte op het proefschrift *De komst van de trein in de Nederlandse letteren*. Onder zijn wetenschappelijke leiding bezorgt een interuniversitair team van teksteditoren sinds 2005 het door De Arbeiderspers uitgegeven *Verzameld Werk van Boon*. Voor de tot op heden verschenen zestien delen schreef Humbeeck telkens het nawoord. Daarnaast was hij curator van de Boontentoonstellingen *Fabrieksstad Aalst* (Aalst, 1999); *Boon!2012 Rebellen* (Aalst, 2012) en *Boon!2012 Villa Isengrimus* (Antwerpen, 2012). Kris Humbeeck was juryvoorzitter van de Prijs der Nederlandse Letteren 2015.

ANDREAS STYNEN (°1980) is doctor in de geschiedenis. Hij is onderzoeker bij het ADVN en redactiesecretaris van *Studies on National Movements*. Hij publiceerde o.m. over lieux de mémoire van de Vlaamse beweging, over het spanningsveld tussen stad en natuur, over de populaire muziekcultuur en over trans-Atlantische migratie.

BRUNO DE WEVER (°1960) is hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit Gent. Hij publiceerde o.m. over het Vlaams-nationalisme in de twintigste eeuw, o.a. *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945* (1994), de handelseditie van zijn proefschrift.

MACHTELD DE METSENAERE (°1955) is emeritus buitengewoon hoogleraar geschiedenis aan de Vrije Universiteit Brussel. Zij publiceerde o.m. over taalverhoudingen en Vlaamse beweging in Brussel. Haar huidig onderzoek situeert zich op uiteenlopende domeinen van vrouwen- en genderstudies.

ANTOON VRINTS (°1978) is docent geschiedenis aan de Universiteit Gent. Hij publiceert o.m. over de sociale geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog, o.m. *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog* (2002) en *Het theater van de straat. Publiek geweld in Antwerpen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw* (2011), de handelseditie van zijn proefschrift.

COLOFON

REDACTIE

Kevin Absillis, Marnix Beyen, Machteld De Metsenaere, Bruno De Wever (hoofd-redacteur), Lieve Gevers, Dirk Rochtus, Andreas Stynen, Romain Van Eenoo, Romain Vanlandschoot, Harry Van Velthoven, Frans-Jos Verdoodt, Louis Vos, Antoon Vrints, Lode Wils

INTERNATIONAAL ADVIES wordt verstrekt door de scientific council van NISE:

Stefan Berger, Luc Boeva (internationale coördinator), Hanno Brand, John Breuilly, Laurence Cole, Bruno De Wever, Miroslav Hroch, James Kennedy, Chantal Kesteloot, Johannes Koll, Joep Leerssen, Ludger Mees, Alexey Miller, Diana Mishkova, Xosé Manoel Núñez Seixas, Darius Staliunas, Philipp Ther, Anne-Marie Thiesse, Maarten Van Ginderachter, Frans-Jos Verdoodt, Louis Vos, Eric T. Woods

DIRECTEUR/UITGEVER

Luc Boeva

BUREAUREDACTIE

Ann Van Gastel

BEELDREDACTIE & VORMGEVING

Ann Van Gastel

DRUK

Graphius — New Goff, Gent

BRIEFWISSELING & BIJDAGEN

ADV N—WT, Lange Leemstraat 26, B-2018 Antwerpen [E] info@wt.be [w] www.wt.be

WT (Wetenschappelijke tijdingen) werd in 1935 opgericht als orgaan van de Vereniging voor Wetenschap om de vernederlandsing van de wetenschap in Vlaanderen te bevorderen. Sinds 1980 werd WT een vaktijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Artikels worden onderworpen aan peer reviewing.

ABONNEMENTENBEHEER

ADV N t.a.v. Marleen Deridder
Lange Leemstraat 26, BE-2018 Antwerpen
[E] marleen.deridder@advn.be
[T] ++32 (0)3-225 18 37

een abonnement bevat vier nummers en loopt vanaf het eerste nummer van een jaargang | abonnees ontvangen een korting van 10% op de publicaties uit de fondslijst van het ADV N

gewoon abonnement	30 euro
abonnement buitenland	40 euro
steunabonnement	36 euro
afzonderlijk nummer	10 euro

Het abonnementsgeld dient overgeschreven op BE80 7330 2152 9077 | KREDBEBB van het ADV N vzw met vermelding “WT — abonnement”

WT is opgenomen in de tijdschriftenlijst van het Vlaams Academisch Bibliografisch Bestand voor de Sociale en Humane Wetenschappen en de European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences van de European Science Foundation. ISSN 0774532x

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn/haar artikel. Overname van (gedeelten van) bijdragen kan enkel na schriftelijke toestemming van de uitgever. Verwijzingen naar de inhoud van elk nummer, volledige bibliografie en technische handleiding voor auteurs op www.wt.be.

WT wordt uitgegeven door het **ADV N**, het archief- en onderzoekscentrum dat het erfgoed van de Vlaamse beweging verzamelt, beheert en toegankelijk maakt.

ADV N
ARCHIEF & ONDERZOEKSCENTRUM

CULTUREEL
ARCHIEF

Vlaanderen
verbeelding werkt